

KORUNK

VILÁGNÉZETI ÉS IRODALMI HAVI SZEMLE

TARTALOM

- KOVACS KAROLY: A nemzetiségek közötti kulturális érintkezés kérdése
MORVAY GYULA: Összedőlő korban kelt énekek (Versek)
HORNER MIKLÓS: Fajiság, vallás és nemzeti eszme a mai Németországban
IGNAZIO SILONE: Don Aristotile (Szatíra)
SANDOR PAL: A készülő magyar szociáldemokrata munkaterv
KONSTANTIN FEDIN: A sündiszó (Mese)
JESZENSZKY ERIK: Gyermeklélektan, jellem és lélektani irracionizmus
KLAUS MANN: Az irodalom a mai Oroszországban (Riport)

KULTURKRÓNIKA

Dánia tündöklése és nyomora (Lázár Vilmos) — A prostitúció Párisban (Mikes Imre) — Polgárháború Spanyolországban (K. K.) — Magyarok Kanadában (Aradi Károly) — A zene és a társadalmi átalakulások (H. G.) — Őstehetségek (Nemes Lajos) — Ócska gramofonlemezek (VI.) (Remenyik Zsigmond)

KULTURKRÓNIKA RÖVID IDÉZETEKBEN

Condition Humaine — Ó sancta simplicitas — Bravó, ifjú németek!

VILÁGGAZDASÁGI KÉRDÉSEK

Amerika és a világgazdasági válság (Szacsuvay Gusztáv)

SZEMLE

Werner Sombart új könyve (H. K.)

Az ember, akivel visszaélték (Szeremley László) — A humanizmus kérdéséhez (Korvin Sándor) — A cseh Tiszaeszlár regénye (Fábry Zoltán) — Eminescu magyarul (K. S.) — A zsidókérdés kézikönyve (Varga László)

LAPOK, FOLYÓIRATOK

Magyar folyóiratok (u.)

Nagy Lajos utijegyzetei (Madzsar József)

Merénylet (F.)

KORUNK HIREI

9. ÉVFOLYAM **1934** 11. SZÁM

NOVEMBER

K O R U N K

VILAGNÉZETI ÉS IRODALMI HAVI SZEMLE

SZERKESZTI

GAÁL GÁBOR

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL

CLUJ, Calea Marechal Foch No. 10. II. e. 3.

CSEHSZLOVAKIÁBAN:

Fábrý Zoltán: Stos via Kosice.

JUGOSZLAVIÁBAN:

Putnik Hírlaposztály, Novi Sad

Egyes szám ára: 3.25 Pengő; 100 Lei; 15 Kc.; 25 Dinár; 3 Sch.; 2.5 Sv.-fr.

A kéziratokat nem személyek, hanem a szerkesztőség címére kérjük küldeni. — Kéziratokat csak a portóköltség előzetes beküldése mellett küldünk vissza. — Névtelen levelekre nem válaszolunk. — Kéziratokat nem őrzi meg. — Könyvterjesztéssel nem foglalkozunk. — Könyvmegrendeléseket nem fogadunk el.

Traven: Gyapotszedők

Traven hosszú esztendőök óta él Mexikó belsejében, néha hónapokra eltűnik, bejárja az őserdő rejtett indiántelepeit, a gyapotföldeket, a kisebb és nagyobb városok műhelyeit és tömegszállításait. Amit átél megírja. Szépítés nélkül, változatlanul. Traven a mai nyugtalan vérű és szociális lelkiismeretű ember típusa. Minden könyve dokumentum.

A. könyv ára fűzve 45, kötve 72 lej.

André Malraux: Hóditók

A. regény színhelye Hong-kong, az angol imperializmus keletázsiai fellegvára, melyet néhány izgalmas hónapra ostrom alá vesz a Kína nemzeti felszabadítására törekvő mozgalom. Malraux szemtanuja e páratlanul drámai eseményeknek s így könyve irodalmi jelentőségén túl valójában egy világtörténelmi epizód riportja.

Megjelent a budapesti PANTHEON „Jó könyvek“ című sorozatában. Ara fűzve 45, kötve 72 lej.

André Malraux: Emberi sorsok

Az író Goncourt-díjas regénye a délkinai forradalmi mozgalom újabb szakaszáról, az 1927-es Sanghaji felkelésről és összeomlásról számol be. Mindössze néhány nap eseményeit foglalja össze a történelmi távlatú események olyan drámai zsufoltságával, amely a modern francia regényirodalomban egyedülálló. A heroikus napok nekifeszülése, majd az összeomlás fojtogató tragikuma egy nagy történelmi kísérlet levegőjét idézik fel. Az Emberi sorsok izzó aktualitású mai történelmi regény.

Ara fűzve 102, vászonkötésben 126 lej.

Kaphatók minden könyvkereskedésben, vagy ahol nincsen LEPAGE-nál, Cluj-Kolozsvár.

A NEMZETISÉGEK KÖZÖTTI KULTURÁLIS ÉRINTKEZÉS KÉRDÉSE

Irta: KOVÁCS KÁROLY (Pozsony)

A szláv—magyar kulturközeledés kapcsán nagyon sok szó esik az utóbbi időben a nemzetiségek közötti kulturális érintkezésről. Nem fölösleges fáradozás ennek a problémának elméleti feldolgozása, egyrészt a nemzetiségek kulturális viszonylatában, másrészt a kulturális érintkezés és nemzetiségi kérdés egészének szembe állításával. A két probléma ugyanis nem azonos. Bizonyos körülmények között ki is zárja egymást. Azért fontos ennek kihangsúlyozása, mert felcserelésük sokfelé ad alkalmat a nemzetiségi kérdés elhomályosítására. Sokhelyt eredményez olyan gyakorlatot, amely a kulturális érintkezést a nemzetiségi problémák előrehajtó és megoldását támogató tényezőből a nemzetiségi törekvéseket elgáncsoló mozzanattá avatja. Különösen azok a törekvések szolgálnak számunkra tanulságos példákkal, amelyek Csehszlovákiában merültek fel és szlovák—magyar kulturális közeledés néven szóaltatták meg a tág értelemben vett haladó értelmiségeket. Nem kívánjuk részletezni annak az anekdotának az eredményét, amelyet a pozsonyi *Magyar Újság* folytatott le e kérdéssel kapcsolatban, *Jócsik Lajos* kollegám kimerítően ismertette azt a *Korunk* július—augusztusi kettős számában. Csúpan eredményeit foglaljuk össze, hogy azokat további fejtegetéseink kiindulópontjává tehesük.

Ha a meglehetősen szépszájú elvi jelentőségű vagy ismertető jellegű hozzászólást szemügyre vesszük, lehetetlen azokban egy bizonyos közös vonást fel nem fedezni. Egy töből fakadnak és egy cél felé törnek. A nemzetiségi fiatal értelmiségi generáció válsága képezi alapjukat, amely az utóbbi években egyre mélyül és egyre kétségbeejtőbb kilátásokat rejteget. Csak természetesen és ezt sehol nem is titkolják, hogy az értelmiség túlermelésének legsúlyosabb következményeit a nemzetiségi vidékek fiatal értelmiségi nemzedékének kell viselnie. Ez a homályosan megérezett sorstragédia tör elő minden zsurnalisztikai megnyilvánulásból, amely az ankéttal kapcsolatban, vagy annak keretein kívül a sajtót elhagyta. A nemzetiségek osztálytagozódásából következik, hogy ezek az álláspontok különböző megoldási módokat tartalmaznak. Fejlett társadalmi szerkezettel bíró nemzetiségeknél elképzelhetetlen egy egységes nemzetiségi harci arcvonal. Elkerülhetetlenül bomlik fel azoknak a rétegeknek képviselőire, amelyek a fennálló állapotokhoz simulva igyekeznek érvényesülésüket biztosítani és az „ellenzékieskedőkre“, amelyek új távlatok és működési síkok felé törnek.

Ha már most az elhangzott kijelentések mérlegét akarjuk megrajzolni, a következő eredményekre jutunk:

1. A csehszlovákiai magyar nemzetiségi fiatalság egyrésze „maga mögött hagyta Sturm und Drang“ korát. Hogy Kassák páfördulásának klasszikus szavaival éljünk: „levetette vörös csizmáját és a fennálló keretekben kíván véglegesen elhelyezkedni.“

2. Az uralkodó nemzethez (az „illetékesekhez“) fordul. Felajánlja támogatását, amiért a szabad érvényesülés lehetőségét kéri. Azt szeretné, ha egyenlő esélyei volnának az uralkodó nemzet fiatalságával. Ezért a ki-

látásért már eleve is felajánlja saját „öngleichschaltolását“. És eleve is biztosítékot nyújt, hogy szándékának őszinteségében ne lehessen kételkedni. Az egész vonalon takarodót fúj.

3. Saját megtérését úgy állítja be, mint az egész „haladó“ magyar fiatal értelmiség kontsruktív vizekre evezését, amely egyuttal az egész „kisebbség számára az egyetlen reális és posszibilis magatartás“. Erre két szempontból van szűksége. Egyrészt azért, hogy ilyképpen saját jelentőségének látszatát, ezzel együtt esélyeit növelje. Botorul azt hiszi, hogy a látszat megszűnik látszat lenni azáltal, hogy megnöveljük. Azt reméli, hogy az „illetékesek“ nem tudják egymástól a látszatot és valóságot megkülönböztetni. Másrészt ezzel akarnak minél szélesebb rétegeket maguk köré gyűjteni, hogy a tényleges erőviszonyok is az ő javukra tolódjanak el.

4. A tudatos frontváltoztatók és együttcsinálók multjából egyaránt egy sereg zavaros önilluzió és öncsalás maradt vissza, amelyek zavaros kerülő utakon igyekeznek érvényesülni. Csak egyik kinövése az, hogy pl. a járási és megyei művelődési tanácsosokkal, tehát államszervekkel akarnak az új kultura irányában fekvő kulturális munkát végeztetni. De még ennek a zavarnak is meg van egyesek részéről a maga tudatos célzatossága. Mélyebbre akarnak hatolni a tömegekbe. Olyan rétegeket is be akarnak fogni, amelyekhez a sajtón keresztül nem igen férhetnek hozzá.

Mindezen törekvések irodalmi kereteként megállapíthatjuk azon terminológia felhigítását, amely nyílt állásfoglalásra kényszerítene. Nemzetiségi kérdés helyett következetesen csak „kisebbségi kérdéstről“ olvashatunk. De még ilyen formában sem hajlandók tudomást venni arról a dinamikus szerepről, amelyet a nemzetiségek a cseh imperializmus rendszerében elfoglalnak. Ugyancsak hallgatással mellőzik ennek osztályjellegét. Ehelyett az osztályok fölé emelkednek, a nemzetiségekben ténylegesen meglevő osztálydifferenciáltság elmosására törekednek.

Ezek a leglényegesebb vonások, amelyeket a szlovák—magyar kulturális közeledés szorgalmazóinak kijelentései felvetettek. A kritika szempontjából nem az a legfőbb hibájuk, hogy elfogadják a pillanat adottságát. Ez nem volna kifogásolható, ha csak azért történne, hogy erre támaszkodva, de ezen tulmenőleg új adottságok felé törjenek. Számukra azonban ez az elfogadás megnyugvás és belenyugvás: végleges adottság, amelyen döntően változtatni nem akarnak. Ez teszi az álláspontjukat azzá, ami: kiábrándulás, visszariadás, és egyesek tudatosan megtévesztő nézeteiből kialakult defetista nemzetiségi programmá.

Vannak természetesen bizonyos objektív körülmények, amelyek lehetővé teszik, hogy defetista hézetek is „haladó“ mezben tetszelegessenek. Helyesen tapint rá ezekre Jócsik Lajos, bár ő a kérdést nem öleli fel egész terjedelmében. A következőket írja:

„... a kisebbségi töredék polgárság a nemzeti kultura szűkséges liberális-demokratikus hagyományait a fasizmus megfelelő elemeivel cserélte fel.“ Valamint: „... a kisebbség jobboldali politikai-társadalmi bázisa fokozatosan szorul le a nagyparasztságra s ez a réteg a liberális-demokratikus tradíciók ellenében a fasizmusban találja meg kifejezését.“ Amiről konkrétan szó van, az ennél kevesebb és egyuttal több is valamivel. A nemzetiségi tömegek polgári meg közép- és gazdag-paraszt elemeinek jelentős része minden pacifikáló törekvés ellenére is kitart revíziós álláspontja mellett. Ez pedig szűkségszerűen fasiszta platformot eredményez, mert: 1. a magyar fasizmus felé csak azok a rétegek orientálódnak, amelyek a határokon túl uralkodó politikai és kulturális viszonyokat saját meggyőződésük és világszemléletük alapján is igenlik; 2. a

nemzetiségi kérdést valóban haladó szellemben megoldani akaró negyedik renddel szemben már a jelen keretek között is ellentétes beállítottságuk ebben jut kifejezésre. A Magyar Ujság ankétjával kapcsolatban cikkeztek „progresszív” hangja ilyképpen fedi az uralkodó nemzetiség törekvéseit, mert a magyar, a német vagy az ausztriai fasizmus ellen irányul, azaz a cseh imperializmus nemzetközi ellentéteinek vonalára esik. Az a tény, hogy a határokon belül ugyancsak meg van a törekvés és hajlandóság „a liberális-demokratikus” talaj feladására és autoritativ kormányzási módszerek bevezetésére, kivülesik látókörükön.

Már most az a kérdés, hogy van-e a „kisebbségi” kérdésnek a revíziós és öngleichschaltoló törekvéseken túl is egy harmadik megoldási lehetősége is? Melyik az? Mik a feltételei?

A kérdés minden bonyolultsága mellett is világos. Már most ki kell azonban jelentenünk, hogy távolról sem meríti ki a szlovák baloldali értelmiségiek ama klasszikussá lett válaszáda, hogy „mi már régen kiépítettük kapcsolatainkat, mert a baloldali írónál és kulturálmunkásoknál... maga az elv és a közös program felőli a mulhatatlan együtdolgozás parancsát.” Az a kérdés, hogy ennek az elvnek milyen oldalait milyen formában toljuk előtérbe és melyek azok a célok, amelyeknek elérése érdekében együtt dolgozunk. Ha a kulturális érintkezés pozitívumai között pl. Kassák fordítások szerepelnek, akkor az jelenthet iránytévességet is. A probléma ugyanis éppen abban áll, hogy a kulturális érintkezés kérdése a nemzetiségi kérdés egészének keretében csak másodlagos jelentőségű. Csak a nemzetiségi kérdés egészének folyománnyaként, a helyes megoldási törekvés alátámasztásaként jöhet számításba. Amennyiben eszközből célá lesz, bekövetkezik az a minőségű ugrás, amely a kulturális érintkezés ápolását és kiépítését a progresszió szolgálása helyett éppen ellenkezően a megállapodottság konzerválásának szolgálatába állítja. Maga a kulturális érintkezés természetes és elintéztett dolog is, a különböző nemzetiségek felfelé menő osztályai között. A valódi kérdés azonban ezeken a tényeken túlfekszik és a nemzetiségi kérdés generális megoldásában kell keresnünk. Itt azután egyaránt szükségünk van a történelmi fejlődés általános irányának, a mai elágazó megoldási törekvéseknek és a negyedik rend megoldási koncepciójának segítségül hívására.

Közismert tény, hogy a kapitalizmus fejlődése folyamán nagy nemzeti államok alakulnak ki azokban az országokban, amelyek már önmagukban is egységes gazdasági- és nyelvterületet képeznek. Nem szabad elfelejtenünk, hogy sem az angol, sem a francia, sem a német kapitalizmusnak nem sikerült a nemzetiségek beolvasztása. A polgári forradalmak a hűbéri partikularizmussal végeztek, de nem az idegen nemzetiségekkel és nyelvekkel. Az angliai kelta, germán és román elemek egybeolvadása sokkal a kapitalizmus kialakulása előtt ment végbe. Amennyiben ez be nem következett, az ellentétek a mai napig megmaradtak és a kapitalizmus inkább kiélezte mint eltüntette azokat. Középeurópában ez még ilyen mértékben sem sikerült. A nyelvterületek hosszú idő óta alig tolódtak el. A germánság nyelvi terjeszkedése is a kapitalizmus kialakulása előtt folyt le. Ha az utolsó évszázadban volt valamely eltolódás, akkor az a nagyobb tömeg átható erejénél fogva, inkább az uralkodó nemzetek hátrányára történt. A 19. század végén pedig megkezdődik a kis népek fejlődésének és felszabadulási mozgalmainak kora, amely elválaszthatatlan kapcsolatban van az imperializmus hajnalhasadásával és ezzel együtt a negyedik rend felszabadulási harcainak beköszöntésével. Eppen a *Korunk* egy régebbi számában mutattuk ki, hogy a „liberális-demokratikus tradíció” nem sine qua non-ja a nemzetiségek felszabadulá-

sának. A nemzetiségi törekvések megszületése történetileg a tőkés fejlődéshez kapcsolódik ugyan, de a nemzeti kulturák fejlődése nemcsak nem áll meg abban a társadalomban, amely ez után következik, hanem csak ott juthat valóban impozáns méretekben megvalósuláshoz.

Tagadhatatlan tények ezek, melyek nem filozófiai spekulációkra épülnek fel, hanem történelmi eseményekkel támaszthatók alá. A meglévők állandóságát hangoztatni és a meglévőkre beletörődést prédikálni így nemcsak a napi praxisban végrehajtott megalkuvást jelent, hanem az elmélet embere előtt is szükségképpen nevetséges igyekezet. Ha valahol, akkor éppen ezen a területen érvényes az állandóság viszonylagossága és a változás bizonyosságnak abszolút volta. Mindennapi eset az, hogy egyesek saját jobb belátásukon követnek el erőszakot. De a történelem még nem produkált bizonyítékot arra, hogy osztályok meg népek cselekvési szabadságukról önkéntesen mondtak volna le.

Az a szóharc, amely a szlovák—magyar kulturális érintkezés vitáival kapcsolatban ilyen monstrumot szült, az intellektuell fiatalság zavarát, egy kis rétegnek pedig oportunitizmusát juttatja kifejezésre. Elméleti tisztulás után kiált. Ez az elméleti tisztulás azonban csak a gyakorlat tisztítótüzeiben következhet be. A progresszivitásnak próbaköve van. A szlovenszkói fiatalság körében is egyre jobban hódít ez a felismerés. Egyre szaporodnak a hangok, amelyek egy, az eddiginél világosabb állásfoglalást kívánnak. Egy olyan gyakorlatot akarnak, amely választóvizeként engedje megkülönböztetni a haladás őszinte és saját mondacsínált hiveit.

Nem hiányoznak az ilyen törekvések sem. Egy új kulturharc, a *Holnap* kulturmozgalma van kialakulóban. Ez a kulturmozgalom harcos lesz, mert a fasiszta kulturbarbárizmus ellen akarja összefogni a valóban haladó rétegeket. Nemcsak a német és a magyar vagy osztrák fasiszma ellen. A fasiszta kulturreakció ellen általában, bárhol is jelentkezék az. A mozgalom emellett gyakorlati beállítottságú. Ez abból következik, hogy a saját országhatárokon belül akar elsősorban harcolni a fasiszta veszély ellen, mert felismeri, hogy elsősorban ez szülhet pozitív eredményeket. Kibontakozása után valószínűleg meg fogjuk látni, kik azok, akik őszintén haladók, kik követelik ezt a szükségképpen ellenzéki és éppen ezért reális, sokat ígérő jövővel, a holnap ígéretével utnak induló mozgalmat.

Egyet nem szabad elfelejtenünk akkor, amikor a nemzetiségek közötti kulturális érintkezés kérdését tárgyaljuk. Azt, hogy a kulturális érintkezés problémája egy bizonyos ponton szükségszerűen túllép önmagán. Akkor, amikor a népek döntő órák elé érkeznek. A döntő történelmi helyzetek pedig súlyos történelmi felelősségvállalást is követelnek. A népek, legyenek azok szabadok, vagy nem szabadok történelmi fejlődésük folyamán nem úgy lépnek előre, hogy a társadalom mélyében rejlő ellentmondásokat letagadják vagy elmázolják. Azok teszik ezt, akiknek a fennálló viszonyok kenzerválása a céljuk, vagy pedig ehhez nyujtanak segítséget. Akik komolyan gondolják szolgálni a haladás ügyét, azoknak az ellentétek tudatosítására kell törekedniök. És vállalniok kell a felelősséget a harc végső konzekvenciáig tartó kiharcolásáért.

Ebből a felelősségvállalásból természetesen több folyik, mint a szláv—magyar kulturkapcsolatok kiépítése és ápolása. Felfelé menő osztályok között ez nem probléma és nem is szorul különösebb hangsúlyozásra. De utópia marad a nem szabad nép felfelé menő és az uralkodó nép regresszív osztályainak viszonylatában. A nemzetiségek kulturkapcsolata így valóban csak mint fegyverbarátság valósulhat meg. Egy olyan fegyverbarátság keretében, amelynek az a célja, hogy pl. Csehszlovákiában a

magyar nemzetiséget korlátlan fejlődési lehetőséghez, saját sorsának befolyásmentes meghatározásához juttassa. Azon lehetőségről van itt szó, amelyet a negyedik rend ideológusai a népek valódi önrendelkezési jogának neveznek. Ehhez azonban elengedhetetlenül szükséges egy másik kulturkapcsolat sürgős kiépítése. Talán paradoxnak hangzik. Valójában egyike a ma legégetőbb feladatainak. A szerteszét szakadt magyar nemzetiségek magyar-magyar kulturális kapcsolatainak fegyverbarátságon alapuló kiépítése. Egy szoros egység teremtése a Magyarországon, meg a távol külföldeken, emigrációban élő magyar kulturharcosokkal. A magyar haladó intelligencia utánpótlása csak ilyen módon lesz lehetséges, csak ebben az esetben nem fog elkallódni, csak ilyképpen fejlődhet arra a színvonalra, amelyen hivatását méltóan töltheti majd be. Ez a valódi konstrukció, ez az egyetlen realitás, amely nem a tegnapi, hanem a holnap számára dolgozik.

ÖSSZEDŐLŐ KORBAN KELT ÉNEKEK

(Versek 1934)

Irta: MORVAY GYULA (Tardoskedd)

*EGYSZERŰ A BESZÉDEM, amilyen a mindennap.
Megölelem a kőműves szívét, felemelem fák és emberek alázatát,
mert már majdnem földet veri lehorgasztottságuk.*

*Elinduló és megtérő hősök ezek a szegény napszámosok,
szeleknek feszített rongyos vitorlák,
de rajtuk a sebesség új holnap felé.*

*Világba pergetem ezt a filmet: megtérő hősök ezek,
szájakról lecsattogó mauzer-ropogás a beszédük
és most ezek szívét ölelem, alázatukat felemelem.*

*KEVÉS ÉLETSZERELMŰ FALUK, szegény tallók, meddő tallók
szülni is alig bírnak,
emberek, ennek a kornak emberei, lábukon hordozzák a valóságot
és mindenhol, szerteszéjjel mindenhol ezen a világon
piciny házakban, meddő mezőkön halálos szelek dohognak.*

*Összedőlő korban a harcoló ember szaggatja a holnapot,
feje körül a valóság
és körülötte halálos szelek dohognak.*

*NYITOTT KÖNYVBEN VAN, néha vad fuvallatok
visszacsapják lapját
és zománcoz legenda van ott,
szegény asszony betért egy fakó házhoz
és két hóna alá két piros kenyeret kapott.
Zománcoz legenda, szegény asszony fakó házban
valamikor két hóna alá két piros kenyeret kapott
ingyen, jószívvel,
csak betért a szürke házba és szavára
két piros kenyér lett két hóna alatt.*

*MOST TAVASZ VAN, panoráma az uccán, gyere,
nézzünk a szemébe, látod esküvőre mennek, avatási ünnepek vannak
és húsokból kikelnek a sejtések.*

*Szülések, vetélések, sárga öregasszonyok
itt panorámáznak az uccán, látod, körülötted van
az egész élet, ami van, ami lehet, most tavasz van,
bizakodó hangon kell üdvözölni magunkat és mindenkit.*

*Elmulnak az avatási ünnepek, elhalnak a sejtések,
marad ez a panoráma, amelyben sírásunk is csupasz útra pottyan.*

*EGY DARAB POGÁNYSÁGGAL szívemben
megtérő fia ha vagyok falumnak,
mint dúdoló vándor
tisztasággal áldozok az újnak, a holnapnak.*

*Mikorra szüleim, kik parasztok, előregesznek,
— hisz tudják ők virág és fa sorsát, —
mellettem friss menyecske lépked
és most is lányosan vár, ha ellepek mellőle.*

*Hervadt nászágyát két éve, hogy széjjelszedte a szél
és azóta mellettem él, a pogány mellett,
aki megértője az új szépségeknek, vagyis a holnapoknak.*

Ennyi az életem, pedig ezerszer is több ennél.

*Egy darab pogánysággal szívemben
tisztasággal áldozok a holnapnak.*

*MA ÜVEGRŐL, acélról és betonról olvastam,
puffadt falamba pedig nem merek egy szeget verni,
kopott ruháimtól szálsankint búcsúszom.*

*Esik az eső, fejemet is legörbíti
és sáros lábakat, lucskos szoknyákat látok.
Némaság, némaság van köröskörül és ez a halál,
mert némán még a levél sem él.*

*Acélról olvastam, betonról és üvegről,
mint a horizont, olyant szeretnék kurjántani,
de csak állok puffadt falam előtt, csak szedem elő
szakadt ruháimat és gyűlölettel búcsúszom tőlük,
mert a tegnaptól távozom
és bennem dobol a holnapi nagyszerű.*

*HÁT IGY. Kapálunk álmodozás nélkül, csukott szájjal,
ráncigálnak a távlatok, de markom ráragadt az agacsnyélre,
nincs menekvés, gyomos földön őrlöm szívemet
és pusztító akaratom lobog kapám fokán.*

*Méheseikkel, őszirózsákkal álmodom,
perje, mácsonya, pupanc hajlott derakam alatt,
estig csikorog kapám, mert alatta sír a göröngy.*

*Este aztán hazahozom földes kapámat, beállítom a sarokba,
hazahozom testemet, amelyben, mint földeken kapa csengése
száll vágyódásom valami után, ami szép és nagy.*

*UTRA KÉSZEN, megyünk, mindjárt, mindjárt,
fehér örvénybe visz ez a vad tobogán,
süvit és halálosan ekhöz körülöttünk minden,
árkok mentén felszakad a félénk szél
és vészes sугásban imbolyog két lelkünk,
köröskörül szemlátomásig meddség
és egyre erősebben viharzik bennünk vad tobogán sorsa.
Sáppadt fák menekülnek szemünk előtt,
halálos tánc ez őszi, téli tallón.*

*Borzadástól gyűgyögve, megvert reszketéssel
valahol majd kifordulunk a vad tobogánból
és fehér örvény meggyulladt lángjánál
melegsünk, égünk halálos ekhó közepette.*

*VALAKINEK MEG KELLENE MONDANI, hogy este van,
már a földek is sötétek, megtermették a búzát
és szívekre permeteződik az őszi jeges könnykopogás.*

*Este valamitől elbucszunk,
igen, a fiatalagtól.
Milyen csendes szavak, pedig lelkeket gyűjtanak.*

*Reggel tanítás, újból és újból,
most kezet kellene nyújtani, mert este van.*

*Hideg, illatos csókot viszek feleségemnek fekete földek közül,
gyerekként alszom el, hiszen reggel
rámköszönt a fiatalság.*

*BEKOPOGTAM, az asztalnál krumplit evett a fiú,
néztem, néztem fekete szeme lobogását.
Estig ment a beszéd, skatulyafödélben kenderolaj égett
és geometriát rajzolt a fiú, elpanaszolta, hogy
soha tiszta lánnyal nem sétált, tanárok ijesztgetik
és ő az életre készül.*

*Ottmaradt a kendermécs mellett, valamit kérdezett,
de én csak jöttem, szívemet szoritottam, hogy ne folyjon a könny.*

*Magamnál voltam, a kis gyereknél, aki félt
és kendermécs mellett tanulta a geometriát.*

*Most itt fekszem a kaszárnyában, német fiú éneklő:
... egyszer van egy életben húsz esztendő...
Sietve kezefogok a kis fiúval, hallom,
amint a ködben mozgó emberek fejszéje böderekú májfát dönt
és zeng, zuhan a fa.
Megvadult áradás ömlik széjjel bennem:
egyszer van egy életben húsz esztendő.*

MOST VAGY TŐLEM TÁVOL, éppen most, amikor gyereked lesz.
Távol vagyok tőled, itt heverek parasztházunkban,
nézem a port, gyűlölöm a hazug parasztokat, rád gondolok,
de padlóra koppan lehullott kezem.

Hallhatod, hogyan döngetem mellemet
és sajnálom, hogy gyereked lesz,
de most csak szorítsuk szánkat.

Gyereked lesz, tán már meg is született,
megyek hozzád, hullott kezemet felveszem
és kilépek ebből a poros fuldoklásból.

BENNE ÉLEK A FÖLDBEN, fában és állatokban,
benne élek sejtésekben, káromkodásokban
és nincs bajom a halállal,
fához húzódok, állathoz, ott halok meg.

Túl a nyárfákon villany ragyog, szerelem izzik,
nehéz innét a szabadulás, itt kell élnem
féltésekben, haragvásokban
és feleségem haját, fák derekát, állatok szőrét
simogatom, nincs bajom a halállal,
mert benne élek a földben, sejtésekben,
mindenség térségén halok meg fák és állatok mellett.

NEM SOKÁIG MARADHATOK Tardoskedden,
mert feleségemnek gyereke lesz
és vendég elé megyek, mennem kell.

Már nem járok sopákba szerelemért,
amint szerelmes szóra nyitnám számat,
torkomba csapna a gyomszagú nyári por,
inkább ülök a szobában, 108 éves a házunk, villany ég benne,
három falon köröskörül szentek őriznek.
Szitál a por, felgyűjtöm a villanyt
és anyámat hallgatom, amint az adóról, sárról, halálról beszél.

Fekete a szérű, fekete a kert,
melegség, csillogás éjszakába fordult,
de csak öt napig maradhatok itt, mert gyerekem lesz, megyek elébe,
hiába őriznek szentek, megyek feleségemhez,
mert nála a szerelem.

NEM BAJ, hogy egyszer hatvan felé lépek,
nem baj, hogy betonfal sem marad utánam,
de akik a betonfalat öntötték,
azok szívét bátorítottam és bátran kimondtam:
új élet kell ide!
És akárki az és akármi az,
csak hozza ezt az új életet,
kézfogással, öleléssel várom.

Hatvan felé lépek egyszer,
de becsületes vágyakozásaim nyomába,

becsületes parasztszívem áradása elé
csak egy másik ilyen szív állhat,
ilyen remegő, ilyen holnapnak-áldozó.

ÁPRILIS GYÚJTOGATJA SZIVEMET, végig-virágos cseresznyeág
illatok, romlások kertjében,
ezer ember lábával rengeti mélység gyökerét
és vetik a magot, bánatot, magtalanságot.

Minden nap valahonnét elindulok
és meseszerű lépésekkel beleveszek a falusi éjszakába.
Zsebem, kezem sötéttséggel tele, szememből éjszaka folyik
és valami zokszó ezer öltre visszanyújt.

Mégis, egyszer már nevetni is kell, remélni is,
hiszen április kering véremlen
és téli pálinkaivókkal együtt most
én is szétáradó ember vagyok: tavaszi, nyugtalan vándor.

LEGALABB ELÉRTEM ezt a szerelmet,
bukdácsolva, tán későn is 27 évemmel,
mégis, mégis.
Minden elporzik, de egy fehér csikó, akácvirág is
eszembehozzák: szőke hajadat símogattam.

Elért harcok után lehullanak a fegyverek
és ne is beszéljünk fölöslegesen.
Még ha nagynéha úgy sírnál, mint a zápor,
szívedet csak feldörömböli a szerelem, amelyet elértünk.

Tétova, halálos kerülökkel, de mégis.

JÓ IS LENNE számot adni magamról, de paraszt vagyok,
ki sohasem készül el életével, mert új termést vár
és a halált magában hordja, de ki is csókolja.
Most számot kell adnom, most számot adok.
Bennem van virágzás öröme, paraszt vagyok,
ki bír, ki duzzadt-erejű,
de bennem szorul a halálfélelem is: számot adok.

Aldott a mező, áldottak a barmok,
szelek és mocsoktalan felhők is szüzek,
csak ez a sors tépázott, csúnya foszlány.

Aldott a bezúduló új levegő, mi beteg csirát dögleszt,
áldott a remény, hogy egyszer nevetve kelünk,
ezért sokszor kihörpintem nyögösségem óborát.

Érjedésnek, csirának vagyok képe, sohasem készülok el életemmel:
új termést várok és nem asztagolok be mindjárt,
reszketve nézem: milyen is a kéve?

Bennem van virágzás öröme,
de bennem szorul a halálfélelem is.

FAJISÁG, VALLÁS ÉS NEMZETI ESZME A MAI NÉMETORSZÁGBAN

Irta: HORNER MIKLÓS (Budapest)

Mutatvány szerző kéziratban levő, közelnapokban megjelenő tanulmányából, mely a német nemzeti szocializmus felfejlődését és eszméit tárgyalja.

A német fajiság eszméjére nemcsak mint imperialisztikus lendítőerőre van szükségük Németország mai urainak. Fontos belpolitikai és nemzetgazdasági szerepe is van a mindennek fölé helyezett fajiság gondolatának. A vallást akarják vele pótolni, mert a keresztény egyházak, de főleg a katolicizmus világnézete nem felel meg a német hódítás ideológiájának. A „népek” — szerintük tehát — új hitre van szüksége, egyrészt mert a régiben már amugy sem igen hisz, másrészt mert most már többről van szó. Nem az ország békéjéről és nyugalmáról. A hódítóban, a Vezérben kell hinni s mivel a német expanzió nem vallási, hanem faji természetű lenne, tehát a németiség elhivatottságában kell hinni. Német vallást kell nyújtani, melynek középpontja a németiség politikai vezére, aki tehát a maga tekintélyének egy részét ruházza át alvezéreire. Hitler tekintélye tekintélyt kölcsönöz például a vállalatok tulajdonosainak, akik a maguk területén szintén vezérekké válnak. Látható, hogy a „tekintély-állam”-nak mi a lényege. Bizonyíték erre az új munkajogi-törvénytervezet, melyben a „vállalkozó vezér” szerepe olyan mint a tisztké a legénységgel szemben. A jövőben „illetéktelenek” nem avatkozhatnak közbe. A munkások érdekképviselője a jövőben nem kontárkodhatik bele a munkabérek megállapításába, mint ahogy az a liberális világban történt. A munkabérlerögztetés is — kollektív szerződések helyett! — a tekintély elvén fog alapulni, azaz a bizalmon, hogy az ipari Führer éppen úgy tudja mit csinál, mit kell tenni a nemzet érdekében, és éppen olyan jóakarátú, mint az egyetemes politikai Führer. Az ipari Führer vezetőnéptárs csak az államnak tartozik (elvileg) felelősséggel, a tekintélyen alapuló államhatalomnak.

Ez a tekintély olyan feltétlenségre tart igényt, hogy nem tűrhet maga mellett más tekintélyeket. Ezért a nemzeti szocializmus egyházellenes, de különösen katolikusellenes, mert a katolicizmus alkalmas arra, hogy az egyénekben más közösség tudatát is ébren tartsa nemcsak a faji közösségét. A nemzeti imperializmust tehát nem szolgálja. A katolicizmus soha nem teheti magáévá a fajiság eszméjét, mert nem csak egy népre tart igényt, hanem éppen az emberi közösség és egyenlőség, az egyetemesség hirdetése alkotja lényegét. Ezért látják a nemzeti szocialista teoretikusok a marxizmus mellett a katolikus egyházban föllelenségüket. Természetesen érdeke a nemzeti szocializmusnak is, hogy hatalmát isteni tekintéllyel is alátámassza. Nem is fogja soha feladni a német nemzeti vallás gondolatát, hogy ebbe egyesítse az össznémetiséget. Az új faji „vallás” (csak bizonyos fenntartással nevezhető a nemzeti szocialisták vallásfogalma a régi értelemben vett „religióknak”) meglepően hasonlít egyébként a zsidók háromezer évvel ezelőtti törzsi istenvallásához, csak benne az isten német nemzetiségű és a Walhallában lakik, bár nem annyira személyében, inkább mint a német fajiság géniusza. A földön pedig nem a papok, hanem a Vezér, illetve alvezérei útján nyilatkozik meg. A nemzetiszocialista teológia nem tisztázta még, hogy a német isten személye-e, vagy csak a faj harciasságának szimbóluma. Ezt a hívő tetszés szerint foghatja fel. Láthatjuk ezt Alfréd Rosenbergnél, aki (vitathatatlanul legnagyobb tekintélye világnézeti kérdésekben a nem-

zeti szociálizmusnak) a következőket írja a *Der Mythus des 20. Jahrhunderts* című híres alapvető művében: „Német népi egyház milliók vágya ma... (588. o.) Egy német egyház azonban nem hirdethet dogmákat, melyekben mindenkinek „hinnie“ kell, különben elveszti lelki üdvösségét. A Német Egyház közösségeket fog egybefonni, melyek részint ragaszkodnak a szép (gyakran ő-északi eredetű) katolikus szokásokhoz, részint olyanokat, melyek a keresztény istentisztelet lutheri formáját részesítik előnyben és talán olyanokat is, melyek a keresztény istentisztelet más formáit választották. A Német Egyházban azonban éppen annyi joguk lesz azoknak is, akik egyáltalán szakítottak az egyházi kereszténységgel és más közösségben (talán az Ekeharti lelkielő jegyében) találkoztak...“ (599. o.)

Hitelvek tekintetében ez az egyház mint látjuk, nem támaszt különösebb igényeket. Ebben a tekintetben a keleti filozófiák hatottak Rosenbergre, aki sokat foglalkozott a kínai moralista vallásalapítókkal. Nem kíván dogmákat felállítani, mert a fő, sőt végeredményben egyetlen célja, hogy minden vallási szokás csak egyik megnyilvánulása legyen a német közösségi- és érték-tudatnak. Az új német vallási felfogás nyilvánvalóan a támadást előkészítő idők vallásfilozófiája. Olvassuk is Rosenbergnél: „A Német Nemzeti Egyház alapításánál tehát nem valamilyen metafizikai állítást érvényesítéséről van szó, nem az a követelménye, hogy történelmi vagy legendárius meséket igaznak fogadjanak el, *hanem arról, hogy egy magas érték-tudatot teremtsen*, azaz azokat akarja kiválasztani, akik a vallási és filozófiai meggyőződések minden különfélesége mellett *visszanyerték a mély belső bizalmat saját mivoltukban (in die eigene Art)* és egy heroikus életfelfogást harcoltak ki magukban.“ (600. o.)

Érthető, hogy ez a világnézet ellenségnek tekinti a katolikus univerzalizmust is. A zsidó-keresztény istenfelfogást nem fogadja el, mert ez nem ismeri el a természeti törvényszerűségeket. (Ez Rosenbergnél egészen következetes álláspont, mert ilyen természeti, változhatatlan adottságnak tekinti a faji közösségbe való beleszületést is. Ez a kötelék feltétlen és nem fogad el olyan istenhitet, mely szerint egy felsőbb hatalom akarata ennél a természeti adottságnál is jobban hathat. A monopolkapitalizmus háborút megelőző korszakának okvetlenül szűksége van a német faji közösség mindenekfelett álló tudatára, a német monopol-tőke vallásfilozófusa tehát hajlékony ott, ahol a tételes hit merev, és természeti törvényszerűséget hirdet ott, ahol az egyház nem hajlandó abszolút értékű állandóságot látni. Ez annyira lényeges pontja a nemzeti szociálizmusnak, hogy nem lehet kompromisszumról szó. Igen jellemzőek és érdekesek Rosenberg szavai. „Az a nép, mely nem ismer természeti törvényszerűségeket, az ennek ellenpólusát, az erkölcsi igazságot sem fogja a maga lényegében felfogni. Azaz: oly világnézet, mely azt hirdeti, hogy a világegyetemet egy önkényes akarat teremtette a semmiből, az hasonlóképpen önkényes, *belső köteléket el nem ismerő istent fog hirdetni* (általunk kiemelve!) A világ teremtése a semmiből azt az alapvető hitelt követeli meg, hogy e teremtő Isten később is beleavatkozik — vagy beleavatkozhat — a világ folyásába, ha az neki tetszik. Ezáltal tagadják a természeti események belső törvényszerűségét. (Innernessetlichkeit des Naturgeschehens.) Ez a világnézete a szemitáknak, a zsidóknak és Rómának... Ezért ezek a rendszerek nem ismernek organikus jogfelfogást, hanem csak „istenüknek“ illetve képviselőjének önkényuralmát, aki az ő „corpus juris canonici-jét, mint „universalizmust“ akarja kivülről az egész világra rákényszeríteni.“ (586—587. o.)

Hogy mit ért „organikus“ szó alatt Rosenberg és a többi nemzeti szocialista, azt nehéz meghatározni. Aminek nagyon kevés értelme van

csak és azért nem tudnak rá más, sejtelmesen és tekintélyesen hangzó szót találni, azt ők „organikusnak“ nevezik. Organikus állam, organikus gazdaság, organikus jogrendszer, mindenre alkalmazható szó ez, de éppen ez a jó benne, így legalább senki sem keres benne valami megfogható tartalmat. Talán még úgy lehetne legjobban szemléltetni, mit értenek Németországban ezen a szón: a nép életéből fakadó, abból következő, vele szervesen összefüggő, sajátjához idomuló. De ha ezt értjük organikus alatt, akkor csak a legteljesebb demokrácia az igazi organikus élet. Ezzel homlokegyenest ellentétben van a „Führerprinzip“, amikor is nem a nép maga határozza meg „szervesen“ „önmagából“ életformáit, hanem a Vezér állapítja meg, hogy mire van szüksége a népnek. Ez viszont tiranizmus, csak éppen nem isteni, hanem az összes gazdasági vezérek és rohamosztagos vezérek Legfőbb Vezérének, az OSAF-nak (Oberste Sturmabteilungsführer) egyeduralma, ami még legalább is egyelőre, amíg a német vallás földi helytartójává nem nyilvánítják, mégis csak emberi hatalom.

Az új német közösségben a cselekvés normáit Hitler és az ő tekintélyének árnyékai vannak hivatva megállapítani. A nemzeti szocialisták ezért ellenszenvetnek a papsággal, főleg a katolikus papság be nem hódoló részével, mely egy más isteni eredetű tekintélyre, az Egyházra és a Bibliára támaszkodva, állítja fel magatartási szabályait. A legtöbb nemzeti szocialista író élesen kifakad a papok ellen, akik azt állítják „Isten tette őket közvetítőkné önmaga és a közönséges nép közé.“ Különben Chamberlain, a fajszociológusok őse és Hitler kedvenc szerzője is mindig támadta a papságot és általában a katholicizmust. Ha valaki a faji közösséget a vallási egység fölé helyezi, az szükségszerűen ellenséget lát a katholicizmusban, mely az ellenkezőjét hirdeti. Ugyanilyen szükségszerűséggel áll szemben a monopol-kapitalizmus ideológiája a szabadkőművességgel is, mely világnézeti közösség és a munkásmozgalommal, mely a nemzetközi osztály-szolidaritást hirdeti.

*

Nincs a német nacionalizmusban semmi újszerű vagy meglepő. Minden országban tapasztalhatjuk a nemzeti, vagy ha úgy tetszik „faji“ érzések fellendülését, ahol imperialisztikus igények érvényesítésével akarnak kijutni a gazdasági válságból. Hódító terveket végrehajtani csak úgy lehet, ha előbb az ezekre irányuló vágyakat felébresztik a népeségben. Krupp von Bohlen, az esseni cég feje, jelentette ki nemrég, hogy ő és társai hálásan fogadták a nemzeti átalakulást, mert „Hitler Adolf újra nacionalistává tette a német munkást“ (A. H. hat dem Arbeiter seinen Nationalismus wiedergegeben). Annál különösebb azonban, hogy olyan tanult emberek is, mint Alfred Rosenberg vagy Karl Anton Rohan herceg is azt hiszik, vagy legalább is hitték egy időben, hogy tényleg a fajiság eszméje lesz a 20. század uralkodó gondolata és a monopoltöke utolsó erőfeszítése, hogy a népet céljai szolgálatába állítsa a század „tipikus“ forradalma.

Kevéssé valószínű azonban, hogy a zsidók 3000 év előtti törzsi világnézete lenne a 20. század nagy „szenzációja“. Látjuk is, hogy más országban semmiképpen nem birt az imperializmus olyan pszichozist kiváltani, mint Németországban, bár mint mondtuk, a nacionalizmus terjedése a kései kapitalizmus korszakában igen érthető jelenség és kisebb mértékben tapasztalható is mindenütt. De a németeknél azért vetett ilyen magas hullámokat és ezért veszik el szemmértéküket néha még komoly emberek is, mert a német nép nagy tömegeire a nemzeti érzés az újszerűség ingerével hat. Eddig a német csak hazafi volt, porosz, bajor, szász, stb. hazafi. Amire a zsidók már 3000 évvel ezelőtt rájöttek és amin Eu-

rópa többi népei már az újkorban átmentek, a nemzeti élményen, az csak most ért el Németországig. A németek egy nagy része most azt hiszi, hogy ez az „újdonság“ a nemzeti szocialisták felfedezése és büszkeség dagasztja keblüket, amiért ezt is német emberek találták ki, akár a puskaport (amit tudvalevőn szintén keletről hozták Európába magukkal a keresztések.)

Azoknál a népeknél, ahol a nemzetiségi tudat vérré vált és természetessé, ma már az egyéni szabadság és a világnézeti közösség érzete foglalja el lassanként a vezető szerepet az egyén gondolkozásában. *Friedrich Sieburg* fejtegeti a franciákról *Gott in Frankreich?* című könyvében, hogy franciának lenni tulajdonképpen kulturális közösséget, bizonyos életszemléletet jelent. A „franciaság“ végeredményben nyitva áll mindenki előtt, aki magáévá tudja tenni életfilozófiájukat, a dolgok francia hatását, a „francia világnézetet“. Az új angol íróknál pedig azt látjuk, hogy szerintük főleg modoruk és gondolkozásmódjuk által különböznek az angolok a többi embertől. Akárki lehet angol, aki angolul beszél, fehérbőrű és magatartása olyan, mint az egy angol emberhez illik. Senki sem vonja kétségbe például, hogy az örmény származású *Michael Arlen* angol író, sőt tipikusan angol, annyira elsajátította e rendkívül rokonszenves és magas színvonalú „szigetlakók“ gondolkozásmódját.

Sőt az olasz nacionalizmus sem faji fogalom, minden fiatalos tubuzgóságuk ellenére sem, hanem latin hagyományaiknak megfelelően inkább kulturális és érzésbeli közösség. A német fajszakértők között felháborodást keltett amikor *Poincaré* „100 millió franciáról“ beszélt. Hitler is a fehér fajok árulóit látja a franciákban, akik szerinte máris félig négerek. Az olaszoktól azonban éppenséggel nem idegen ez a francia fel fogás, ami logikusan következik a latinok nemzetfogalmából. Az olaszok is azoknak utódai, akik a *ius gentiumot* kiépítették és a római civitas fogalmát megteremtették. Ez volt az első egyetemesség és a katolicizmus is ennek folytatója, mint a latin „humanitás“ örököse.

A „codex juris canonici“ ellen sem csak vallási okokból van kifogásuk a nemzeti szocialistáknak, hanem azért, mert a római jogon alapszik, az absztrakt igazság jogrendszerén. Amikor a nagytöke egyes csoportjai meg akarnak szabadulni a konkurenciától és ez csak akkor sikerül, ha az állam túlteszi magát bizonyos elterjedt jogfelfogásokon, akkor a monopolkapitalizmus ideológiai felépítménye, a római jog ellen harcol és a „nemzeti jogrendszert“ hirdeti, mert a kiváltságokat csak a „nemzet érdekével“ lehet indokolni.

Minden zsák a foltját, minden érdek a maga jogászát megtalálja. Olvassuk *Otto Koellreutter* könyvét (*Der nationale Rechtsstaat*): „A jogérték elismerése nem merül ki azonban az egyén jogi helyzetének abszolút biztosításában. A legfontosabb jogérték nemzeti életrendünk alakítása és biztosítása. Míg a polgári jogállam csak az egyéni jogbiztonság eszméjét ismeri, ennek fenntartását és védelmét, addig a „nemzeti jogállam“ a nemzeti létszükségletek biztosítását helyezi az előtérbe...“ Ez az okoskodás a rendszer „jogi felépítménye. „Megfelelt erre már maga *Kelsen*, a híres német közjogász, akinek véleményét *Koellreutter* is szükségesnek látja ismertetni, hogy cáfolhassa: „Annak hangoztatása mögött, hogy az államnak „élnie“ kell, többnyire csak a kiméletlen akarat rejtőzködik arra nézve, hogy az államnak *úgy* kell élnie, mint azt azok tartják, akik jogi igazolását keresik a szükségrendszabályoknak.“ El is bocsájtották *Kelsent* állásából, ilyen szókimondó emberekre nincs szükség a Harmadik Birodalom egyetemlein. Ott a *Koellreutterek* korszaka jött el, a jogi „kiszolgálóké“. Rendszereket legbiztosabban tanáraikról lehet megítélni...

Bármelyik oldalról is vizsgáljuk a német nemzeti szociálizmust, a nagy eszmék újszerűségét és megrendítő erejét nem érezzük benne. Nyilván, mert nincs erkölcsi tartalma, hiszen nem is etikai szükséglet hozta létre, nem igazságérzetünkre kíván hatni, hanem ellenkezőleg: hívóinek azt szuggerálja, hogy nekik joguk van más (csekélyebbrendűek) háttérbeszorítása útján is előnyökre szert tenni, mert ők a „különbek“, a kiválasztottak.

Mi sem bizonyítja jobban, mennyire nem szabad túlbecsülni a túlzó nacionalista mozgalmak jövőjét, mint az a körülmény, hogy eddig két expanzív nacionalista nagyhatalom van Európában és azok sem férnek már össze egymással, mert érdekeiket lehetetlen közös nevezőre hozni. A közös világnézet nem elég a kormányok együttműködéséhez. A felcsigázott imperialisztikus vágyak kötik a kormányokat, a hatalomrajutásukat megelőző agitációt a nacionalista rendszerek épp oly kevéssé tudják meg nem történné tenni, mint ahogy a szociáldemokratáknak sem sikerült ez a világháború után. A terjeszkedési törekvések egymásba ütköznek.

Ez a kérdés nagyon természetes. Vagy a latin faj „világuralmát“ akarja valaki, vagy a germánét, vagy a szlávét, vagy a törökét, vagy a japánét. Vagy egyikét sem, de az kétségtelen, hogy egyszerre valamennyiét nem akarhatja. A tultengő nacionalizmus háborúra vezet és az új háború egyuttal határát is megszabja a „20. század mithoszának“. Azaz a faji eszme előretörése addig tart, míg a piacválsággal küzködő monopolkapitalizmus nem robbantja ki az új világháborút. Ha pedig a német monopolkapitalizmus visszariad mégis a háború idézésétől és a népek békés együttműködését választja inkább, akkor az expanzív nacionalizmus szintén elveszti értelmét, mert ekkor a monopolumok is szükségszerűen megszűnnének.

D O N A R I S T O T I L E

Irta: IGNAZIO SILONE

Aki összekapott a kedvesével és szeretné az ügyet szép levélben tisztázni, az Don Aristotile Caramella-hoz fordul. Az „Ujfalú“ és a „Purgatórium“ közti örökké bűzös uccácskában lakik, ami mindig nedves, mert a nap csak ritkán süt oda és az asszonyok a szennyvizet szokásból a házuk ajtaja elé öntik.

Hiábavaló fáradozás este kérni Don Aristotile tanácsát, mert olyankor részeg; de reggel sem, mert délig alszik. A legokosabb délután felke-resni.

A háza csak földszintből áll. Sem kőfala, sem padlója nincs. Belépéskor az egyik sarokban vastag szögre erősített lánc tűnik szembe, amelyen egy üst lóg, az üstöt évente egyszer, mégpedig nagyszombat napján tisztogatják. Alatta kukoricacsutkából rakott tűz pattog, a füstje az egész helyiséget keresztüljárva az ajtón át távozik. A tűzhellyel szemben lévő sarokban van az ágy, azaz hogy egy kukoricalevéllal töltött zsák, amelyet vörös gyapjutakaró fed be. A helység közepén kis asztal áll, körötte három faszámoly. Itt tartja Don Aristotile a maga fogadó óráit.

Ifjukori bűn következménye, hogy Don Aristotilenak koldusmódjára kell „Ujfalú“ és a „Purgatórium“ közt tengődni. Gyermekkorában jó nevelést kapott, később községi irnok lett és egy ügyvédhez került tit-

kárnak. Az volt a hivatala, hogy a környékbeli falvakban ügyeket hajtson fel a gazdájának és egyben kedvező tanuvallomások beszerzéséről illetve kifundálásáról gondoskodjék. Ezt a munkát nagy szorgalommal és ügyességgel végezte, miért is a jó társaságban a törvényszék alázatos és értékes szolgáljaként becsülték. Don Aristotilenak munkájában három-éves szegény ördög segédkezett, akik mellékesen mint sirások, kutyanyírók és házalók tengődtek. Kedden délelőtt, amikor a bíróságon folytak a kihallgatások, készenlétben álltak, hogy szükség esetén tanúskodhassanak. Don Aristotile „Az igazság hangjai“-nak nevezte őket. Akiket aztán közülük tanúknak választottak ki, azok megberetváltak, lenyírták a körmeiket és meghallgatták a titkár utasításait, hogy mit valljanak. A törvény elé járultak és szokás szerint megesküdték, hogy „az igazat mondják, csak az igazságot, semmi egyebet, mint a tiszta igazságot“ és utána felmondták az Aristotilenél betanult leckét. Ha vallomásuk az ellenfél tanúinak vallomásával ellentétben állott, tántoríthatatlanul kitartottak az állításaik mellett és olyan fogadkozásokkal erősítették igazukat, hogy az ellenfél legtöbnyire összezavarodott és előző vallomását visszavonta, vagy módosította. Az „igazság hangjai“ között volt Toto, akinek a tagadás volt a szakmája és Rufino, aki kitűnően értett az állításhoz. Ha Totót azzal bízták meg, hogy a bíró kérdésére nemel válaszoljon, semmi a világon nem tudta volna őt rábírní, hogy igent mondjon, semmiféle rábeszélés, sem fenyegetés nem használt. A törvény értelmében minden tanú két lira ötvenet kapott költségmegtérítés fejében. Ezenkívül még Don Aristotile is adott nekik borraalót. Ha meggondoljuk, hogy a hullaszállításért sohasem kaptak egy liranál többet, érthető, hogy az „igazság hangjai“ szívesebben szolgáltak kedden a törvényszéknek, mint az egyháznak. Ha valaki hétfőn halt meg, szerdáig kellett várnia, mielőtt a temetőbe vitték. Ez közismert dolog volt és így jóformán senki sem halt meg többé hétfőn.

Don Aristotilenak minden oka meg volt arra, hogy tekintélyes és biztos jövőt remélhessen, míg a szíve közbe nem lépett és ezzel minden rombadőlt.

Don Aristotilenak viszonya volt Faustinával, a varrónővel. Ezt a varrónőt egyik nap báró Pescina két hatalmas ebe támadta meg. Az eset a báró palotája előtt történt. A báró több fiatalemberrel együtt az erkélyen tartózkodott és a vendégeit szórakoztatni akarván, valószínűleg ő maga uszította a kutyákat Faustinára. A nő kiabálására és a kutyaugatásra összeszaladtak néhányan a szomszédból. Azonban senki sem mert a nő segítségére menni, mert egyikük sem akarta a bárót magára haragítani. Csak miután az visszavonult, lehetett az asszonyt kiszabadítani. Hátralévő napjaira azonban megsántult. Alighogy ismét lábra tudott állni, Faustina a bíróságra vánszorgott és panaszt tett. Mindenképpen próbálták rábírní, hogy vonja vissza a gyanúsítást, de az asszonynak csak nem akart az esze megjönni.

— Az igazamat akarom! — válaszolta.

A báró palotája előtti jelenetnél Rufino, az igentmondó is ott volt. Don Aristotile tanácsára Faustina tanúnak idéztette meg. Kedden reggel a kihallgatás előtt Rufino a gazdájához ment:

— Mit mondjak ma?...

— Az igazságot!...

— Jó — válaszolta Rufino. — Megesküszöm rá, hogy az igazat mondom, semmi mást, mint a tiszta igazságot, de aztán, mit mondjak aztán?...

— Aztán — viszonzá Don Aristotile — az igazságot mondogd el, csak az igazat, semmi mást, csupán az igazat!...

Rufinót félelem fogta el. Túl sokszor hazudott; minden alkalommal, ha a bíró előtt vallomást kellett tennie, hazudott és most először mondjon igazat?

Ezért vett a félelem erőt rajta.

A bíró előtt állva, Rufino reszketett mint a nyárfalevél. Bizonytalan hangon tette le az esküt és utána elmesélte a jelenetet, ahogy az a báró palotája előtt tejátszódott, hangsúlyozván, hogy a báró uszította a kutyákat Faustinára. A báró nem volt jelen a kihallgatáson: de a terem tele volt az alárendeltjeivel, akik felvonultak a bíró előtt és Rufino állításainak pont az ellenkezőjére esküdtek. A halálos csapást azonban Totótól kapta a szerencsétlen.

— Ott volt-e tényleg a barátod, Rufino a báró palotája előtt? — kérdezte a bíró a tanútól.

— Nem! — mondta Toto habozás nélkül.

Rufinót hamis eskü miatt azonnal letartóztatták. Két karabinieri megbilincselte és a börtönbe vitte. Tudta, hogy nagy ostobaságot követett el, de mentségül azt hozta fel, hogy Don Aristotile rossz tanácsot adott neki.

Igy esett hát meg, hogy Don Aristotile, mivel szívének balga sugallatát követte, a községnél is meg az ügyvédnél is elvesztette az állását és kénytelen volt a Purgatórium szélén élni, a szegények közt, akiket megvetett és a gazdagok közt, akiket gyűlölt.

Szép kézírását megtartotta, de stilusa kissé elavult és ezért a fiatalok csak a legbonyolultabb esetekben fordulnak hozzá.

Csak gyűlölettel tud a mai civilizációról beszélni, amelyben mindenki tud írni-olvasni és epekedve gondol vissza azokra az arany időkre, amikor még a lakosság többsége analfabétákból állott. Mert akkoriban a nyilvános irnok nagy tiszteletnek örvendett. Ő volt a község tolla, asztala körül tolongtak az ügyfelek.

A cafónik leginkább a tél folyamán, a templomban gyulladtak szerelemre. A mise előtt és után a fiúk hólabdákkal lestek a tovamető leányokra. Ha hólabda találta el az ilyen fiatal teremtet, az annyit jelentett: szemet vettem rád.

A másik alkalom a kút volt. Este az Ave Maria előtt a leányok rézedényeikkel mind a kúthoz jöttek vizet meríteni. Odamenet az edényt a hónuk alatt tartották, visszafelé mint valami amfórat, a fejükön vitték. Jövet is, menet is bizonyos távolságban követte a fiatal cafóni szerelmének tárgyát és tüzes pillantásokat vetett rá.

A kútmelletti találkozó után, főként ha a leány bátorító mosollyal jutalmazta a fiú lovagiasságát, következett a levél, amit Don Aristotile fogalmazott meg.

— A dolognak ez a lefolyása régebben megmásíthatatlan volt — beszélte nekem Don Aristotile. — Először jött a templom, aztán a kút és végül a levél. Ha erre bátorító válasz jött, akkor következett az ablak alatti séta. Mind e szokásokból alig maradt meg valami. De mit ér az emberek élete ceremónia nélkül... Szomorú dolog. Ám ez csak egy apróság. Számtalan egyéb szokás ment veszendőbe. Az emberek közti kapcsolatok csupasszá váltak és eldurvultak...

— Az emberek kapcsolata, a férfiak és nők közti kapcsolatok, a szegény és gazdag közti kapcsolatok világosabbak és közvetlenebbek lettek — próbáltam ellene vetni. — Keményebbek, de világosabbak. Sokkal jobb ez így, hogy ma a papnak, nyilvános irnoknak, kuruzslónak meg jósnónek kevesebb dolga akad...

— Ugy gondolod, hogy jobb ez így a forradalom számára — válaszolta Don Aristotile. — De nem jobb a rendnek. Ennek szüksége van

bizonyos kényszerre. A rend nem nélkülözheti a papot, nyilvános irnokot, a kuruzslót meg a jövendőmondót... Tudom, hogy mással próbálták ezeket pótolni, de nem sikerült...

Don Aristotile ellensége az általános és kötelező népoktatásnak. Véleménye szerint csak elenyésző kisebbségnek kellene az írást-olvasást megtanulnia.

— Ami a legaggasztóbb a dologban — úgymond — az, hogy az új viszonyok a haladásra hivatkoznak. De miféle haladásra! Nem előre, hanem hátra haladtunk. Elég, ha valaki ma a szerelmesek sajátkezűleg írt leveleit olvassa és összehasonlítja azokkal, amit régen a nyilvános irnok fogalmazott... Annyit beszélnek a család bomlásáról, a házasságkötések csökkenéséről, de senki sem mer a hajnak a végére járni. Nem mernek a baj igazi gyökere után kutatni. Aki mégis megteszi, az tudja, hogy abban az otromba szokásban rejlik, hogy az asszonyok legtöbbször maga intézi a szerelmi levelezését. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy az asszonyok talán butábbak volnának mint régente. Hiszen mindig tökkeltették voltak. De régebben sem írni, sem olvasni nem tudtak és a nyilvános irnokhoz fordultak az ügyes-bajos dolgaikkal. Ennek, élettapasztalata és műveltsége révén a legérzékletlenebb férfit is sikerült megindítania; sikerült a már felbontott eljegyzést visszacsinálni, a férfivel beképzeltetni, hogy a választottja nem ostoba liba — ami tényleg volt — hanem rendkívül értelmes, művelt és szerelemtől hevülő teremtes...

— No és a házasság nem okozott csalódást?...

— Soha — biztosított Aristotile — soha! Mert nemcsak a menyasszony, hanem a vőlegény is a nyilvános irnokhoz fordult. Sokszor egy és ugyanazt a kezét vette az egyik is meg a másik is igénybe, amely mindkettőjüknek romantikus és költői formában olyan érzéseket sugalmazott, amiről egyébként halvány sejtelmük sem volt. Az íráson könnyen észre lehetett volna venni, de semmi sem kellemesebb az embernek, mintha illúziókba ringathatja magát. És mivel a nyilvános irnok egyben a nyilvános felolvasó is volt, avégett is hozzáfordultak, hogy a levelet, amit írt, mielőtt póstára adták vagy amikor kézhez vették, felolvassa, így mindig előttünk voltak az illetők, láthattuk a mély benyomást, a könnyeket, hallhattuk a sóhajokat, melyeket prózánk belőlük kiváltott. Mivelhogy a két levélíró vallomásaikkal, titkos kívánságaikkal, izlésükkel, becsvágyukkal egyetemben ismertük, könnyű volt a csomót, amely eleinte meglazulni látszott, egyre szorosabbra húzni és a házasságba vezetni őket...

Don Aristotile szívesen mesélt el százával eseteket, amelyeket szerencsésen a házasság révébe irányított. És ugyanazok, akik a községből kiszorították, nem átallozták, magánügyeikben segítségét kérték.

— Nem gondolja-e Don Aristotile, hogy az a levél, amit a szerelmes maga ír, sokkal őszintébb? Hogy egy írni-olvasni tudó leány szíve érzelmeit jobban ki tudja fejezni, mint egy öreg nyilvános irnok?...

— Hogy' beszélhetsz ilyen rettentő ostobaságot! — válaszolt nekem Don Aristotile. — A leány nemcsak azért jött a nyilvános irnokhoz, mert írni nem tudott, hanem azért, mert azt sem tudta, hogy mit akart mondani. Tapasztalatlan, járatlan volt a szerelemben. A leány jött és megkért: „Don Aristotile, írjál nekem egy levelet, sok szenvedély legyen benne!” Ha aztán megkérdeztem: „Milyen értelemben?” azt válaszolta: „Ha maga, aki olyan művelt, nem tudja azt, hát én honnan tudjam?” Nehogy azt hidd, hogy a nyilvános irnoknak diktálták a levelet! Ez csak ritkán fordult elő. A megbízó legtöbbször csak az általános témát adta meg és az irnoknak kellett azt kidolgozni. Például jött valaki és azt mondta: „Egy leány szerelmet vallott nekem. Nem akarok neki mindjárt igére-

tet tenni, mert az nem illik, de szeretném biztatni, hogyha továbbra is kitart amellett, el fogja érni, amit kíván". Erről a témáról fogalmazott aztán az írnek egy levelet sok felkiáltójellel!...

Amíg az ipara virágzott, Don Aristotile persze nem nagyon törte a fejét új változatokon és szerelmi kifejezéseken. Meghatározott szókinccse volt, amit minden meggondolás nélkül használt. Az egyes levelek személyes és különleges jellege tulajdonképpen csak a szemek, a haj színére, a kebel bújására és egyéb anatómiai sajátságokra szorítkozott. A többi mindig ugyanaz volt. Így fordult elő az a kínos eset, hogy olyik férfinak ugyanolyan szövegű leveleket hozott a pósta, mint amilyent már azelőtti menyasszonyától kapott.

— De ezt csak ritkán vették észre — vélte Don Aristotile. Mert a szerelem vak!...

Don Aristotile nem tudta megszokni az új formákat, amelyek a nemek között kifejlődtek és bizony vajmi keveset értett azokból. Ha tehát valaki segítségért fordult hozzá, hát a régi bölcsessége szerint járt el.

Liberato Boccella, a mészáros, szemet vetett a jegyző leányára. Szerelmes volt bele a fejbúbjág.

— Várjál rá a templomajtó előtt — tanácsolta neki Don Aristotile — és kövessed, ha a kútra megy...

— De azt sohasem teszi, mert a jegyzőnek a házában van a víz! — viszonzá a szegény Boccella.

— A házában van a víz? — kiáltott fel Don Aristotile megrökönyödvé.

A jegyző leánya a mészáros boltja előtt sétált el.

— Jó napot kisasszonykám, kellemes szórakozást kívánok! — kiáltott utánna a mészáros.

A leány megvetően mérte végig és nem válaszolt. Valamivel később egy barátnőjével jött visszafelé. A jegyző leánya margaréta csokrot tartott a kezében; elment, anélkül, hogy a mészáros boltját tekintetre is méltatta volna.

— Na, láttad?... — suttogta Don Aristotile buzgón.

— Világos, hogy szeret téged. A margaréta azt jelenti: „tarts ki és bizzál bennem!...”

Don Aristotile alapos tájékozottsággal bírt a virágnyelvben:

— Napraforgó annyit jelent: „hú maradok hozzád, ha még olyan csapodár is vagy“, fehér szekfű azt mondja „levelet várok tőled“, fehér orgona annyi mint „miattad nem jön álom a szememre“, sárga szekfű „irigy barátnő el akar bennünket választani egymástól“ és vörös rózsza kérve kérel „meghalok utánnad“... Margaréta azt jelenti: „tarts ki és bizzál bennem“... A szegény Boccella valóságban magánkiül volt az örömtől és levesbevaló csontot ajándékozott Don Aristotilének. Mészáros mint ügyfél mindig jó a háznál.

— Mit tehetek még? — kérdezte Boccella.

— Tartsál mindig jázmint a kezed ügyében és emeld az ajkadhoz, ha találkozol vele — tanácsolta Don Aristotile. — Ez virágnyelven annyit tesz: „igen, ki akarok tartani és bízom benned“...

Lehetetlen volt nálánál tapasztaltabb tanácsadót találni.

Ahányszor a jegyző leánya sétálni ment, közeledett hozzá a mészáros és egy csokor jázmint emelt az ajkához. A leány félre nézett. Csak egyszer nézett az arcába és mosolyogva mondta: „Fajánkól!...”

Visszafelé jövet a leány ibolyacsokrot tartott a kezében. Boccella futott Don Aristotilehez, hogy közölje vele a dolgot. Mészáros mint ügy-

fél, mindig jó a háznál, így hát Don Aristotile törekedett, hogy ki ne csusszon a kezéből.

— Tiszta sor — biztosította az öreg — virágnyelven az ibolyacskor annyi mint: „ne a látszatra, hanem a szívemre adj!”...

Ezután elhatározták a levélírást. Don Aristotile egy egész napig dolgozott a nyolc oldal kitöltésén. A levél szívferható volt és az írója nagyon büszke volt rá: — Ha egy tehén ezt olvasni tudná, könnyekre fakadna tőle!... Azonban a jegyző leánya nem volt tehén és így még aznap válaszolt egy levéllel, amelyben csak ennyi állt: „Ne add a bolondot és hagyjál békében!”

E szavak borzasztó csapásként hatottak a szegény Boccellára, de nem úgy Don Aristotilera.

— Vedd csak alaposan szemügyre a borítékot — tanácsolta — nézd csak meg jól a bélyeget! —

A bélyeg fordítva volt felragasztva, a fej lefelé nézett.

— Mit jelentsen ez? — kérde Boccella.

— Világos, a napnál is világosabb, — diadalmaskodott az irnok, — a fordítva felragasztott bélyeg mindig azt jelentette: „ne azt hidd, ami a levélben áll, hanem éppen az ellenkezőjét!” Bizonyára muszáj volt a leánynak az apja parancsára így írni, de a bélyeg felragasztásával kérni akart, hogy ne vedd komolyan, amit írt!...

Ez a magyarázat annyira tetszett a mészárosnak, hogy nagy leveses csontot adott az öregnek. A jegyző leányának levelére egyszerű levelezőlapon válaszoltak, amin ferdén állott a bélyeg, fejjel jobb felé.

— Az udvarlási nyelvben — oktatta ki őt az irnok — ez azt jelenti „megértettem és beleegyezem!”

Ezután éjjeli zenét határoztak el a jegyző ablaka alatt. A mészáros új ruhát húzott. A borbélyt, aki nagyon szépen gitározott, muzsikusnak fogadták fel. Don Aristotile vállalta az éneklést, noha kissé rekedt volt.

Éjfélkor ott állott a trió a jegyző háza előtt. Az öreg gitárkisérettel énekelte:

*Harminc napja már,
hogy igenedet várom.
Harminc éjszaka már,
hogy kerül az álom...*

A második emeleten kinyílt egy ablak. Don Aristotile és a borbély kissé félrehúzódtak, hogy a mészáros egyedül maradhasson az imádottjával. Erre egy férfikéz jelent meg az ablaknyílásban, hatalmas éjjeli edényt tartva. Az éjjeli edény kiürült és a mészáros csuromnedves lett a húgytól. Az új öltöny volt a szegény mészároson, de nem ez volt a legborzasztóbb. Felháborodása Don Aristotile ellen fordult.

— Te vagy az oka mindennek! Félrevezettél és becsaptál, hogy kihasználhass!...

— Csitt! — szolt rá Don Aristotile. Majd hozzálopódzott, minden oldalról körülszaglászta és hozzáfűzte: — Nyugodj meg, a leánytól van! Don Aristotile jelt adott a borbélynak. A hajművész is közelebb jött, gondosan megszagolta az átnedvesedett ruhát és kinyilatkoztatta:

— Ugy van, szavamra mondom, a leánytól való!...

— Hogyan tudjátok ezt? — csodálkozott a mészáros.

— Azt nem lehet megmagyarázni — válaszolták mindketten, — vagy érzi az ember vagy nem...

Ez az eset a bizonyíték rá, hogy Don Aristotile régi bölcsességének ma már nem sok hasznát lehet venni. A régi erkölcsök és szokások mind elavultak. Férfiak és nők írni-olvasni tanultak, de még sem boldo-

gabbak. Az új műveltség másik áldatlan következménye az öngyilkosságok számának szaporodása. Sokat beszélnek a nyugtalanító szaporulat-ról és mindig valami lapos, ostoba magyarázatát adják. Még eddig senkinek sem jutott eszébe, hogy az irni-olvasnitudók növekvő tömegét kapcsolatba hozza a szaporodó öngyilkosokkal. Azt mondják, hogy a fokozódó nyomor az oka. De nem így van. Nyomoruság mindig volt a világon, annyian tengődnek nyomorban, még sem ölik meg magukat. Gondoljuk csak meg: Mit tesz az, aki az életét akarja kioltani? Leveleket ír. Mindig! Minden körülmények között. Mindenki, aki öngyilkos lesz, levelet ír az anyjának, a szeretőjének, a rendőrségnek, a hitelezőinek és így tovább. A legegyszerűbb okoskodás is azt bizonyítja, hogyha az öngyilkos nem tudna leveleket írni, hát nem is ölné meg magát...

Meglepődve nézek Don Aristotilere.

— Mit akar ezzel mondani?

Azt válaszolja: — Az olyan állam, amelyik nem bírja az összesség jólétét biztosítani, annak nincs joga, hogy műveltséget terjesszen. Műveltség nélkül el lehetett a nyomort viselni. Évszázadok óta létezett és elviselték. De amióta mindenkinek kijut a műveltségből, senki sem akar többé éhezni. A gyöngék megölik magukat. A többiek...

Don Aristotile hirtelen félbeszakítja. Egy újfalusi öregasszonynak van rá szüksége. Ma egész nap az egyetlen ügyfél.

— Don Aristotile — mondja az öregasszony — írj nekem egy névtelen levelet, olyat, hogyha a címzett megkapja, hát dühében huszonnégy órát bölgjön...

— Huszonnégy órát? — kérdi Don Aristotile, — miért nem tizenkettőt?...

— Nem, nem, huszonnégy óra legyen! — állhatatoskodik a megbízó.

Don Aristotile munkába fog. Holnap „Újfalú“-ban valaki dühében huszonnégy órát fog bögni.

Fordította: Mátrai Ede

A KÉSZÜLŐ MAGYAR SZOCIÁLDEMOKRATA MUNKATERV

Irta: SÁNDOR PÁL (Budapest)

A magyarországi szociáldemokrata mozgalom ideológiájában sokkal több a külföldi elem, semhogy mindössze a belső és külső eszmeáramlatok kölcsönhatásáról lehetne beszélni; ez azonban csak annyit jelent, hogy a munkásmozgalom, melynek bázisát a kifejlődő kapitalizmus teremtette meg, a maga gyakorlata számára az elméletet nem önmagából, belső erőinek szellemi vetületeként hozta létre, hanem a gyakorlat igazolására a külföldről készen kapott elméleti formákat alkalmazta. Ugyanakkor azonban a magyarországi kapitalizmus kialakulásának és fejlődésének félreismerése, a mezőgazdaság átkapitalizálódásának, a belső töke mozgás és akkumuláció folyamatának fel nem ismerése irathatja csak többek között pl. *Garami Ernővel* 1897-ben, hogy „ez az ipar, amelynek alig három évtizedes multja van, lényegében a külföldről és külföldiek által — főleg Ausztriából és Németországból — hozott és életrhevített“ (Ernst Garami: Der Sozialismus in Ungarn, Sozialistische Monatshefte 1897. VIII. 425. o.) megnyitván ezzel a lehetőséget mindama gondolatmenetek számára, melyek végső konklúziójaképv a kapitalizmus, s ezzel a szocializmus is mint idegen népi ügy szembeállított a kompakt és nem osztályokra tagolt magyarsággal, hogy nemzeti felmentvényt adjon min-

den üldözés és elnyomás számára. A kényelemszeretet vagy elméleti elmélyülésre való képtelenség így sokszorosán fizettette meg önmagát, hogy végeredményben azután a külföldi ideológiai alakulások minden mozzanatára belső szükségyszerűség nélkül reagálni kényszerülvén a konfuziók, értelmetlenségek és ideológiai összevisszaságok bő forrásává váljék. Ez azonban még a kedvezőbb eset; a súlyosabb helyzet akkor következett el, amikor a külföldi gyakorlati motívumok nyomán keletkezett ideológiai változások sematikusán itt is leutánoztattak s ezzel esetleg, szubjektív jóhiszeműségek feltételezése mellett, objektív árulások és kezdődő vagy folyamatban levő küzdelmek egyenes hátbatámadásai történhettek meg. Viszont igen találó példákat mutat fel a magyarországi munkásmozgalom története abban az irányban, hogy mialatt a fölületen ez az ideológiai alkalmazkodás a német és osztrák szociáldemokratapártok elméleteinek, programjainak és stratégiájának elsajátítására való törekvésben nyilvánult, ugyanakkor a lényegyet tekintve, a mélyben az angol munkásmozgalom elméleti és gyakorlati tényei „termékenyítették” a magyarországi munkásmozgalom talaját. S ez a paralelizmus, amely különböző formákban szinte végig észlelhető, könnyen érthetővé válik, ha meggondoljuk, hogy ez a talaj tulajdonképpen kezdettől fogva a reakció és opportunizmus számára volt kedvező, részben, mert sikerült az osztályok szembenállását vallási, nemzeti, faji, stb. lepelbe burkolni, részben, mert az industrializálódás spekulációs keretek közt indult, amelynél az osztrák és cseh fejlettebb ipar árnyékában a profitot nem az üzemekben dolgozó munkások által termelt értéktöbbletek közvetlenül adták, hanem az egész alsóbbosztálybeli lakosság, akár a mobiltőke „szerencsés” tranzakciói, akár állami koncessziók vagy speciális adópolitika révén. Amit tehát az angol munkás számára a kezdődő extraprofit lehetővé tett, hogy a fabianizmus távortartsa tőle a marxizmust, ugyanúgy a magyar munkás nem élvén a nagyipar, a munkás számára biztos talajt adó, mert munkáereje döntő faktor voltát kétségtelenül mutató atmoszférájában, bár német és osztrák mintára, ahonnan az első ösztönzést nyerte, Marxra esküdt, végeredményben azonban az első ideológiai formálódást a galileizmustól, vulgärmonizmustól, naturalizmustól kapja. Ha nem is közvetlenül, és sok egyéb okból is, de evvel függ össze a párt és szakszervezet elválaszthatatlan felépítése is, amely megintcsak inkább tartja a rokonságot az angol, mint a német vagy osztrák szervezeti felépítéssel.

Az ideológiai függőség mértékére még jellemzőbb a magyarországi szociáldemokratapárt agrárprogramjának a sorsa. „A magyar párt sokáig nem jutott abba a helyzetbe, hogy agrárprogramot alkosson” — írja Mónus Illés az *Agrárkérdés Bevezetésében* (3. o.), holott mi sem természetesebb, mint hogy abban a Magyarországon, amelyben Garami Ernő már 1897-ben nagyarányú parasztsztrájkokról és arról számolhat be, hogy „lassankint a városi elvtársak is észreveszik, hogy a magyarországi szociáldemokrácia súlypontja nem az ipari, hanem a földmunkásoknál keresendő” (I. m. 429. o.), a szociáldemokratapártnak agrárprogramja legyen. Mónus szerint az egyik akadály a agrárprogram megalkotásának elméleti kérdése, „a mezőgazdasági nagyüzemek és a kisüzemek sokat vitatott kérdése volt” (u. o.), amivel szinte döntőbb bizonyítékot szállít az ideológiai tartalmatlan függőség számára, amennyiben a *David—Bernstein—Kautsky*-féle probléma megoldását magyar viszonylatban még csak meg se kísérelték, hanem ehelyett várták a vita eldőltét, hogy a készlet alkalmazhassák, — mint avval a mentegetőzéssel, hogy „külföldi testvérpártjainknak sem volt agrárprogramjuk” (I. m. 4. o.) A magyar agrárprogram tehát csak azután készült el, „miután az osztrák, német, finn, csehszlovák és angol elvtársak is megalkották új agrárprogramju-

kat“ (u. o.), a sors iróniájaként-e vagy éppen avval a lényeggel, hogy ez az agrárprogram nem a szocializmust készíti elő, még csak nem is „a földjáradéknak a társadalom számára való visszaszerzését célozza a falusi és a városi lakosság (tehát nem proletariátus) érdekében“ (u. o. 8. o.), hanem a válságba jutott agrárkapitalizmus szanálásának módozatait írja elő, illetve javasolja. Mert az új földreform követelésének címe alatt mi egyebet jelenthet „a magántulajdonban levő nagybirtok 500 holdat meghaladó részének kártérítés ellenében való kisajátítása“ (1. pont) (hogy e programpontra kizárólag csak szőlőm jellege volt, nem pedig ökonomiai-, technikai-, pénzügyi elgondoláson alapult, arra bizonyíték, hogy az agrárprogramot elfogadó 1930-i pártgyűlés az izzó hangulatra való tekintettel a tervezet 500 holdját ott mindjárt 200 holdra korrigálta) s viszont ugyanakkor „a közcélú mintagazdaságoknak e kisajátítás alól való mentesítése“ (5. pont) mint az agrártőke mozgásának felszabadítását a profit irányában, a mezőgazdasági proletariátus terhére egyfelől, azzal hogy a reform örve alatt a prosperáló mezőgazdaságok mintagazdaságokká nyilváníthatnak, a rossz minőségű, tulterhelt földek pedig az igénylők nyakába varratnak, — és a kuláság megerősítését és terjesztését másfelől ama követeléssel, hogy a belső telepítés címén földhöz akarja juttatni a gazdasági akadémiát végzeteket. (Agrárkérdés 10. o.)

Ez a példa — hasonlókat tetszésszerűen számban produkált a MSzDP mozgalom — egyttal világosan feltünteti azt is, hogy az ideológiai függőség nem vonható az 1903-i pártprogram elvi kijelentése 4. pontjában formulázott nemzetköziség kategóriájába; mert igaz, ugyan, hogy e nemzetköziség a párt gyakorlati tevékenységében (többek között külpolitikájában) nem igen nyilvánult meg, de viszont az ideálképzés pszichológiai hatásainak és bizonyos keleti kérdések kézenfekvő feleleteinek ellensúlyozására használt felületi jelenségeknek (a „vörös Bécs“) kiaknázásával bőségesen pótolta. De éppen e ponton kezdődött el az ideálképzés funkciójában legerősebben a válság, amikor a hitlerizmus és Heimwehr-faszizmus győzelmével a kapitalista termelőrendbe beoltható szocializmusok illúziója szertefoszlott. Történtek ugyan próbálkozások e gyakorlat zavartalan folytatására (a Népszava Londont nevezte ki bizonyos községi választásokkal kapcsolatban „vörössé“, l. London vörös. Az új Bécs. Népsz. 1934. III. 15.) és a skandináv államok szociáldemokrata pártjának, N. B. a svéd kormányelnöknek, a dán miniszterelnöknek és a norvég parlamenti elnöknek tanácskozásáról szóló kommunikék ismertetésében ezen államokat „vörös északként“ aposztrofálja (Népsz. 1934. VIII. 25.) de ezek az erőlködések annyira átlátszóak voltak még saját hiveik szemében is, hogy kénytelenek voltak a nevetségesség vagy rossz-hiszemű szándékos megtévesztés hatásának elkerülésére ezt az eljárást hamarosan megszüntetni. Ezáltal azonban annál erősebbé vált a poráz-vesztettség érzése, ami csak teljessé tette azt a többoldalu dilemmát, melybe a MSzDP annak következtében, hogy „a társadalmi történés eseményei erősebbek voltak a mozgalomnál“ (Mónus Illés: Torzított kép. Népsz. 1934. VII. 22.) belekerült. E dilemmák elseje, a párt objektív erőtlensége által felidézett veszély a német és osztrák pártok sorsára hideg uton jutást illetőleg, csak fokozta a kormánypolitikához való simulás tendenciáit, amivel viszont az amugy is elnéptelenedett párt- és szakszervezetek további összezsugorodásának veszélye lépett előtérbe. Mert a tömegbázis szűkülése csak egy bizonyos pontig és egy bizonyos irányban jelent megkönnyebbülést: a szakszervezet számára a munkanélkülieknek anyagiakban a segélyek miatt, szellemiekben a radikalizmusuk miatt balasztként hatók terhéltől való szabadulás, a pártszervezet számára pedig

az, ha a munkások akciót megalapozó vagy előkészítő szellemi tevékenységét intellektuelek és kispolgárok okoskodó, önmagába visszatérő dilettáns széánszai váltják fel. A tömegbázis egy minimuma azonban nélkülözhetetlen. S egyidejűleg a külső és belső fasizmusok tömegbázis kergegésével megindul a MSzDP megszüikült tömegbázisának kiszélesítésére való akció: a fasizmusokhoz hasonlóan a kispolgárság irányában. A kispolgárság és munkásság megszerzése között azonban erős dialektikus különbség van: a munkásság a jövőt, a gyökeresen megváltozott jövőt, a kispolgárság pedig a válsághatásoktól megtisztított jelent akarja. Az egyik dinamikus, a másik statikus álláspont, az egyik a meglévő felforgatása, elrontása, a másik a meglévő konzerválása, megjavítása. Világos, hogy az a párt lényegében kénytelen átállítani magát újabb befolyások érvényrejuttatására, amely tömegbázisát a kispolgárságban akarja megtalálni. E ponton kezdődik a „nem aktuális” deklarációja az 1903-as pártprogram elvi részének, amelyhez magához is pedig legalább annyi szó férne, mint amennyit Marx szólott a gothai programhoz. (De minek ma vitatkozni avval, amit maga a sz. d. párt is nyugállományba helyezett?) A kispolgárság számára ki kell küszöbölni mindenekelőtt az osztály nélküli társadalomra való törekvést. Amíg tehát a MSzDP 1903-as programja kimondja, hogy „nem új osztályuralmat vagy kiváltságot akar teremteni, hanem minden osztályt és kiváltságot el akar törölni s az embereket, nem nézve nemzeti, faji, vallási és nemi különbségeket egyenlő kötelességek alapján egyenlő joguakká akarja és fogja tenni; a termelőeszközökben való magántulajdont, amely az egyenlőtlenséget okozza, meg fogja semmisíteni...”, addig az új cél: „a szocializmus megvalósítása, tehát egy olyan társadalom megteremtése, amelyben egyik osztály sem uralkodhat a másik fölött, amelyben az emberek felszabadulnak a termelőeszközök tulajdonosainak uralma és kizsákmányolása alól, amelyben az egyéni munkatulajdon mértékét meghaladó minden termelőeszköz a nemzet összességének tulajdonában van és a nemzeti jövedelem a nemzet minden dolgozó tagja között oszlik meg”. (*Ujvárosi Gábor*: Hová, merre? 5. o.) Hogy mit ért „egyéni munkatulajdon mértékét meghaladó termelőeszközön”, azt világosan meg is magyarázza: „a kisbirtokoknak maradjon meg a földje, a kisiparosnak a műhelye, meg a szerszáma, a kiskereskedőnek a boltja” (u. o. 4. o.), — de adós marad a felelettel, hogy miért volna ez szocializmus, illetve a szocializmus olyan fogalmával állunk itt szemben, amelyben nem osztályok nincsenek, hanem a meglévő osztályok — a fentiek szerint a proletariátus és kispolgárság — nem uralkodnak egymás fölött; az osztályok békés egymásmellettségének, együttműködésének koncepciója lebeg itt, s így nyilvánvaló, hogy a MSzDP ennek a szocializmusnak a megvalósítását nem a proletariátustól, hanem a kispolgárságtól várja: „A szocialista eszme megvalósítására a te milliós tömegeidnek szervezett ereje van hivatva!” (u. o. 14. o.) szól a kispolgársághoz Szeder Ferenc országgyűlési képviselő felelős kiadásában megjelent, a magyarországi szociáldemokratapárt eme hivatalosnak kinyilvánított röpirata.

A „végcél” illetén megmásítását azonban nem tartja a MSzDP eleendőnek ahhoz, hogy a kispolgárság harci szervezetévé átépüljön, — szükségesnek látja annak a bizonytalanságba való kitolását is. Erre egyébként a demokrácia dilemmája is kényszeríti, nemcsak azért, mert a hitlerizmus és ausztrofasizmus uralomrajutásának körülményei mindenki előtt világossá tették a demokrácia értékét, hanem főleg a II. Internacionálé legutóbbi kongresszusi határozatának perspektívái miatt és konzekvenciáinak elkerülésére, amely ugyanis kimondja, hogy csak demokratikus országokban harcol a demokrácia eszközeivel, — s így, ha

nem akar letérni a legalitás útjáról, kénytelen a jelenlegi magyarországi uralkodó irányzatot mint demokratikusat akceptálni és a pártprogram szerinti „politikai hatalom meghódításának” eszközeit, mindazt, „amely a proletárság jogérvényesítését megegyezik”, oly szűk korlátok közé szorítani, hogy nemcsak az 1921. III. paragrafusait kerüli el messziről, hanem még az osztályharc színterét is az üzemekből, uccáról és szántóföldekről a parlamentbe, törvényhatósági bizottságokba és egyéb közületekbe helyezi át. Mi sem természetesebb, minthogy e dilemma megoldásának kísérlete nem a valóságban, hanem a fogalmak átértékelésében, frazeológiában megy végbe. A MSzDP egyszerre felfedezi ugyanis, hogy sem Németországban, sem Ausztriában nem volt demokrácia (Hová, merre? 12. l.); igazguyan, hogy a hivatalos álláspont szerint ez a demokrácia megvan Angliában, Dániában, a skandináv államokban, Ausztráliában, stb., általában ott, ahol vannak vagy lehetnek szociáldemokrata kormányok, mégis a fenti röpirat azt a meglepő definíciót adja (anélkül, hogy halvány sejtelmé volna arról, hogy ez a meghatározás egyedül a világ ama bizonyos egyhatodára vonatkozhatik csak), hogy „demokrácia csak ott van, ahol a tömegeknek nemcsak politikai szabadságjogaik vannak, hanem ahol a politikai szabadságjogok a termelőeszközök társadalmi tulajdonával gazdaságilag is alá vannak támasztva” (u. o.) Azaz: Németországban, csak demokratikus szabadságjogok voltak, amelyekkel mellesleg a proletáriátus nem tudott élni, de nem demokrácia. „Demokráciáról csak a szocialista társadalomban beszélhetünk” (u. o.) vagyis a társadalmi folyamat a következőképpen alakul: 1. demokratikus szabadságjogok, amelyek birtokában meg lehet kísérelni „a gazdasági és társadalmi élet szocialista átalakítását” (u. o.); 2. e kísérlet sikerülése, az eredmény, a szocializmus, 3. amelyben implicite meg van a demokrácia. E gondolatmenet szerint nem fontos az, hogy szocializmus és demokrácia ezzel egybeeső fogalmakká válnak, viszont a demokratikus szabadságjogok bármilyen összességének vagy rendszerének semmi köze sem lesz a demokráciához; lényeges csak az, hogy a szocializmusért való harc elé több más célképzeteket, a demokratikus szabadságjogokért való harcot, ami megfelel a kispolgári szabadversenyes világképnek és ideálnak, a létért való küzdelem egyenlő feltételei között történő, az érvényesülésre irányuló gáttalan és előítéletmentes erő kifejtés társadalmi koncepciójának

A MSzDP kispolgárság felé fordulásának politikai és szervezeti motívumai mellett azonban vannak gazdasági alapjai is. Garami Ernő már jóval a világválság előtt, a háború utáni konjunktúra deklarációján 1927 májusában rámutatott arra, hogy Magyarországon a munkásmozgalom visszaesésének „objektív okai abban foglalhatók össze, hogy Magyarország ipara visszafejlődik” (Garami Ernő: *Kezdjük előlről*, 5. o.) és amennyiben e visszafejlődés tart, illetve a kormány „iparellenessé politikája” érvényben marad, „lehetséges a magyar munkásmozgalom ilyen kipusztítása” (u. o. 6. o.) Garami „elfordítja tekintetét e gyászos játéktól” és biztat, hogy „higyjünk abban, hogy Magyarország újra rálép a normális ipari fejlődés útjára” (u. o.) Hiú reménykedés lett volna ez a két év múlva kezdődött válság perspektívájában, ha t. i. Garami sematizmusával ellentétben a valóság nem volna dialektikus és ez a „visszafejlődés” egyúttal nem lenne előrehaladás, koncentráció és akkumuláció, a töke szerves összetételének magasabb fokot elérése, amely Marx által pontosan leírt helyzetből marxista a munkásmozgalomra vonatkozólag is marxi következtetéseket vonna le, nem pedig azt, amit Garami ajánl 1927-ben, hogy „mozgalmunk tengelyévé újra azt kell tennünk, ami oly hosszú időn át volt: a választójogért való harcot” (u. o. 7. o.), vagy később, a válság „tanulásaiból” merítve Mónus, hogy „a szocialista moz-

galomnak és a szocializmusnak is szükségképpen meg kell változtatnia gyakorlati tevékenységét és ideológiáját" (Mónus Illés: A szocializmus útja. Szocializmus, 1932. III. 72. l.), amennyiben „az általános, titkos választójog nemcsak a szociáldemokratapártokat erősíti, hanem a reakciós és a szocialistaellenes pártokat is erőforrásokhoz juttatja" (u. o. 71. l.) A szociáldemokrata pártoknak tehát nem azokra a rétegekre és osztályokra kell igényt tartani, amelyek a szocializmust akarják, hanem amelyek a demokratikus szabadságjogokat. Így küszöböli ki a MSzDP érdekköréből pl. a munkanélkülieket (lásd *Kertész Miklós*: Gondolatok az új szociáldemokrata munkatervhez. Kihez szóljon az új munkaterv? Szocializmus, 1934. VII. 145. l.), sőt az egész ipari munkásságot, kivéve talán a közüzemi munkásokat, akiknek kiváltságos helyzetüknél fogva láncaikon kívül már van némi veszítenivalójuk (lásd *Népszava*, 1934. IX. 18-i számában a Tattersall-i „seregszemle" leírását, melyben szó van „őstermelőkről", „értelmi proletárokról", „természetbarátokról", „tisztviselőnőkről", stb. csak éppen ipari munkásokról nem, jeléül annak, hogy ezek vagy nem voltak jelen e szociáldemokrata seregszemlén vagy ha igen, éppen ezeknek a leintésével kellett „a rendezőgárdának biztosítani szocialista öntudattal és fegyelemmel a gyűlés megbonthatatlan egységét" vagy legalább akik nem bizonyultak oly jó médiumoknak, mint a „Tungsram-Standard vállalat dinamikus hangszórói", amelyek „*kifogás-talanul* (aláhuzás a Népszavától) továbbították a beszédeket") és érkezik el egyszerre és szükségszerűen a de Man-i munkatervhez és „minden társadalmi réteghez", melyeknek egyesítése garancia Mónus szerint is a szélsőség ellen. (Mónus Illés: A forradalmi erők helyzete Németországban. Népsz. 1934. október 14.)

E platform megteremtése, a kísérletek annyi kudarca után, hogy a MSzDP a külföldtől való ideológiai függőséggel elvi alapra helyezze közismert gyakorlatát — azonban korántsem vet véget a dilemmának. A de Man-i munkaterv a kormányposszibilitás perspektívájában jött létre, a magyar munkaterv legfeljebb ha kormányvonatkozásban annyit jelenthet, hogy dokumentálni kívánja a meglévő kormány felé, hogy rossz politika volna annak részéről a szociáldemokrata mozgalmat német és osztrák „testvérpártjai" sorsára juttatni. Hiszen, most a „legnagyobb válság" idején a sz. d. párt emlékeztet a parlamentben arra a másik „legnagyobb válságra", amikor „a háborús összeomlás után éppen a szocialisták mentették meg az országot az anarchiától, védelmezték a polgárok magántulajdonát a fosztogatókkal szemben és a bolsevizmus idején ők akadályozták meg a kilengéseket". (Népsz. 1934. V. 29.) Biztosítja a kormányt: „szándékainak építővoltáról" (Népsz. 1934. IV. 21.) és nem kell tartani a külpolitika delikát kérdéseiben sem tőle, hiszen „a pártnak régi követelése — változatlan követelése Magyarország külpolitikai helyzetének javítása és a békeszerződésben történt sérelmek békés orvoslása". (u. o.) Ha tehát a de Man-i terv a kormánybukató ellenzék gesztusában készült, a magyar terv gesztusa a kormánytámogató ellenzéké, s így már eleve eldöntött kérdés az, hogy „a munkaterv a párt kormányra kerülésének esetére, illetve a szocializmus megvalósításának idejére utal-e vagy a dolgozó rétegek életlehetőségeinek védelméért, megjavításáért vivandó harcunknak lesz-e útjelzője? Az előbb elmondottakból logikusan következik, hogy mindennapos szakadatlan küzdelmünk új bázisát kell a tervben lefektetnünk" (*Kun Zsigmond*: Reflexiók a munkatervhez. Szocializmus, 1934. IX. 258. l.)

Tehát még csak nem is reformáció, ahogy de Man nevezi, hanem „reformizmus, amely lényegében az úgynevezett mindennapi kérdésekkel szembeni állásfoglalás gyakorlatát jelenti" (u. o.) Ebben körülbelül min-

denki egyetért, aki a MSZDP 1934. dec. 7—9-én megtartandó XXX. pártgyűlése 6. pontjaként előterjesztésre szánt „szocialista munkaterv”-hez hozzászólt. Belátók és megértők a kapitalizmussal szemben „Tudom jól, hogy a mai idők nem nagyon alkalmasak arra, hogy nagy dolgokat hozzanak tető alá, hiszen rettentő nyomorúság van” (*Peyer Károly* parlamenti beszéde, Népsz. 1934. V. 24.), de a lezorított igényeket illetőleg mégis két irányzat áll szemben egymással. Az egyik, a *Farkas István* által „parlamentari elszólásként” formulázott tétel, mely szerint a MSZDP csak „a kapitalizmus kinövéseit akarja lenyesegetni”, ami a régi iskola szociálpolitikai orientációját fejezi ki, — a másik a „modernebb”, a *Mónus-féle*, aki szerint „a kapitalizmus, mint termelési rendszer még nem jutott életének a végére. Előbb még feladatát teljesen el kell végeznie. Ő teremtette meg a nemzeti elválasztó határokat, ő teremtette meg saját maga védelmére a militarizmust, neki is kell őket lerombolnia”, stb. *Válasz gróf Károlyi Imrének*, (88. l.), mely kijelentés mögött az a mechanisztikus gondolatmenet rejtekezik, hogy a szociálpolitika, a lenyesegetés csak még inkább életképessé teszi a kapitalizmust, tehát ellenkezőleg, a kapitalizmus belső ellentmondásainak nem útját kell állni, hanem inkább azok kifejlődését elősegíteni: így a kapitalizmus összeomlása elkerülhetetlen, s ami a fő: szenedésteljes ugyan, de harc nélkül, automatikus. E szenedésvállalásra vonatkozik egyébként de Man sajátos Mónus-i értelmezése is, mely szerint „nem lehetünk pusztán a gazdasági érdekek szocialistái. Kell, hogy az elvek és eszmék, az ideálok szocialistáivá legyünk” (*Mónus Illés*, Népsz. 1934. IV. 20.) E kétféle elméleti felfogás egyébként elevenen él a sz. d. mozgalom gyakorlatában is: az első a kapitalista válság leküzdésében a kapitalizmus oldalán való aktív részvétel, a másik a passzivitást, a tüdő érdektelenség megőrzését jelenti; s ha igazat is adnak kifelé az érdekelt Szekszárdi Lászlónak, hogy „a párt és a mozgalom... a tusakodásnak ebben az ádáz korszakában nem engedheti meg magának egyesek külön uton járásának ártalmatlan fenyvését” (*Szekszárdi László*: Mi legyen a munkatervben? Népsz. 1934. V. 1.), mégis, a hozzászólások mögött az állásfoglalások különbözősége változatlanul s elhallgatván kivivhatatlanul és tisztázatlanul fennáll.

A tisztázatlanság természetes velejárója az olyan problémának, amelynek felvetése nem annak megoldását, hanem más valaminek az eltakarítását célozza. A marxizmust elvetni, mint de Man, Marxtól többé nem aktuálisnak tekinteni, mint Mónus teszi (1. Népsz. 1934. IV. 20.), — rendjén van; de Marx szavaival megalapozni akarni a de Man-i vegyesgazdálkodást, úgy, hogy Marx szavait meg nem érteni vagy tudatosan félremagyarázni, mint Kertész Miklós teszi, aki Marxnak e kijelentéséből: „Mi a közvetlen élet megújítására szolgáló munkatermek személyes elsajátítását semmi esetre sem akarjuk eltörölni” — azt veszi ki, hogy magántulajdonban akarja hagyni nem a közvetlen egyéni szükségletkielégítésére szolgáló eszközöket, hanem a kisüzemi termelőeszközöket (*Kertész Miklós*, Gondolatok az új szociáldemokrata munkatervhez, Szocializmus, 1934. VII. 148. l.), — ez már úgy látszik, tulmegy minden határon, mert még a Szocializmus is kénytelen leközelíteni egy „egyetemi hallgató” helyreigazító, Kertészt kitanító levelét. (Szocializmus, 1934. VIII. 225. l.)

A tisztázatlanságnak azonban vannak egyéb személyes okai is: így nyilvánvaló Kun Zsigmond hozzászólásában a PTOE, s ezzel a banktőkéhez való intenzív kapcsolatot kiütközése, amikor a de Man-i koncepcióval ellentétben kettéválasztja a nehézipar és banktőke szocializálását és kivieszi ez utóbbit a társadalmisítás alól azzal a naiv kifogással, hogy „míg a bányákat, nyersanyagforrásokat, a földet, a gyárakat is lehet nacio-

nalizálni, úgy, hogy azok maradék nélkül kézbevehetőek, addig a bankoknál csak az épületeket, a belső berendezést, az esetleges ingatlanokat s durván mondva a készpénzállományt lehet megfogni, kézbevenni.“ (I. m. 260 l.) Igaz viszont, hogy az ipar szocializálását is úgy látszik a rentabilitásától tenné függővé, mert hiszen még a közüzemeket is megszüntetné, ha azok veszteséggel dolgoznak (u. o.) és ezek után nem csodálatos az sem, hogy túlhaladottnak tartja azt a követelést, hogy az adózást ne a munkavállaló réteg viselje (u. o. 259. l.) S ha meggondoljuk azt, hogy *Mónus Ervin* a svájci szociáldemokratapárt agrárprogramjának ismertetésében a következő négy főkövetelést állítja fel: 1. Az adósságtól mentesített birtokok szociális örökbérletekké való átalakítása, 2. Az állami hitelszervezet létesítése, 3. A termelés mennyiségének szabályozása vagyis tervgazdaság, 4. A külkereskedelem monopolizálása, és annak a reményének ad kifejezést, hogy „ha a magyarországi agrárviszonyok egyszer elérik a svájci színvonalat, minden bizonnyal ugyanezek a problémák és ugyanezek a célkitűzések fognak felmerülni“ (*Mónus Ervin*, Bern: Az agrárkérdés Svájcban. Adalék a szociáldemokrata munkatervhez. Szocializmus, 1934. VI. 113. l.), — ugyanakkor, amikor mindezek a követelések csaknem szósszerint nemcsak benne vannak Gömbös 95 pontjában, hanem azok részben már meg is valósultak; — és ha *Minor Róbert* „A pénzrendszer kérdése a munkatervben“ c. tanulmányában (Szocializmus, 1934. X.) mintha csak *Imrédy Béla* pénzügyminiszter számára készített volna egy pénzügyi expozét („ne csináljunk se inflációt, se deflációt, hanem a pénz vásárlóerejét állandósítsuk, az árnívót, az indexátlagot stabilizáljuk“, stb.) úgy, hogy a végén maga is észreveszi ezt és odairja: „mindezekkel nem a ma itt és más országokban uralkodó pénzrendszer helyességét kívántuk bizonyítani“ (310. l), — akkor csak dicsérhetjük a következetességet, amellyel a MSZDP Gömbös 95 pontjának hiányosságait akarja a készülő munkatervvel eltüntetni és ünneppélyesen hitet tesz a Vezér mellett, mondván: „A magyar munkásság szilárd elhatározottsággal törekszik majd ezentul is arra, hogy valóra váljon mindaz, amit a miniszterelnök hangoztat“ (*Népszava*, 1934. X. 2.) Hogy a MSZDP igyekszik is ígéretét megtartani, abban nincs okunk kételkedni; a baj csak ott van számára, hogy a MSZDP — nem a magyar munkásság.

A S Ü N D I S Z N Ó

Irta: KONSTANTIN FEDIN

Nyögött és kínlódott isten földjén egy paraszt.

Szegényke sorsa kis korától kezdve a legsúlyosabb volt s amikor felnőtt, a helyzete még komiszabb lett. Senki se szolt hozzá egy jó szót, mindenki iparkodott igába fogni. Egész' elkomorodott. Nem örvendeztette meg sem a csillogó nap, de még az emberekre sem szívesen nézett, azt hajtogatta egyre:

„Nincs az ember számára semmi öröm a földön.“

Nagyanya — a matuzsálemi korú vénasszony, a legkisebb szél felborította — azt mondta neki:

„Az embernek muszáj, hogy öröme legyen a földön, legalább egyszer életében, még ha leveli tetű is, egyszerűen muszáj.“

De mit számít már az ilyen vénember? Nem alkalmas már semmire. A paraszt tehát amellet maradt:

„Nincs az ember számára semmi öröm a földön.“

És valóban: a nagyanyó, a matuzsálemi koru asszony átpakolt a tuvilágra, a paraszt viszont megöregedett, meggömbült, összeaszott — és életében egyetlen egy alkalommal sem ült mosoly az arcán.

Jött a nyár — átizzadta a paraszt a nyarat a mezőn, jött a tél — áttelelte a kunyhóban.

Meghajolva, bozontosan imbolygott a paraszt a földön, mint valami madárijesztő hadonászott a karjaival, dörömbölt káposztafő lábaival, nem nézett az emberekre, összehúzta sötéten a szemöldökét.

„Nincs az ember számára semmi öröm a földön,“ — dörmögte morogván. Ezért kapta a Dörmög nevet.

Egyszer átmegy Dörmög a piacon, hát szembe jön vele egy öreg, akit szinte felborít a szél — a fejebubjáig a meghalt nagyanyja!

— Te paraszt, — mondotta — vedd meg a sündisznómat.

— Mit csináljak vele? — kérdezte Dörmög.

— Csak úgy a tréfa kedvéért. Patkányt is foghat neked.

— Miféle tréfa lehet már egy sündisznó? — válaszolt Dörmög és arra gondolt: igaz, hogy házamban és az éléskamrámban egész sereg patkány sürgölődik, talán mégis meg kellene venni a sündisznót, — hátha az egyik féreg kipusztítja a másikat...

— Ide vele — szóló és bebugyolálta a sündisznót egy kendőbe, kötött rá egy csomót és hazavitte.

Itt fekszik a sündisznó Dörmög szobája sarkában összecsavarodva, egy egérke csendességével. Dörmög valami hulladék darabkát ad neki, áll és arra vár, hogy most mi lesz. Az állat visszahuzza a tüskéit, éles orrocskáját óvatosan kidugja, ide-oda mozog, szuszog. Tolvaj mód azután kitalja az egész arcát, nyaldos a nyelve nedves hegyével, benyeli a hulladékot és ismét visszagömbölyödik.

— Né — mondja Dörmög — úgy látszik ezt szereted.

És ismét ad egy ici-pici darabocskát a falatból, anélkül, hogy az állatkához közeledne, csak a szakállát vakargatja és arra vár, hogy most mi lesz.

Egész estig foglalatoskodik Dörmög így a sündisznóval, egyáltalán nem veszi észre, hogy sötétedik — és addig foglalatoskodott vele, míg a sündisznó egészen megszeldült. Egész otthonos lett, mint valami kis kutya: hívásra előszaladt, körmeivel csörgött a padlón, zizegett a tüskéivel, nyaldosott az éles nyelvével.

Ha Dörmög megjön a munkából, a sündisznó eléje rohan, az örömtől a háncscipőkön szaglász s egyre-másra próbál urának az arcába nézni, — az állatkának azonban a homloka a szeme fölé nőtt és így nem tud ránézni az emberre. Ebéd közben a sündisznó az asztal alatt Dörmög lábai körül sűrűg, ételmaradékokat szedeget, ura beszédére szuszogással válaszol.

S mihelyt Dörmög a munkájával elkészül, siet egyenesen haza, hogy a sündisznóval beszélgessen, hogy a tüskés állatkát ételhulladékkal táplálja.

— Hová rohansz, Dörmög? — kiáltanak rá az emberek — valami örömed van t'án?

Dörmög sötét képet vág és nyafog:

— Ugyan, miféle öröme lehet az embernek a földön...

Egy beborult őszi nap hazaérkezik Dörmög, mint mindig, csettintget a nyelvével, figyel — semmi nesz. Dörmög átkutat minden rejtekhelyet: a folyosón, a kemence mögött, a küszöb alatt, minden ringyét-rongyát át meg átforgatja — a sündisznónak semmi nyoma.

Csak amikor a vacsorához ül és kedvetlenül a vastag lébe belekavar, észlel a lába előtt valami szuszogást: lehajol és ime — a sündisznó

meg van! Az állatka egész elváltozott. Nehézkes és csendes, mintha ne-mez cipőt húztak volna rá, vagy levágták volna a körmét. Rárohan az ételre, marcangolja, hangosan csámcsog, s miután az utolsó falatot lenyelte, még többért rimánkodik, Dörmög háncscipőjén szuszog, rőfög.

Ekkor értette meg Dörmög, hogy az állat számára elérkezett a téli álmra való felkészülés ideje, és Dörmög ebből arra következtetett, hogy hosszú tél lesz.

S amikor Mária-nap után az esték megnyúltak, eltűnt a sündisznó. Dörmög várt és várt, vajjon a sündisznó nem ébred-e még egyszer föl, hogy alaposan telegegye magát — s aztán nekilátott a tüskés féreg megkeresésének. Nagyon sok fáradságába került a sündisznó rejtekének a felfedezése, erről azonban már nem tehetett le. Az állatka a kemence legtávolabbi zugába fészkelte be magát és úgy feküdt ott összecsavarodva, mintha halott volna. Dörmög megérintette az ujjával, megfordította, majd visszatette ismét úgy ahogy volt, kibujt a kemence mögül, leverte magáról a port és sóhajtott egy nagyot.

Az őszi napok tovakúsztak esősen, ködösen, azután zord, kemény fagyot hozott a tél, jeges hófúvatok örvénylettek a levegőben, a föld kihült mint valami holttest.

Dörmög unatkozik. Egyedül érzi magát. Álmosan jár ide-oda. Mint valami madárijesztő hadonász a karjaival, dörömböl káposztafő lábaival, nem néz senkire, sötétlen összehúzza a szemöldökét.

„Nincs az ember számára semmi öröm a földön,“ — dörömgö morogván.

Olykor-olykor azonban bebújik a kemence mögé, megérinti az ujjával a sündisznó, szaglász körülötte. Vajjon él-e még?

Tavasszal a meleg szél betegséget hoz Dörmögére. A paraszt olyan fekete lett mint a korom, minden látszat szerint ütött az utolsó órája.

Ott fekszik a padján, rázza a láz, vár a halálra. Ekkor érzi, hogy a kezére — a keze egész a padozatig lóg le — hull valami, mint a víz-csepp. Odanéz: de hisz ez a sündisznócska, amelyik szinte részegen nyelvecskéjét a kezéhez bökdösi, mintha nyalogatni akarná.

Hogy Dörmög honnan vette az erőt, rejtélyes, — azon pillanatban leugrik a padról s a padlón mint valami kigyerek neki esik az állatká-nak. Kiáltoz, ujjong, szinte benyeli önmagát:

„Te örööm, sündisznócskám, felébredtél!“

S amikor a sündisznó megkapja a tejfölt és az egész pofikáját összemaszatolja Dörmög örömteli nevetésbe tör ki, ez az ő első boldog gyermek-i nevetése — és kileheli a lelkét.

Igy akadnak rá másnap a sivár szobában: a padlón fekszik Dörmög, egész megmerevedett, az arca azonban örömtől ragyog.

BRAVÓ, IFJU NEMETEK: „Nemrégiben egy Nordhornbeli polgár fia számára egy zsidónál egy ágyat vásárolt. A fiúk megtuádták, hogy az apjuk az ágyat egy zsidótól vette s ezért joggal tiltakoztak s c tiltakozásukat azáltal hozták nyomatékosabban kifejezésre, hogy mindaketen az egész éjszakát nem az ágyban töltötték, hanem a padlón, anélkül, hogy egy pillanatra is igénybevétték volna az ágyat, jölehet a padló kemény és hideg volt. Bravó, derék fiúk!“ (Der Stürmer.)

MOSZKVAI JEGYZETEK

Irta: KLAUS MANN

Klaus Mann az Amszterdamban megjelenő *Die Sammlung* című polgári-demokrata világnézetű szépirodalmi folyóirat főszerkesztője egész csapat európai polgári íróval együtt hivatalos meghívást kapott az oroszországi írók augusztus hó végén tartott első kongresszusára. Alábbi tanulmányban Klaus Mann ez alkalommal tett jegyzeteit veszi az olvasó. Írása a moszkvai írókongresszus igen széles tárgyalási anyagát a polgári oldalról felmerülhető ellenvetésekkel együtt illusztrálja. A Korunk szerkesztősége dokumentum értéke miatt veszi át a *Sammlung* hasábjairól e beszámolót. (Szerk.)

Meghívtak bennünket Moszkvába a Szovjetunió első írókongresszusának a meglátogatására. Itt tehát írói minőségünkben vagyunk jelen s az esemény, amire jöttünk irodalmi. Ám kezdettől fogva világos előttünk, hogy itt egyáltalán nem lehetséges olyan „irodalmi esemény“, ami egyszerűségi, a szó legtagabb értelmében, ne lenne nyilvános — s ezzel együtt hivatalos — esemény. A nyilvános élet különböző részletei itt sokkal intenzívebb mértékben függnek össze a nyilvános élettel mint más országokban. Az irodalom itt nem valami díszítő arabeszk a társadalom peremén. Az irodalom itt hatékony része a nyilvános életnek.

A *demokrácia* különösen abban nyilvánul, hogy a lehető legtöbben, a lehető legközelebről vesznek részt a nyilvános életben. A tömeg a nyilvános életben való részvétele természetesen nem lehet felülről diktált, előírt és szabályozott; valódi, szenvedélyes, vitális elemként kell megnyilvánulnia.

A tömeg valódi, szenvedélyes és vitális részvétele a nyilvános élet eseményeiben és berendezéseiben, amit az ember itt Moszkvában érez, — oly erős, mint szinte sehol egy más városában a világnak. Ezért érzi az ember Moszkvát demokratikus városnak.

Ez a megállapítás paradox, mert itt diktatura van. Ez azonban nem csak azzal téveszt meg, hogy erejét a néptől bírja. A szocialista állam felépítése itt tényleg az a nagy általános ügy, amely magával ragadja a szívet, megmozgatja a kedélyeket és foglalkoztatja a fejeket. Vannak kívülállók, elkeseredettek, — kétségtelen. Az ember azonban érzi: ez a rész törpe kisebbség. A felépítés felmérhetetlen zaja túlharsogja azt, amit esetleg ezek felhozhatnak.

Valamely gyár teljesítménye, a vetés eredménye izgalmas viták, büszke elégtétel és haragos kritika tárgya. A nagy általános ügyek közé tartozik az irodalom, a film, a színház ügyanúgy, mint a repülés-ügy vagy a mezőgazdaság kollektivizálása. Az emberek igényesek, rekordokat követelnek, minden téren. Elhatározták, hogy beérik a nagy tőkés-államokat, sőt ha lehetséges, tulszárnyalják azokat. Mindenki arról beszél, hogy már eddig mennyire vitték. Egy ejtőernyős ugró-nő rekordteljesítménye a legáltalánosabb érdeklődést váltja ki; ugyanez érvényes egy új színdarabra, regényre.

A munkát itt valami sportszerű entuziasmussal űzik; a szórakozásokat és multságokat ugyanacsak. A nyilvános élet összetett; a „Kulturpark“, ahol az emberek szórakoznak és pihennek, ahol a tömeg tenniszezik és csúzdázik ugyanúgy hozzátartozik a nyilvános élethez mint a gyár és a kolkhoz.

Moszkvában földalatti vasutat építenek — s ez elsőrangúan nyilvános esemény, mindenki erről beszél. A tulzsfolt villamosközlekedést tehermentesíteni kell, a forgalom rendesebben fog lebonyolódni, Moszkva igazi nagyváros lesz. Ez emeli az általános önérzetet. Ha egy nagy turista-szállót építenek, mint éppen most, úgy ez nem egy részvénytársaság ügye, amelyről senki sem tud semmit. Ez sokkal inkább nyilvános ügy. Fogadásokat kötnek, hogy melyik épület készül el előbb: a turista szálló-e vagy az a másik óriási épülettömb, mely szemben épül.

Az emberek sokat nevetnek; valószínűleg sok mindent csepülnek is — bizonyos határok között ez szabad. A benyomások, amiket az ember az uccán s Moszkva nyilvános intézményeiben szerez ellentmondanak annak az állításnak, hogy az egyik diktatura pontosan olyan mint a másik.

Legelsőrangúan nyilvános ügy a *katonai*, itt lelkesednek ezért. Értelmetlenség volna ezt a lelkesedést eltagadni: van. Mondják, hogy kizárólag defenzív jellegű — ami pillanatnyilag kétségtelenül igaz, a Szovjet külpolitika igazolja. Nincs semmiféle agresszív szándékuk, csupán elhatározták, hogy a támadók részére nem tessik könnyűvé a dolgot — s a világ tudja, hogy miféle támadókkal számol Szovjetország. A defenziva jelszava itt szubsztanciális míg más, tényleg nem fenyegetett országokban csak demagóg formula. — Ennek ellenére s különben is köztudomású, hogy a militáns entuziasmus ebben az országban nem csupán a Japán részről eredő nyugtalanítással magyarázható; hozzátartozik az általános élethangulathoz, sőt, egyenesen az erkölcsi magatartáshoz — s ez számomra benne a legidegenebb, a legzavaróbb elem. Az imperialista háború elleni gyűlölet nem zárja ki az imperializmus ellen vezetendő háború melletti leglelkesebb szimpátiát.

Az augusztus 18-i repülőnap alkalmul szolgált az írókongresszus résztvevői előtt az Unió aviatikájának a bemutatására. Kimentünk a repülőtérré s egy újonnan épülő ház terraszáról a legkényelmesebben élvezhettük mindazt, amit nyújtottak. A látvány imponáló volt számomra, de nem lelkesítő. A képzet, hogy ezekből a kisértetiesen gyors repülőgépekből Berlin és Tokió uccáira mérges gázbombák kell hogy hulljanak, számomra egyáltalán nem pompás, — még akkor sem, ha tudom, hogy a mérgesgáz az egyetlen igazságos ügy szolgálatában öl majd.

Magán a kongresszuson is megjelent a vörös hadsereg egy küldöttsége. A széksorok közti korridorok hirtelen véstesen dobogó katonákkal teltek meg, egy részük egyenesen elfoglalta a pódiumot. Mámoros lelkesedés az irodalom részéről. Ez a pillanat volt az, amikor a legidegenebbül éreztem magam Moszkvában. Némán álltam s a kezeimet nem tudtam tetszésre erőszakolni. Kell — gondoltam — egy vörös hadsereg s erősnek is kell lennie: kemény szükségesség ez, semmiféle pacifizmus sem merészelheti tagadni. De miért a mámoros lelkesedés?

Természetesen élnek az ellenvetéssel, hogy a vörös hadsereg sokkal közvetlenebb módon a népegéshez tartozik, mint bármely más ország hadserege. A vörös hadsereg a művelődés hordozója is, a katonai szolgálat egyúttal szellemi iskolázás. Többizben vendég voltam a Vörös Hadsereg Kulturháza-ban, jó filmek és színdarabok láthatók ott, sokat olvasnak s egy szép parkban sportolnak. — A vörös hadsereg általában a nyilvános élet reprezentánsai közé tartozik, minden módon részt vesz abban, népszerű vezetője az ország legnépszerűbb emberei közé tartozik. — Nem szabad elfelejteni továbbá, hogy itt nem annyira „országvédelemre“ gondolnak, ha defenzív háborúról beszélnek, mint inkább egy eszme védelmére, amely nem nemzeti, hanem univerzális. Ez adja meg a militáns páthosz erkölcsi presztizsét. Egyúttal emlékeztet a forradalom

háborús tradícióira, — mint ahogy ezt pl. a forradalom és a polgárháború muzeuma a leghatásosabban szemlélteti.

Az ilyen megfontolások azonban az ijedelem ama momentumát velem nem felejtetik el, — a momentumot amidőn a fegyveres hatalom benyomul az irodalom termébe és ott lelkesedéssel üdvözik.

Az *írókongresszus* mindenekelőtt egyet demonstrált: a vitális összefüggést, amely itt az irodalom termelője és felvevője, az olvasó között fennáll; az író és a közönség közt; az irodalom és a nép közt.

A kérdés, amely a nyugateurópai írók mindig nyomja, sőt benítja — a keserű kérdés, hogy tulajdonképpen kinek is ír? — ez a kérdés itt a legszébb magátólértetődöttséggel kapja meg a választ. Mert itt az író szó szerint mindenkinek ír: a vörös katona olvas és a kolkhoz rohamosa olvas; a gyári munkások könyvekről vitatkoznak, könyveket vásárolnak a mérnökök, a matrózok, a gimnazisták és telefonos kisasszonyok. Az Unióban hámulatosan sokat olvasnak. Milliós, tegnap még analfabéta tömegek esnek neki ma az irodalomnak. A tömeg szomjazik az irodalomra, falja az irodalmat. Az író előtt nagy lehetőségek állnak.

Ebből a lehetőségből profitál minden, ami az irodalommal kapcsolatos. Például itt nagyon komolyan foglalkoznak a klasszikusokkal, — úgy látom komolyabban mint Nyugaton. A „klasszikus örökséghez“ való élő tartozás a hivatalos kulturprogram követelése közé tartozik, — klasszikus örökség alatt nemcsak Puskin, Gogolyt vagy Tolsztojt értik, hanem Cervantest vagy Balzacot is. Goethe, Dante és Shakespeare képei díszítették az orosz nagyságok képeivel a kongresszus termét, ahol a szocialista íróság köteleességéről és céljáról vitatkoztak. Ennek a teremnek a pódiumáról beszélt Johannes R. Becher a klasszikus örökségről, amit nemcsak gondolni, hanem életben tartani és továbbképezni tartozunk s ahonnan tanulhatunk. A német költő buzgalomtel komolysággal beszélt a líra formaproblémáiról. S nem blaszfémiaaként hatott, hanem ígéretteljes visszhang kelt bennem, amidőn Hölderlin neve fölszendült ebben a teremben.

Láttam egy orosz Goethe-kiadványt, aminőt ma egyáltalán nem állítanak elő abban az országban, amely még Goethe nyelvén vél beszélni. S az ilyen igényes kiadványok itt ma keresletnek örvendenek, a magas példányszám, amiben megjelenik, tüstént elfogy. Az ilyen kiadványokat — mondotta a kiadó — dupla példányszámban is ki lehetne hozni a piacra; de a papirhiány nem engedi. Nálunk hiányzik az olvasó; náluk csak a papír. Hát ne irigyeljük őket?

Itt nem csak ritka élelmiszerekért, nemcsak mozik előtt vagy autóbusszállomásokon, hanem újságkioszkok előtt is sorbaállnak. A nyomtatott szóból nem tudnak eleget előállítani, míg a költők és gondolkodók országában a nyomtatott szó iránti érdeklődés egyszerűen eltűnt. Az általános szellemi kíváncsiság az egész világirodalomra irányul. Celine és John Dos Passos, Feuchtwanger és Heinrich Mann fogalmak; ha annak a könyvnek a címe után leskelődsz, amit az egyszerűen öltözött asszony mellett a kerti padon olvas, megérheted, hogy egy Proust kötet. A franciákat, akik a kongresszusra jöttek Moszkvába a legmelegebben ünnepezték, köztük volt André Malraux, Jean Richard Bloch és Louis Aragon.

A kongresszusra nyolcezer üzem jelentette be a képviselőjét; természetesen valamennyi nem nyerhetett bebocsátást. Gorkij hosszú, elvi, akusztikailag különben nehezen érthető megnyitóbeszédét a nagyrészt proletár közönség áhitattal követte. A sajtó naponta hasábokat, gyakran oldalakat tartott fenn a kongresszus lefolyásáról szóló tudósításai számára.

A terem, ahol az irodalom problémáit vitatták, a város közepén fekszik, a város élete az ülésterem körül zajlik. Megjelentek a földalatti vasut munkásainak a deputációja, a matrózok, a vörös katonák, az „ifjú pionirok“, a kolkhozok és a vasutasok kiküldöttei. Hirtelen egy férfi vagy egy nő állt uniformisban vagy munkazubbonyban a tribünön, ahol az előbb még egy író állt. A munkazubbonyos férfi vagy nő elkezdett beszélni, kézirat nélkül, szabadon, elképesztő biztonsággal. A proletárok kollegáik üdvözetét tolmácsolták az írók előtt. Kollegáik nevében azonban nem csak köszönetet, hanem követeléseket is hoztak. Ezt és amazt másként szeretnék, ezt és azt még mindig nélkülözik. A matróz tengerészdalokat követelt, a kolkhozok marciális külsejű asszonya a mezőgazdasági munkásnők epikai méltatását. Munkára író elvtársak!

Azután ismét egy író vagy egy kritikus beszélt. Vitatkoztak a regényről, a szatiráról, a versről és a drámáról, tulajdonképpen azonban mindig az új emberről — a szocialistáról, hogy az, hogy' ábrázolható a legjobban és hogyan szolgálható a leghasznosabban. Ez az „új ember“ — aki már létezik; de még inkább kiképzendő; az, akinek a minéműsége és lényege már messziről megismerhető: — ezért érez teljességgel az irodalom, sőt arra kötelezi magát, hogy minden, amit létrehoz csak akkor bír létjogosultsággal, ha ezt az új embert előressegíti, jelenlegi és jövőbeni nagyságát ábrázolja és ezáltal érthetőbbé teszi. — Ezért az a mély felelősségteljes komolyság, amivel itt a pedagógiai kérdéseket felvetik és tárgyalják.

A kongresszus első tárgyalási napjainak központjában a „gyermekirodalom“ és a „nemzeti kisebbségek irodalma“ állt, mely utóbbtól Stalin azt követeli, hogy „szocialista legyen a tartalmában“ és „nemzeti a formájában“ (ahol természetesen a tartalom és forma közti dísztingválás kissé aggályos.) — Gorkij nagy megnyitóbeszédében mind a két témát érintette.

Maxim Gorkij helyzete a Szovjetunióban egyetlen ország egyetlen írójának a helyzetével sem hasonlítható össze. Van itt is, rajta kívül, nagyon sok igen megbecsült és sokat emlegetett szerző: itt van Szerafimovics és A. Tolstoj, Panferov és Ivanov, Ilja Ehrenburg, Solokov, Tretjakov, Fedin, a lírikus Pasternak. Am Gorkij a patriarcha, a tiszteletreméltó kedvenc, a magas instancia. Gorkij az ország legnépszerűbb, legtiszteltebb figurái közé tartozik. Önfejjű-jóságos, paraszti-átszellemült feje minden harmadik kirakatból rád néz; a kongresszus termében óriás formátumú képe Stalin képe mellett lóg, a költő az állam vezetője mellett. Kultuszt úznak belőle, s ez ellen ő maga tiltakozik; megtette a kongresszus keretében is: második záróbeszédében kifejezetten óvást emelt az egyes túlbecsülése ellen. Amikor a pódiumra lépett az óváció nem akart megszűnni. Miközben beszélt a fotográfusok ellen úgy kellett védekeznie, mint a tolakodó legyek ellen. Hosszan és halk hangon beszélt. Nem merem beszédeit kritizálni, mert lehet, hogy pontatlan fordításban és lerövidítve ismerem azokat. Valami merev marxista dogmatizmus volt bennük számomra; koncepciójukban nem éreztem azt a nagyságot, amely Gorkij figurájához illik, — mint ahogy általában a kongresszuson tartott beszédek kevésbé voltak érdekesek, s bizonyos értelemben másodrendűbbek, mint más, kevésbé hivatalos megnyilvánulásai a nyilvános életnek.

Itt nagyon sokat beszélnek ennek az ünnepelt öregembernek, Gorkijnak bámulatosan sokoldalú pedagógiai és produktív tevékenységéről. Óriási teljesítményének legendája még az idegen előtt is tiszteletreméltóvá teszi. Igazi hódolattal lép be az ember a házába.

Egy egész este voltunk a vendégei, egy nagy estén, amely vitaközzel kezdődött és pohárköszöntőkkel végződött. — Az író Gorkij íróvendégeit egy fejedelmi házban fogadta. Miközben az első emeleten egy hosszú asztal körül ültek az írók és kérdéseket intéztek a házigazdához, aki mint valami enervált orákulum a középben trónolt, megjelent pár magas tagja a Szovjetkormánynak, hatalmas emberek, a leghatalmasabbak talán a legesleghatalmasabb után: fellépésük nem volt külön, mint valamely gyár küldöttségéé lett volna, ezen az estén Gorkij vendégei s a mi asztaltársaink voltak, a kormány demonstrációja volt ez az irodalom mellett.

Talán ép' abban a pillanatban jelentek meg, amikor valaki azt kérdezte Gorkijtól, hogy mit tart Célineről és John Dos Passosról. Mind a kettőről meglehetősen visszautasítóan nyilatkozott, Gorkij szigorú magatartást tanúsít azzal szemben, amit Nyugaton termelnek — ellentétben a nagy szovjetország közönségével: — nem felelnek meg szerinte a szocialista réalizmus követelményeinek.

A vita izgatottabbá vált, amikor a francia Aragon bizonyos hanyag merészséggel a nagy és veszélyes témát a vitába dobta: az „individualizmus-kollektívizmus“ témáját. „Mi az álláspontja Önnek Maxim Gorkij“ — kérdezte a francia Aragon — „azzal az ellenvetéssel szemben, amit liberális oldalról a kommunizmusra tesznek, hogy az a személyiséget és annak szabad kibontakozását elnyomja?“

Nos, erre a kérdésre már van egy válasz-formula, amely azt mondja, hogy a kommunizmus ugyan ellenséges az individualizmussal szemben, az egyedüli államforma azonban, mely garantálja az individualitás szabad fejlődését. Mint minden formula ez is egyszerűsít. A probléma túl, kissé vakító megoldásán mély aktualitással bír. Ennek a problémának a sürgőssége még ugyanezen az estén egy Jean Richard-Bloch és Radek közti vitában beigazolódtott.

A beszélgetésben dus est drámai tetőpontját egy fiatal kínai forradalmárno beszéde képezte, aki ismeri hazája és Európa börtöneit. A forradalmárno törve beszélt németül. Megható csicsergő hangon mondta el, hogy hogyan szenvednek hazájában a jövő ügyéért. Fiatal kínai irodalmárokat — a barátait — élve ásták el, mert Maxim Gorkij könyveit fordították. „En itt ülhetek az öreg Gorkijnál“ — kiáltott a fiatal nő és csicsergő beszéde a legbámulatosabb hangokat idézte fel. „Azok azonban, akik egész életükön át erre vágytak, halottak.“ A könnyeitől nem tudott tovább beszélni. Meg se moccant senki. Amidőn a lehajtott fejek ismét fölemelkedtek, láttuk, hogy Gorkij sír.

Karl Radek beszéde a nemzetközi irodalomról volt Gorkij bevezető referátuma után a kongresszus központi eseménye. Kétségtelen, hogy ez a beszéd csalódást okozott. Az utánna keletkező élénk vitában Radeket több oldalról támadták, gyakran hevesen. Záró válasza koncentráltabb és szellemesebb volt mint a beszéde.

Karl Radek ragyogó külpolitikusknak számít. Az irodalom ügyeiben nem tűnik előttem ily illetékesnek. A világirodalmi helyzetről adott képe nyers és sematikus volt; ezenkívül helytelenségeket tartalmazott. Ugy a német proletárodalmat — pár nevet ragadott ki találomra, — mint a „polgári bal“ íróinak magatartását illetőleg a háború alatt. A német delegátusok: Plivier és Willy Bredel szembe is szállottak vele. Az a vita, amit Jean Richard Bloch és Radek az individualizmus centrális kérdéséről Gorkij házában megkezdettek, a kongresszusi teremben folytatódott Wieland Herzfelde, német kiadó és író válaszolt Radeknek ama támadására, amit az James Joyce ellen intézett.

Ez a Joyce elleni támadás tipikus Radek egész magatartására. Őva figyelmeztetett a nagy ír befolyására és kispolgárinak nevezte, mert az Ulyssesnek csak individualisztikus és nem szociális a tartalma. A forradalmasító lélektani és stilisztikai teljesítményre, amely James Joycet eseményé teszi az európai irodalomban. Radek nem gondolt. — Még kínosabbnak találtam pár mondatot, amit Marcel Proustnak szentelt. A szarkazmus tárgya volt számára, hogy Proust hét szagot tud egyidejűleg megkülönböztetni egymástól s hogy a kritikusai — köztük szovjet-oroszok is — dicsőítik ezért Proustot. A munkáslakásokban, — vélte Radek — többnyire csak egy szag állapítható meg, a széné; helyesebb volna tehát világos, tiszta munkáslakások építése. — Kitűnő, mi a munkáslakások mellett vagyunk. De vajjon érv ez Proust ellen? Legfeljebb csak akkor, ha a művészetnek semmiféle létjogosultsága nincs addig, míg a munkáslakások mindenütt nem tökéletesek. A Szovjetunióban azonban nem így élnek és gondolkodnak. Mit akart tehát Karl Radek felettébb vulgáris iróniája?

Marcel Proust képessége a hétféle szag egyidejű egymástól való megkülönböztetésében valóban sok dicséretet érdemel, mert ez a tulajdonság, hála képességének és hála más, ezekkel rokon dolgoknak a regényből valami olyasmit csinált, ami eladdig nem volt. Proust új világot fedezett föl, ő is: az irodalomba egy új szenzibilitást vitt be és hallatlan példáját szolgáltatva annak, hogy az érzéki élet kicsoda precizitással adható vissza a szó segítségével.

A világirodalomról szóló referátumot szivesebben hallottuk volna egy kompetensebbtől, akinek a jelenlétét különben itt bizonyos demonstratív jelleggel ünnepelték: Ilja Ehrenburgtól. „A második nap“ című regényével, amelyből sok tanulható a szovjetifjúság problematikáját illetőleg, teljesen megnyerte hazája közönségének és kritikájának a bizalmát; régebben azok közé tartozott, akikkel szemben aggályoskodtak, jóllehet soha sem volt kitalálva. Kongresszusi beszéde számomra a legszubsztanciálisabb, a legkomolyabb és a legbátrabb volt. Kritikával is élt és ezt a kritikát respektussal fogadták, — természetesen azzal a feltétellel, hogy Ehrenburg beállítódása a szocialista állammal szemben teljesen pozitív. A kritikát különben mindig elfogadják, ha valóban résztvevő részéről jön; ha a kritika, alaposan szemügyre véve, tulajdonképpen önkritika. Ebben az esetben lehet éles és alapos — a fasiszta államban azonban jóllehet „pozitív kritikát“ kérnek, a gyakorlatban minden tilos, ami nem dicsőítés.

Foglalkoztat a kérdés vajjon az opponálás szelleme végeredményben hasznos-e vagy káros az irodalomra. Ugy a fasiszmus mint a kommunizmus károsnak tartja. Együttal meggondolandó, hogy a szovjetirodalom az opponálás, a vád páthoszából mégis profitál, mert a környező kapitalista világ az erkölcsi tagadás tárgya számára. Ez az állapot azonban a remény és az ígélet szerint meg fog változni. Akkor az irodalom egy állásponton lesz a társadalmi állapottal, sőt hivatása az állapotok ünneplése lesz s legfeljebb csak a részleteket kritizálja. Hogy lesz ez majd az osztályrésze?

A polgári korszak írói — beszélnek itt, — teljes nagyságukban egyáltalán nem fejlődhetek ki, mert — legalább is öntudatlanul — visszautasító magatartást tanúsítottak az őket körülvevő, kiaknázó és rossz társadalmi realitással szemben és ez az opponálás megbénította őket. A szocialista író viszont a lehető legteljesebben kifejlődhet, mert őt már nem gátolja a társadalommal szemben való negatív álláspont, mert hiszen annak létformáját és rendjét lelkesen igenli. Ezért itt szigorú különbsé-

get tesznek a 19. század pesszimista realizmusa, mely elsősorban a társadalmi valóság árnyoldalait és rettenetes vonatkozásait ábrázolta vádolóan — s a szocialista realizmus között, amely optimisztikus s a társadalmi felépítés szolgálatában áll.

Kétségtelen: a szeretett szociálista valóság ábrázolója szubjektive boldogabb lehet, mint aminő a megvető és vádoló társadalmi kritikus valaha is volt. Más probléma azonban, hogy ez a szerencse egyidejűleg jelenti-e az író művészi potenciájának a fokozódását. Talán az író ereje ép' annak a szenvedésteli feszültségnek a következtében nőtt, amely társadalmi víziója és a szociális realitás közt feszült. Az a kérdés, hogy az ilyen feszültség rettenetes és nagy stimulánsa helyébe miféle pótlék kerül: illetve, hogy ez — az eszme és valóság közti — feszültség nem kell-e, hogy változott formában mindig és minden körülmények között megmaradjon.

Az irodalom itt a nyilvános élet középpontjában áll. Ez azonban nem teszi feleslegessé azt a kérdésünket, hogy mi is itt az *irodalom funkciója*? Mit várnak tőle, mit akarnak vele? Valóban csak azt akarják, hogy a szocialista építést ábrázolja, kritizálja, ünnepelje? Ezzel már betölti a feladatát? Minden más funkció kései-polgári sallang?

Elfogadom Max Brod ama koncepcióját, amely az emberi fájdalmakat gyógyítható és gyógyíthatatlan, bűnös és ártatlan, nemes és nemtelen fájdalmakra osztja. A „gyógyítható“ fájdalmak mindazok, amelyek megszüntethetők egy jobb szociális rend által — vagyis egy olyan társadalom megszervezésével, mely a kölcsönös kizsákmányolás elvét már nem ismeri. Ezzel azonban még azok a fájdalmak nem szűnnek meg, amelyeknek más, mint a szervezési hiba, az oka. Vajjon a gyász valaha megszüntethető? Nem immanens-e vajjon az emberi-egyéni lét, a földi, halálra szánt mulandó lét fenoménjével általában? Az individuáció egyedülisége, az ember legközelebbi hozzátartozójától való elválasztottsága vajjon megszűnik-e a szocialista átszervezés következtében? Vajjon a mulandóság és magányosság tudata csak a késő-polgári nemzedékek dekadens hangulata?

Az új szociális rend nagy cselekedete, — mely a Szovjetunióban karöltve jár az iparosodással, sőt a földfelület egy hátramaradott részének a civilizálásával, — ez a heroikus cselekedet az orosz írókból a kitörő optimizmus hangulatát váltja ki. A metafizikai dolgokkal való foglalkozás komikus, ha nem egyenesen ellenforradalmi előttük; a halállal való bensőséges foglalkozást részükről csak vállvonogatás illeti — a halál természetes záradéka az életnek, amely a közösségért való munkában telt el. — Értem, hogy mi az, ami a szociálista írókat bizalmatlanná teszi szükségszerűen minden tragikus vagy metafizikus hangulattal szemben: nagyon sokszor látjuk, hogy mennyit éltek ezzel vissza a reakció, a haladás-ellenes hatalmak szolgálatában. Ismeretes, hogy a fasizmus a tragikus hangulatokat protezsálja. Számára ez sokkal kényelmesebb mint a tiszta, racionális haladásra való gondolat — ám kizárja az egyik a másikat? A materialista-optimista világfelfogás tényleg előfeltevése a jó politikára való akaratnak? A jó ügy szolgálatára való alkalmasságnak? A nem-materialista író tényleg reakciós és anélkül, hogy tudná a fasizmus érdekében dolgozik? — Nincs ma más kérdés, amely engem úgy mélyen nyugtalanítana, mint ez. Ezért irom ezzel a tág és egyuttal durva egyenességgel ide. Tudom, hogy nem kaphatok erre választ. A hosszú fejlődés adja meg majd a választ.

Ez a fejlődés a Szovjetunióban talán már folyik. Már nagyon sok etapp van a hátuk mögött. Hisz' volt ott egy idő, amikor az

irodalom egyszersmint saját magát is visszautasította és tagadta a létjogosultságát. Költők hirdették akkoriban, hogy csak a riportage illik az új államhoz, a művészet „ópium a népek”. Ma a hivatalos kultúrakritika az irodalomtól nem csak érzületet, hanem művészi kvalitást is követel, — ez utóbbit teljes komolysággal és minden következetességgel. Szépséget követel tehát. Ez azonban nem csak „tisztá munkát” jelent, Stalin megállapítása az íróról, hogy az „a lélek mérnöke” túlhaladott. A szépséggel előnyomul a titok, az irracionális.

Az „optimista realizmus” etappját is legyőzik, ez meggyőződésem. Ezt megtehetik majd akkor, ha a heroikus felépítés és a külellenségtől való veszélyeztetettség elmúlt — tehát a Szovjetunióban talán előbb, mint bármely más országban. Ha a „gyógyítható” fájdalmak közül a legkomolyabbak begyógyultak, ha az új rend, amire mindannyian várunk, csak a legnehezebb részében befejezést nyer, — akkor a „gyógyíthatatlan” fájdalmak ismét szóhoz jutnak és minden műredek nekik ad hangot. Ha a föld kissé észszerűbben rendeződik be, akkor ismét szabad lesz a titokról beszélni, anélkül, hogy reakciónak számítson az ember, — és anélkül, hogy tényleg az legyen.

Talán ez a mai küzködő generáció csak az optimizmust szabad hogy ismerje. A legközelebbi azonban — és erről bizonyos vagyok — már nem hiszi, hogy az emberi magányosság a kapitalizmus átka, s a borzongó és szeretetteljes pillantás a halálra kispolgári marotte, a szerelem fájdalma pedig az osztályharcotól való eltérítő manőver. Ez a nemzedék az irodalomtól majd valami mást vár, mint a mezőgazdasági kollektivizálás énekét. Más hangokra lesz szomjas, kiáltásokat akar majd hallani egy más mélységről. Ah, én érzem: ti irtok még Werthert.

A benyomások, amiket ez a város és új kulturája nekem nyújtott, nagyok és megindítóak. Nagy benyomások mozgatják a szívemet és a gondolataimat. Szívemben és gondolataimban meghatódottság és ellentmondás változtatják egymást. A meghatódottság erősebb mint az ellentmondás.

Éjjel, amikor a kongresszus terméből s ennek a félig ázsiai, félig már amerikanizált városnak az életéből a hotelszobámba érkeztem, fel voltam indulva — minden éjjel, újból és újból: valami kalandból érkeztem. Ebből a lelki-intellektuális megindultságból ezek a jegyzetek, amiket teszek, csak fakó lenyomatok.

CONDITION HUMAINE: „A világnyomor enyhítésére alakult segélybizottság nemrégiben közzétett jelentésében pár érdekes adatot találunk az elmúlt esztendőre vonatkozólag. A statisztika megállapítja, hogy 1933 folyamán az egész világon 2,400.000 ember halt éhen 1,200.000 pedig öngyilkosságot követett el a hasonló sorstól való félelmében. Egy-vidéjűleg a következő mennyiségű élelmiszereket vonták el az emberektől és semmisítették meg: 568.000 vagon gabona, 144.000 vagon rizs, 270.000 zsák kávé, 2,560.000 kilogramm cukor. Ezen kívül ahelyett, hogy a nélkülöző emberek szükségét kielégítették volna 423.000 vagon gabonát égettek el. Megsemmisítettek ezenkívül 500.000 mázsa konzervált és 1,460.000 kiló friss húst.” (Berner Nagwacht.)

GYERMEKLÉLEKTAN, JELLEM ÉS LÉLEKTANI IRRACIONALIZMUS*

Irta: JESZENSZKY ERIK (Budapest)

Székely Béla könyve röviden és világosan összefoglalja a modern gyermeklélektan — elsősorban *Freud* és *Adler* nevéhez fűződő irányainak — azon eredményeit, amelyek a gyermeknevelés tudományos alapja gyanánt szolgálhatnak. Munkája három szempontból is érdekelheti a dialektikus materializmust. A lelki élet dialektikus törvényszerűségeinek feltárása, a felnőtt ember, mint „homo politicus“ megértése, és végül az új, szociális embertípus gyermekkori nevelésének feladata szempontjából. A munka gazdag anyagot halmoz fel mindhárom tekintetben, ha az olvasóra bizza is az anyagnak a fenti szempontokból való feldolgozását.

Persze a polgári lélektan eredményeiről van szó. *Lélektani* eredményekről, amelyek, — legalább ma még — a kérdések egész sorában az önkényességnek tág területet engedő feltevéseken alapulnak, bármilyen valószínűek is legyenek egyébként ezek a feltevések és *polgári* eredményekről, amelyek a polgári társadalom viszonyai között felnövekvő gyermek lelki tényeit a polgári társadalom szükségleteiből kiindulva és a polgári szemlélet formáiban összegezik. Ezek a körülmények megállapítják e lélektan eredményeinek relativitását és kritikussá kezelésüket teszik szükségessé. De éppen erre való tekintettel külön méltánylandó érdeme a szerzőnek az, hogy a modern gyermeklélektan eredményeit magukat is csak mint többé-kevésbé elfogadható feltevéseket értékeli, ennek folytán, dogmatikus állásfoglalástól mentesen, egyaránt ismerteti *Freud* és *Adler* iskolájának ellentétes álláspontját a különböző kérdésekben, s az ezekhez való személyes állásfoglalásában óvatosságra törekszik és az, hogy, ha hangsúly nélkül is, de mindenütt rámutat azokra az eredményekre, amelyeket a szocialista pedagógia is felhasználhat.

A gyermek lelki élete dialektikáját illetőleg két összefüggést emelünk ki a könyv anyagából, amelyeknek egyben az ismeretelmélet szempontjából is jelentőségük van. Az egyik az én és a külvilág képzeleteinek a kialakulása a gyermeki lélektanban. (50—51.o.) A gyermek számára az én és a külvilág a kezdő fokon eredeti egységben jelentkezik, a gyermek ezen a fokon még nem különbözteti meg önmagát és a külvilágot. A fejlődés ennek az eredeti egységnek a külvilág és az én ellentétjeire való széthasadásában áll és pedig nem is csak akként, hogy az én képzetével *egyidejűleg* megjelenik ennek a poláris ellentéte gyanánt a külvilág képzelete is, hanem a gyermeknek „ahhoz, hogy az énhez eljusson, előbb a külvilágra kellett ráeszmélnie“, tehát az énkülvilág elválaszthatatlan ellentét-párja kialakulásában az első lelki állomás a külvilág képzetének a létrejötte. A gyermek lelki fejlődésének ez az útja az idealista ismeretelméleti felfogásokkal szemben, amelyek a külvilágtól metafizikus me-revséggel elválasztott énből, tudatból, mint egyedüli „közvetlen adottságból“ indulnak ki, a dialektikus materialista ismeretelméleti felfogást erősíti meg, amely a tudattól függetlenül létező anyagi külvilág elsődleges-ségét tanítja a tudattal szemben és az anyag fejlődésének meghatározott fokán az eredetileg egységes anyag széthasadási terméke gyanánt létrejövő tudatot a vele már ellentétként szembehehelyezkedő anyagi külvilággal, a belsőt a külsővel elválaszthatatlan egységben lévőnek tekinti.

A másik — igen fontos — dialektikus összefüggés a logikai formák

* (Székely Béla: *A Te gyereked... A modern gyermeknevelés kézikönyve*, Bibliotéka kiadás, Budapest, 1934.)

lélektani fejlődése, amelynek menete összeesik egyben történeti fejlődésük menetével. (86—87, 124—130 o.) A kisgyermek „praelogikusan“ gondolkodik. „Ha egy kisgyermek fadarabot vesz elő és azzal játszik, akkor... ez a fa ő maga, de ugyanakkor az egyik percben vasút, a másik pillanatban hajó, élőlény, most itt van vele, a másik pillanatban valahol messzi máshol, nincs idő és tér, amely korlátozza...“ Ez annyit jelent, hogy a kisgyermek nem ismeri az azonosság, az ellentétesség, az okszerűség merev logikai kategóriáit, az azonosak és az ellentétesek nála átmennek egymásba, összefolynak, az egész világ számára a folyékonyság, folytonos változás, egyetemes összefüggés állapotában van, amelyben minden megtörténhetik és minden véletlenül történik meg. Könnyen felismerhetjük ebben a „világképben“ a dialektikus szemlélet meghatározott csiréit, úgyhogy ezt a „praelogikus“ gondolkodást nyugodtan nevezhetjük „praedialektikus“ gondolkodásnak is. Hasonlóan gondolkoznak a kezdetleges népek (Lévy-Brühl) és a mai felnőtt is így gondolkodik álmlában. A fejlődés innen, a tapasztalatok halmozódásával, a gyermektől a felnőtt felé vezető lélektani uton, a kezdetleges társadalmaktól a fejlettebb társadalmak felé vezető történeti uton párhuzamosan, a logikus, szabatosabban a formál-logisztikus („metafizikus“) gondolkodásmód kialakulása felé halad, amely a praedialektikus gondolkodásmód negációja. A praedialektikus világ összefolyó egysége széttrörik megmerevített, élettelen, egymással csupán külső kapcsolatban álló tagokra, egymástól mereven elválasztott azonosságokra és ellentétességekre, létre jön az okszerűség, úgyis mint a szükségszerűség mindenén uralkodó merev logikai kategóriája. Ezekben a logikai kategóriákban látja a világot a „józan emberi ész“, amely a polgári tudományban is uralkodik. De ez a metafizikus gondolkodásmód is magában hordja ellentétjét, a praedialektikus gondolkodásmódot: „A gyermek... tudatos világának kialakulása mellett lassan elhalványodik érzelmi életének praelogikus formája, de nem semmisül meg teljesen... Magunkban hordjuk ezt a felszín alatt uszó praelogikus világot... Logikus gondolkodásunk... sohasem szabadul fel ezektől a praelogikus emlékektől. A fejlődés betetőző állomása az igazi tudományos gondolkodásmód, a dialektikus gondolkodásmód kialakulása, amelyhez ma még a felnőttek közül is csak egyesek jutnak el egészen, amelyet a polgári tudomány is csak a tények kényszere alatt, öntudatlanul és részlegesen alkalmaz, s amely egy, a mai polgári társadalomnál fejlettebb társadalom fejlettebb logikájára utal. A dialektikus gondolkodásmód a merev metafizikus gondolkodásmódnak, a negációnak a negációja és mint ilyen, az egész fejlődési út eredményeivel gazdagított viszteret a kiindulópontoz, a folyékony praedialektikus gondolkodáshoz. A dialektikus gondolkodás csak az azonosság, ellentétesség, okszerűség, szükségszerűség logikai kategóriáinak a merevségét tagadja, tehát alkalmazza ezeket a kategóriákat, azonban úgy, hogy folyékonyvá teszi őket; az azonosságot és az ellentétességet egymásba átmenő formáknak tekinti, a szükségszerűséget feloldja a véletlenben, a véletlent a szükségszerűségben, az okszerűség formáját a kölcsönhatás formájában és a világ objektív összefüggéseinek így tökéletesített dialektikus tükröképében helyreállítja a világ egybefolyó eredeti egységét, jelenségeinek folyton változó egyetemes összefüggését, amit csiraalakban már a praedialektikus gondolkodás is ábrázolt.

A gyermeklélektan és a politikai lélektan viszonyában az a mindekelőtt tisztázandó kérdés, hogy a modern gyermeklélektan szerint már a gyermekkorban, — 5—6 éves korig — kialakult egyéniség jelleme oly vonásokat foglal-e magában, amelyek a felnőtt ember politikai magatartását is számbajövő módon befolyásolhatják? A könyv anyaga erre a

kérdésre igenlő választ ad. A környezet hatása alatt a gyermekkorban kialakuló jellemvonások között ilyenek szerepelnek: antiszociális önzés és hajlamok, bátortalanság, önbizalomhiány, passzivitás, önfegyelem hiánya, tekintélytisztelet, realitásérzék hiánya, közömbösség, szellemi korlátoltság és mindezeknek a társadalmi fejlődés szempontjából negatív tulajdonságoknak pozitív ellentétjei. Világos, hogy hasonló jellemvonások, ha egyszer létrejöttek, befolyással lehetnek a felnőtt ember politikai magatartására is. A további kérdés most már az, hogy a felsorolt és a hozzájuk hasonló egyéb, a modern gyermeklélektan szerint már a gyermekkorban kialakult lelki vonások, amelyeknek összességét kérdésünk szempontjából, „politikai jellemnek“ nevezhetjük, milyen mértékben állandók? Egyszersmindenkora meghatározzák-e a felnőtt magatartását, mint ahogy a régi örökléstan egyik iránya — és a német fasizmus fajelmélete — szerint az átörökölt tulajdonságok végzettszerűen megszabják az ember egyéniségét? vagy pedig a felnőtt környezete, tapasztalatai által többé-kevésbé, vagy teljesen megváltoztatható magatartási formák csupán? A könyv nem foglal kifejezetten állást ebben a kérdésben, de egyes megállapításai legalább is teret engednek egy oly' felfogásnak, amely a gyermekkorban kialakult egyéniség befejezettségét vallva, rászolgál az „infantil-fatalizmus“ elnevezésre („A gyermek számára végzettszerű kérdés lehet az az első környezet, ahol felnevelkedett, tehát az, hová született be, — a család.“ — „Minden, amit érünk és ami vagyunk, ami bennünk az ember: a gyermek, akit csak végtelen változatban, de mindig ugyanannak a törvénynek lelki parancsában ismétlünk meg és alkalmazunk.“ 49, 138 o.) A helyzet egyébként akkor sem változik lényegében, ha a szerző a modern polgári lélektan alapján elismerné *kivételes* esetekben vagy *kivételes* módszerek alkalmazása mellett (pld. pszichoanalitikus kezelés segítségével) az egyéniség megváltozásának a lehetőségét a felnőtt korban, mert egy ily' felfogás, éppen azáltal, hogy csak kivételeket enged meg alóla, tömegszabálynak tekintené az egyéniség végleges meghatározását a gyermekkorban. Kétségtelen azonban, hogy amint az örökléstan említett iránya a környezet jellemalkotó hatásának a tagadásával, úgy ez az infantil-fatalizmus is, azáltal, hogy a környezet jellemalkotó hatását a kisgyermek környezetének, — a polgári társadalomban elsősorban a családnak — a hatására korlátozza, a polgári osztályérdeknek felel meg. Mert a család a polgári társadalomban ennek szerve, ennek szellemével van telítve, (az utóbbi mindenestre teljesebben érvényes a kispolgári családra, mint a proletárcsaládra, a családnak a proletáriátusban előrehaladó felbomlása miatt is) és hierarchikus, előjogokon és tekintélyen alapuló szervezetével és nem utolsó sorban pedagógiai járatlanságával a fentebbi, a társadalmi fejlődés szempontjából negatív politikai jellemvonások kialakulását segíti elő... Ha pedig az ember politikai jellemét kisgyermekkorának elsősorban családi környezete a fentiekhez képest legalább tömegméretben véglegesen meghatározza, ebből szükségképpen az következik, hogy az emberek, a tömegek politikai jelleme a polgári társadalomban lényegesen akadályozza a társadalmi fejlődést és így a polgári társadalmi rend megörökítése irányában hat. Amint tehát a polgári társadalom mechanizmusa automatikusan mindig újratermeli a polgári termelési viszonyokat, ép' így mindig újratermelné az e viszonyok fennmaradását szolgáló megmásíthatatlan politikai jellemvonásokat is a tömegekben, e felfogás szerint, amely így a szocializmus akadályai polgári osztályérdekű tanának modern lélektani változata gyanánt jelenik meg.

Azonban a dialektikus materializmus a politikai jellemvonások tekintetében sem áll sem az infantil-fatalizmus, sem másféle, átöröklési vagy

szociális fatalizmus álláspontján. Ha a legkevésbé sem vonja kétségbe, hogy a polgári társadalom összes szerveinek, tehát nemcsak a családnak, hanem az egyháznak, iskolának, sajtónak stb. a befolyása is a társadalmi fejlődés szempontjából negatív politikai jellemvonások kialakulása irányában hat, ahelyett, hogy ezt a befolyást legyőzhetetlennek és az annak hatása alatt létrejött politikai jellemet megváltozhatatlannak tekintené, egyenesen feladatának tűzi ki az utóbbi megváltoztatását is: „15, 20, 50 év osztályharcain és népháborúján kell keresztül mennetek, nemcsak azért, hogy megváltoztassátok a viszonyokat, hanem azért is, hogy önmagatokat megváltoztassátok.“ (Marx: Enthüllungen.) És ezt a feladatot csak azért tűzi ki, mert felismerte, hogy előrehaladása során maga a történet objektív szükségszerűséggel megvalósítja. Nem labilis lélektani feltevésekre épít, hanem rámutat a történet világos eseményeire, amelyek folyamán a dolgozó tömegek politikai jellemvonásai mind előrehaladóbb mértékben átcsapnak a társadalmi, elsősorban gazdasági viszonyok nyomására, polgári formájukból ellenétjükbe, amelyek folyamán az antiszociális önzés osztályszolidaritásba, a közömbösség politikai érdeklődésbe, a szellem tunyasága frissességébe, a tekintélytisztélet a kezdeményezése szellemébe, a realitásérzék hiánya fejlett politikai ösztönbe, az önfegyelem hiánya osztályfegyelembe, a gyávaság bátorságba, a passzivitás aktivitásba megy át. A történeti eseményeket helyesen értelmező dialektikus materializmus tehát nem tekinti, nem tekintheti az emberek, a tömegek politikai jellemét merev tulajdonságnak, amely egyedül a gyermekkori élményeknek az egyetemes társadalmi befolyástól elszigetelt terméke volna, hanem oly' hajlékony lélektani tényezőként veszi számba, amely az összes változó társadalmi befolyásnak és elsősorban a változó gazdasági viszonyok befolyásának maga is változó eredménye csupán.

Az infantil-fatalizmus és a vele rokon polgári lélektani irányok azáltal, hogy antidialektikus merevséggel és egyoldalúsággal fogják fel a jellemképződés folyamatát, a jellemet a teljes lelki valóság összefüggéseitől is elszigetelik és ennél fogva a ténylegesnél nagyobb szerepet is juttatnak néki az emberi cselekvés meghatározásánál. S éppen ezáltal egyben magát az embert is irracionális lényvé fokozzák le. Mert a jellemet ebben a felfogásban a felnőtt ember belátása és megfontolása már nem befolyásolhatja, az véglegesen kialakul a gyermekkorban. Az ember tehát jelleme, egyénisége parancsszavára cselekszik, nem belátóan, vagyis nem racionálisan, céljai észszerű szolgálatában, hanem irracionálisan, úgy amint azt egyénisége előírja, tekintet nélkül a célszerű cselekvés irányára. És e felfogás szerint maga a jellem is lényegében irracionális termék, mert egyedül a gyermekkori élmények alakítják, ezeknek a hatása pedig, legalább nagyjában, független a társadalmi célszerűségi megfontolásoktól. Így vezeti le azután a modern polgári lélektan alapján *W. Reich* a *Massenpsychologie des Faschismus*-ban a német fasizmus hatalomrajutását a németországi tömegek irracionális alakult, érdekeik felismerését irracionálisan megakadályozó politikai jelleméből és a szociálfasiszta *De Man* egyáltalában a tömegek viselkedését irracionális ösztöneikből és érzelmeikből. S maga a tárgyalt könyv szerzője is ezt az álláspontot juttatja kifejezésre, amidőn megállapítja: „Életünk hatalmasabb fele elsüllyedt tudattalan világunkban és láthatatlan erőkkal onnan kormányozza sorsunkat.“ (139. o.) — (Vajjon tényleg nem tudná meglátni a szerző azokat az erőket, amelyek Thyssen és Krupp von Bohlen, vagy a földnélküli szegényparaszt és a munkanélküli cselekvését kormányozzák? Az azonban, hogy a valódi és világos összefüggések elhomályosodnak itt előtte, számára is bizonyítékul szolgálhatna arra nézve, hogy

a modern polgári lélektanból kiindulva nem lehet tévelygés nélkül járni a dialektikus materializmus útján.)

E felfogásokkal szemben a dialektikus materializmus azáltal, hogy a politikai jellemet az összes társadalmi befolyás és elsősorban a gazdasági viszonyok befolyása termékének tekinti és e befolyások igen fontos közvetítő szervének tartja a tapasztalatokon alapuló és elsősorban a gazdasági érdekekhez fűződő *belátást*, a politikai jellemet a célszerűségi megfontolással állandó kölcsönhatásban s ezen az alapon egységben lévőnek fogja fel és ebben a kölcsönhatásban a politikai jellemmel szemben a belátást tekinti — lélektanilag — a végső fokon meghatározó tényezőnek. Így, ha nem is vonja kétségbe, hogy a politikai jellem kialakulása irracionális hatások alatt is történik, — amelyek persze nemcsak a családi környezetből, hanem az egyéb társadalmi környezetből, különösen a felnőtt ember gazdasági környezetéből is erednek, — a politikai jellemképző hatások közül kiemeli a belátás *racionális tényezőjét*. S habár így az embert irracionális és racionális erők egységének is tekinti, — tehát nem valami „homo sapiens lombardstradarius“-féle tiszta észlénynek, — történeti cselekedetei megértésénél és előrelátásánál mint elsősorban racionális, belátó lényvel számol vele. Irracionálisan cselekvő tömegektől éppen nem is várhatná, hogy racionálisan hozzá alkalmazkassanak a társadalmi viszonyokat termelőerők elért fokához. S ezért azután akkor is, amikor annak a *lélektani* megmagyarázásáról van szó, hogy a tömegek meghatározott történeti helyzetben, a társadalmi átalakulás objektív feltételeinek fennforgása ellenére, miért nem tanúsították az érdekeiknek megfelelő magatartást, nem a tömegek *irracionálisnak* felfogott jelleméből indul ki, mint azt például W. Reich a modern polgári lélektan alapján teszi, hanem, az adott társadalmi-történeti alapon, belátásuk és belátó cselekvésük *racionális* akadályaiból.

Miért változtatják meg az emberek a társadalmi viszonyokat, ha ezek nem felelnek meg többé termelőerők állapotának? Marx Annenkoffhoz irt, 1846. dec. 28-i levelében így formulázza meg a választ erre a kérdésre: „Hogy ne legyenek kizárva az elért eredményből, hogy ne veszítsék el a civilizáció gyümölcseit.“ Mert „az emberek nem mondanak le többé arról, amit egyszer elértek.“ Az emberek cselekvésének alapja tehát érdekeik megfontolása, mérlegelése. Lemérik a különböző cselekvési lehetőségekkel járó előnyöket és hátrányokat és e mérlegelésnek megfelelően cselekednek. Ezért, ha cselekvésüket befolyásolni akarjuk, érdekeikre kell hivatkoznunk, amint azt a Kiáltvány képletes formában teszi: „nem veszíthettek egyebet, mint láncaitokat, de megnyerhetitek az egész világot.“ (A polgári „idealizmus“ ezt a felfogást megvetően *loss and profit philosophy*-nak nevezi, de azt már maga előtt is eltitkolja, hogy ez az egyéni utilitarista önzés szükségképpen átcsap a cselekvésben ellentétébe, az osztályért való legteljesebb egyéni önfeláldozásba, — amint egyáltalában a belátó egyéni cselekvés is előre nem látott és nem akart egyéni cselekvési vonal kialakulására vezet: „saját tetteik következményei tovább hajtják őket“, mint Marx a Klassenkämpfe-ben mondja. S persze a tudatos, belátó, megfontolt *egyéni* cselekvés egybeesik — az emberiség „előtörténete“ alatt — be nem látott, nem akart *történeti* eredmények bekövetkezésével.)

Azonban az érdekeket fel kell ismerni és ha az emberek végeredményben, a társadalmi viszonyok nyomása alatt, fel is ismerik érdekeiket, a megismerésnek és az annak megfelelő cselekvésnek az útja oly akadályokkal van telehintve, amelyek magának a megismerendő tárgynak, a társadalmi viszonyoknak az objektív természetéből folynak. Az irracionális lelki folyamatok tanulmányozásába elmerült modern polgári

lélektan követői egyszerre becsülik le és túl a racionális erőket az emberi lélekben. Lebecsülik őket, amikor háttérbe szorítják a cselekvés megmagyarázásánál és túlbecsülik őket, amikor azt hiszik, hogy az irracionális erők hiányában közvetlenül a társadalmi összefüggések hű tükörképét nyújtják. De a dialektikus ismeretelméletnek, amelyet persze a modern polgári lélektan nem ismer, egyik alaptétele, hogy „tótágast álló világban” élünk, hogy, mint Marx ezt a tételt a polgári gazdasági viszonyokra nézve alkalmazza: „a gazdasági viszonyok kész alakja, amint az a felszínen... megmutatkozik... igen különböző és tényleg megfordított, ellentétes a belső lényeges, de elleplezett magot képező alakjakkal... szemben.” (Kapital III. 2. 352.) Ebben a megfordított polgári világban az első közvetlen, a felszínhez fűződő tapasztalatok éppen az ellenkezőjét mutatják a belső lényeges összefüggésnek. A tapasztalatok folytonos megisméltődése és különösen e fordított világnak rendkívüli időkből, — mint a válságban — hirtelen talpraállása szükségessé ahhoz, hogy a benne élő át tudja szakítani a felszín leplező fátyolát és le tudjon hatolni a belső elrejtett magig. A német munkás számára például 1927—28-ban a társadalmi jelenségek felszíne meggyőző erővel mutatta a szocializmus felé vezető haladást a „demokratikus államkapitalizmus”-ban: a dolgozó munkások bére emelkedett, a szociálpolitika intézményei fejlődtek, a szociáldemokrata munkások közül kiemelkedett vezetők elfoglalták az állam irányítói pozícióit, a szakszervezeti vezetők helyet kaptak az állam legfontosabb gazdasági szervezeteiben és így tovább. A politikai illúzióknak ez a felszínes világa a munkások többsége számára csak a bekövetkezett válságban és a fasizmus hatalomrajutásával fedhette fel valódi rejtett lényegét, a kapitalizmus diktatúrájának fasiszta formákba való átféjlődését.

És az érdekek helyes belátása egyéb racionális akadályokba is ütközik. A szocializmus ugrásszerű megvalósulása a társadalom hirtelen leggyökeresebb átalakulását jelenti. Ilyen méretű társadalmi átalakulás lehetőségére azonban a történet nem szolgáltat példát megvalósulása előtt. Mármost az emberek hajlanak arra, hogy csak oly' események jövőbeli megvalósulásában higgyenek, amilyenek, vagy amilyenekhez hasonlók már a múltban is megvalósultak. A jövő realitása elképzeléséhez szükségük van a múlt realitása által nyújtott támpontokra. Ha pedig ezek a támpontok hiányoznak, az emberek húzódoznak attól a tantól, amely kézzelfogható gyakorlati példák helyett elméleti levezetések alapján akarja velük elfogadtatni a jövő oly' idegenszerű képét: „mindig újból visszariádnak saját céljaik határozatlan roppantságától, — míg létre nem jön az a helyzet, amely már minden visszafordulást lehetetlenné tesz és a viszonyok maguk nem kiáltják: Hic Rhodus, hic salta!” (Marx, 18. Brumaire.) Ez a tényező is, amely tehát szintén a racionális megismerés területéhez tartozik, akadályozza a tömegeket érdekeik helyes felismerésében. (Ennek a tényezőnek az ereje természetesen csökken, ha más ország erre a történeti átalakulásra már példát nyújtott, de nem szűnik meg teljesen; a propagandisztikusan meghamisítható távoli példa nem pótolhatja teljesen a közvetlen tapasztalatot.)

Továbbá a társadalmi kérdések bonyolultsága a jellembe gyökerezett tekintélytiszteltőtől teljesen függetlenül is arra indítja az embereket, hogy gondolkodásukban a náluk különbek segítségéhez forduljanak. Az emberi képességeknek meg van a maguk hierarchiája, és ennek a hierarchikus lépcsőnek a magasabb fokain nem képzelt, hanem objektíven igazolt tekintélyek állanak. A tekintélynek ez a teljesen racionális szükséglete azonban a polgári társadalomban a legnagyobb könnyűséggel vezet tévútra. A polgári társadalom a maga hivatalos elismerésével, a munkás-

arisztokrácia a munkássorsból önerőből való felemelkedés presztizsével, hamis tekintélyeket állít a tömegek elé és ezáltal akadályokat belátásuk útjába.

A helyes elmélet alapján álló gyakorlati, cselekvő állásfoglalásnak közvetlenül súlyos egyéni következményei lehetnek. Az e következményektől tartó, egészen racionális félelem is, azzal a lelki szükséglettel kapcsolatban, amely az egyéni elmélet és gyakorlat összhangját kívánja meg, megakadályozhatja a helyes belátást és a helyes egyéni elmélet helyébe oly elméletet állíthat, amely ugyan téves, de összhangban áll a kockázatok elkerülésére való gyakorlati törekvéssel. A félelem itt meghatározza teljesen öntudatlanul a gondolkodás eredményét s így, bár a racionális érdemlélegelés szolgálatában álló tényező, irracionális formában, fel nem ismerten szabja meg az egyén magatartását.

Végül azzal kapcsolatban, hogy a belátás racionális folyamata tények megállapításán és értelmezésén épül, a polgári társadalom egész hatalmas ideológiai apparátusa teljes céltudatossággal hat abban az irányban, hogy megakadályozza a társadalmi fejlődés szempontjából lényeges tények helyes megállapítását és értelmezését. Így azután a maga részéről is a belátás racionális folyamatával szembe nem kevésbé racionális eredetű akadályokat állít.

És még ha a belátás keresztül is törte magát mindezekben az akadályokon, — amelyeket persze még egyéb racionális természetű tényezőkkel lehetne kiegészíteni, — ha tehát az egyén el is jutott érdekei helyes felismeréséhez, a félelem, az a racionális megfontolás, hogy a belátásnak megfelelő cselekvés közvetlenül egyéni előnyök elvesztésével és hátrányok vállalásával járhat, még mindig visszatartó motívum lehet az osztályérdekkel egyező cselekvés tekintetében.

Az ember tehát racionális cselekvésében a racionális természetű akadályok egész sorával találja magát szemben. A társadalmi fejlődés végül ugyan győzelemre segíti belátását ennek akadályain és a racionális osztálycselekvésbe is belekényszeríti — és pedig caeteris paribus annál gyorsabban, minél kevesebb veszíteni valója van és minél tisztábban látja, hogy viszont az egész világot megnyerheti, — a „Hic Rhodus, hic salta!“ történeti időpontja végül elkövetkezik, de a belátás és a belátó cselekvés racionális akadályai szükségszerűen lassítják az egész történeti folyamat lejátszódását.

Az emberi szellem egységénél fogva persze a tömegek politikai jellege is, amely bizonyos mértékig megszilárdult magatartási formát képvisel, szerepet játszik ebben a folyamatban és meghatározó tényezői közé irracionális elemeket visz be, amelyek szintén hátráltatják a valódi érdekeknek megfelelő cselekvést. De a politikai jellem e hatása nem önálló, ellenkezőleg, a politikai jellemvonások ilyen minősége csupán a racionális belátási folyamat elmaradott voltának vagy racionális akadályozottságának átmenetileg lerögzített fokát fejezi ki és megváltozik e folyamat előrehaladásával. A politikai jellem irracionális történeti hatása így csupán alárendelt, másodlagos, átmeneti jellegű a racionális lelki folyamatok végeredményben döntő szerepével szemben. S ezenkívül a negatív politikai jellem a maga irracionális hatása mellett is igen jelentékeny részben a polgári társadalomnak teljes céltudatossággal, racionálisan létesített terméke.

O SANCTA SIMPLICITAS: „A dalmátországi Olip nevű hajóállomáson megjelent egy nyolcvan éves parasztasszony, aki a viteldíjat régi osztrák-magyar koronákban akarta kifizetni. Amikor a pénzt nem fogadták el, nagyon elcsodálkozott...“ (Neues Wiener Journal.)

KULTURKRÓNIKA

DÁNIA TUNDÖKLESE ÉS NYOMORA

Dániát évtizedekig „paraszteldorádónak“ tekintette a világ. Szokás volt társadalomtudományi és nemzetgazdasági viták során Dániára hivatkozni úgy tőkés, mint nem tőkés körökben. A tőkésék mintaszerű földműves államként emlegették, ahol a paraszt úszik a jólétben, a nera tőkésék viszont a mezőgazdasági kisüzem diadalát látták benne. Tényleg a dán mezőgazdaság hosszú időn keresztül kitünően működött. A szabadverseny öldöklő világában Dánia ideális országnak tűnt. Dánia típusa a tisztára agrárországnak és speciális termelő módja, valamint geopolitikai fekvése kiválóan alkalmasak voltak arra, hogy a szociológusok egész sora tanulmányozza termelő strukturájának mozzanatait. Ahogyan Anglia a 19. században típusa volt a rohamosan technizálódó kapitalisztikus ipari államnak, úgy Dánia az utolsó hatvan évben prototípusa a gyors tempóban mechanizálódó mezőgazdasági országnak. Ahogyan a 19. századbeli Anglia gazdasági szerkezetének tanulmányozásából csatláthatlan következtetéseket lehetett levonni az egész tőkés termelési mód további sorsára nézve, éppúgy kínálkozott a dán mezőgazdálkodási mód hasonló tanulmányra. Ha visszapillantunk a dán mezőgazdaság utolsó évtizedeire, látni fogjuk, hogy melyek voltak azok a gazdasági hatóerők, amik hosszú időn keresztül lehetővé tették a dán mezőgazdaság virágzását, majd pedig, hogy milyen törvényszerűségek hozták létre a mai helyzetet: a dán mezőgazdaság összeroppanását.

A mult század hetvenes éveiben Dánia még szemtermelő ország és a gabona volt a legfőbb kiviteli cikke. A nyolcvanas évek elején azonban a tengeri közlekedés tökéletesedésével és olcsóbbodásával¹ megindult a tengerentuli országok gabonaözöne az európai piacok felé. Az egyre erősödő tengerentúlról jövő verseny alapján rendítette meg az európai gabonatermelő országokat. A tengerentúlról jövő gabona árrombolása ellen a szemtermelő államok kétféle módon védekeztek. Egyik résziük védővámokkal igyekezett az új versenytársakat legyőzni, a másik résziük a mezőgazdasági termelés irányát változtatta meg. Dánia az első volt, amely a védővámok helyett szemtermelést üző gazdaságát intenzív állattenyésztésre és takarmánygabona-termelésre állította át. Hogy ez az átállítás milyen gyors volt, azt jól mutatják a következő statisztikai adatok: Dánia 1876-ban még 1.6 millió métermázsa gabonát exportált, 1880-ban már csak 1 millió métermázst, viszont 1883-ban már 260.000, 1895-ben pedig 668.000 métermázsa² gabonaimportra szorult, mert a gabonatermelést takarmány és kapás növény termelés váltotta fel. Amilyen mértékben csökkent a kenyérmagvak termelése, olyan mértékben növekedett az állatállomány létszáma. 1866-tól 1903-ig Dánia marháinak száma 54, sertéséi 282, baromfiai száma pedig 152 százalékkal növekedett. A számbeli növekedéssel párhuzamosan igen nagy mértékű minőségi javulást mutat Dánia állattenyésztése: egy dán szarvasmarha súlya 1850-ben átlag 320—350 kilogramm volt. Három évtizeddel később 500—550 kilogramm; —1861-ben egy tehén adott 1000 kilogramm tejet évenként, míg 1888-ban az egyévi fejési átlag 2750 kilogramm országos viszonylatban.³ Rendkívüli módon kedvezett ennek az exportra beállított állattenyésztésnek az ország kitünő geográfiai fekvése: Anglia és Németország szomszédsága.

Angliát a nagy tengerentúlról jövő gabonaverseny szintén mezőgazdasági termelésének átforgalmazására készítette. A gabonatermelése erősen összehúzózkodott, viszont rét- és legelő-területe megnövekedett. Így ugyan, hogy a föld tulajdonából folyó értékmenyiség csökkent, de ezt a veszteséget bőségesen ellensúlyozta az olcsó kenyér, s az ezzel kapcsolatos olcsó ipari termelésből jövő haszon. A rohamosan népesedő és iparosodó Anglia piacait a kitünő minőségű dán agrárcikkeknek sikerült teljesen meghódítani. Dánia hús- és szalonna-exportját 1875-től 1895-ig 54.000 métermázsáról 980.000 métermázsára emelte föl, vajkivitelét pedig 120.000 métermázsa 440.000 métermázsára. Ez a megnövekedett export azonban szükségessé tette, hogy a kivitelre kerülő áruk bizonyos standard-minőséget érjenek el. Minthogy a dán föld 97,4 százaléka 100 holdnál kisebb terjedelmű kisbirtok, szükségessé vált a szövetkezés bizonyos formája, melynek központilag kellett irányítania az exportállandó cikkek termelését. Ebből a szükségességből születtek meg a dán szövetkezetek. A dán parasztok belátták, hogy csak úgy érhetnek el komoly export-eredményeket, ha önállóságukat bizonyos fokig feladva szövetkezetekbe tömörülve nagyüzem módjára, tervszerűen szervezik meg termelésüket és kivitelüket. A dán kisgazdák alávetették magukat szövetkezeti vezetőiknek, akik nagy szakértelemmel és rigorozitással ügyeltek a termelés minden mozzanatára és a termelendő áruk minőségére. Ilyenformán a dán szövetkezetek, bár tulajdonjogilag apró gazdaságokból állottak, külsőleg egy mezőgazdasági nagyüzem képét mutatták. Így alakult meg Hjeddingben (Jütland) az első termelőszövetkezet 1882-ben. Ezt követték a különböző szövetkezetek százai: 1887-ben az első sertésenyésztő és feldolgozó szövetkezet, 1889-ben pedig az első baromfi és tojástermelő szövetkezet. Ezek a szövetkezetek sűrűn behálózták az egész országot, úgy, hogy a tejtermelő szövetkezetek száma 1913-ban már elérte az 1050-et. Dánia volt ezenkívül az első ország Anglia után, ahol 1866-ban Thistedben megalakították az első fogyasztási szövetkezetet.

A dán mezőgazdaság fejlődésének fontos dátuma volt még 1876, amikor a dán *My. Fjord* nyomán a német *Leydelt* feltalálta a centrifugát, vagyis a tejfőlöző gépet. Addig 36 óra kellett 100 kilogramm tej lefőlőzéséhez, a centrifuga ezt a mennyiséget eleinte egy óra alatt főlőzte le, ma pedig 2 perc alatt végzi el. A centrifuga alkalmazása valóságos technikai forradalmat jelentett egy olyan országban, melynek már akkor módjában volt üzemeltetnie mechanizálni.

A dán mezőgazdaság a világháborút megelőző években kitünően prosperált, mert termelő módjának strukturája tökéletesen harmonizált azokkal a követelményekkel, amiknek az ország földrajzi fekvését és birtokelosztását illetőleg meg kellett felelnie.

A világháborúban Dánia semleges maradt és a két nagy hadviselő fél, (Anglia és Németország) közelsége az országot sohasem remélt gazdagsághoz juttatta. A dán kikötőkben óriási arányú forgalom bonyolódott le a háború éveiben. Roppant mennyiségű friss élelmiszert és konzervet szállított a háborút viselő országoknak és a dán „gulyásbárók” (hadiszállítók) legendás vagyonokat szereztek. A háború utolsó éveiben azután a semleges dán kikötőkben folyt le az a szemérmetlen csereakció, amit a szembenálló hadviselő felek üztek egymással, békésen kicserélve azokat az árukat, amik hiányoztak nekik a háború további folytatásához. Így a háború vérfolyói a dán határokon aranyfolyamokká változtak, amik egyenesen a „gulyásbárók” trezorjaiba torkoltak. Az ország pénzügyei annyira megjavultak a háború alatt, hogy míg 1914-ben Dánia külföldi adóssága egymilliárd dán koronára rugott, addig 1917-ben már nemcsak hogy visszafizette, hanem a külföld tartozott neki.

A világháború után majdnem egy évtizeden keresztül folytatódott a dán mezőgazdaság virágzása, sőt újabb fellendülése. Dánia gazdag ország volt, földművesei kihasználhatták a rohamosan fejlődő mezőgazdasági géptechnika minden vívmányát és a gép benyomulása a termelésbe egy ideig, ellentétben a többi országgal, nem a munkanélküliek számát szaporította, hanem tényleg emberkimélő célt szolgált. Dánia a földbirtok egészséges megosztásával, kitűnő fekvésével, nagyszerűen megszervezett szövetségeseivel és jól képzett gazdáival olyan intenzivitásra tett szert, hogy jogosan tekintették a dán paraszt eredményeit a mezőgazdasági kisüzem csúcsteljesítményének. Az volt a vélemény, hogy a dán paraszti kisüzem dacolni tud majd a kapitalista termelési rend válságával és hiába jut koldusbotra az egész föld agrárlakossága, a dán földműves, hála a föld egészséges megosztásának, jólétét meg tudja őrizni.

Dánia még 1930-ban 1.6 millió métermázsa vaját, 2.4 millió métermázsa sertéshúst és 680.000 métermázsa^a tojást exportált külföldre és ennek 85 százalékát Angliába. Ezekért a termékekért, tekintettel az árú elsőrendű minőségére, igen magas árakat értek el. Az utóbbi években azonban a termelési rend világszerte duló válsága erősen rányomta bélyegét Dániára és végül ezt a szó szoros értelmében tejjel és mézzel folyó országocskát is a nyomor és kétségbeesés földjévé tette. Fő importáló állama, Anglia tengerentuli domíniumainak nyomására kénytelen volt az ottavai konferencián köteleznie magát, hogy agrárszükségleteit tőlük szerzi be és ugyanakkor magas vámokkal sujtja egyéb államok élelmi cikkeit.

Az ottavai konferenciával megpecsételődött a dán mezőgazdaság sorsa. Ez az új helyzet egycsapásra megszüntette azt a kivételes jólétet, amit Dánia addig élvezett. Nemcsak a domíniumaitól szorított Anglia, hanem Németország és Franciaország is, sőt majdnem az összes importállamok a minimumra redukálták a vaj beviteli mennyiségét. A dán marhahús nemcsak Angliában, hanem Németországban is elvesztette piacait, részben azért, mert az egyre növekvő német munkanélküli tömegek azt nem tudják megvásárolni, másrészt a horogkeresztes uralom a dánokkal a schleswigi kérdés miatt hadilábon állván lezárta az onnan jövő árúk előtt a határt. A tojással sem jobb a helyzet, mert az importállamok szinte egyöntetűen fejlesztik baromfifarmjaikat, s autarchiára rendezkedve be ki tudják elégíteni a gazdasági nyomoruság terjedésével amugy is lecsökkenő tojáskeresletet.

Eljött tehát az idő, amikor a tőkés termelési mód belső ellentmondásának romboló hullámai elérték a dán partokat. Dánia ma saját zsirjában fulladozik és hiába hizlalják a legpompásabb jütlandi marhákat és hiába köpülük a legszirdúsabb tejszinvajat, a londoni asztalokra Ausztrália marhájának husából készül a beefsteak és Kanada centrifugáiból jön a vaj. A termelési rendjének nagyobb dicsőségére Dániában is megkezdődött a termelt javak esztelen és gonosz pusztítása. Miután a tehénárak napról-napra estek, megkezdték itt is az állatok pusztítását. Eleinte az elapadt tejjü öreg és beteg teheneket kezdték levágni, azután lemészárolták a fiatal, tökéletesen egészséges állatok százazreit. A levágott állatok husának 6 százalékából szappant főztek 94 százalékát pedig elégették. 1933 folyamán több mint 140.000 darab tehenet semmisítettek meg. 1934-ben pedig hetenként 5000 darabot ölnek le. Ujabban feltaláltak egy gépet, mellyel a marhahúst átalakítják pasztává és kockákká préselve sertésekkel etetik fel. Anglia ugyanis, bár erősen redukált mennyiségben, importál még sertést, de az exportálható mennyiség hétről-hétre apad és így valószínű, hogy a sertések is a marhák sorsára kerülnek. A tojáspusztítás is egyre folyik: 1933-ban 150.000 métermázsa tojást dobtak

a tengerbe (egy métermázsa tojás 1600 darab). Ezek az anarchikus tünetek a kifejezői annak a pánikszerű kapkodásnak, amikkel az árak zuhanását igyekeznek lassítani. Mindezek folyamányaképpen a dán paraszt szegényedik, s az egyre zuhanó élelmiszerek mellett nem képes iparcikket vásárolni. Az eladósodottság és a kamatuzsora rendkívül nagy. Az agrárrolló szárai kinyílnak, a gyönyörűen beinstruált kis paraszti gazdaságok az elhanyagoltság és pusztulás képét mutatják. A villanyvilágítású tanyaépületek és istállók, a fejőgépes és száz százaléig mechanizált üzemi tejgazdaságok leromlanak, mert a dán gazda nem képes pótolni felszerelését. És mivel az ország lakosságának 72 százaléka földművelésből és állattenyésztésből él, természetes, hogy az egész ország lejtőre kerül. A gabonaméiek vámját az állam erősen felemelte, úgy, hogy ma Dániában eszik Európa legdrágább kenyérét, s az a groteszk helyzet állt elő, hogy a dán vaj ma 30 százalékkal drágább Kopenhágában, mint Londonban. A közvetett adók súlyosan nehezdednek a dolgozó népre és nemcsak a kenyér, hanem egyéb fontos élelmiszerek ára is, (cukor, kávé, burgonya, stb.) erősen emelkedtek, úgy, hogy a közvetett adók emelése végeredményben a fogyasztás összezsugorodásához vezet. A külkereskedelmi mérleg erősen passzív, és semmiképpen sem sikerül a kivittelt arányba hozni a behozatallal. 1933-ban 2.5 millió métermázsa gabonát, lisztet és korpát importált az ország, ami a belföldi gabonatermés 48 százalékanak felel meg. A munkanélküliek száma 170.000, ami a munkásság számának 38 százaléka, akiknek segélyezése rendkívüli módon terheli az államot. A kormány kénytelen a pénzürtékét devalválni, de az eladósodott mezőgazdák további inflációt követelnek.

Hiába van tehát Dánia földje kisbirtokokra felosztva, hiába Európa legkultúraltabb parasztja a dán, a piacok hiánya koldusbotra juttatja a lakosságot.

Az eddigiekből láthatjuk, hogy az a gazdasági folyamat, ami Dániában az utolsó évtizedben lejátszódott, mennyire alkalmas volt arra, hogy a társadalomtudósok egész sora figyelje, tanulmányozza és jóslásokba bocsátkozzék a dán mezőgazdaság sorsát illetően. A társadalombírálok egy része *E. Daviddal* az élén a dán példára hivatkozva a szövetkezetekre alapított mezőgazdasági kisüzem látta a válság elhárításának varázszerét. Megállapíthatjuk, hogy ezek a szociológusok csalódtak. Viszont azoknak, akik előre látták, hogy a termelő mód belső ellentmondásainak feszítő ereje szétveti végül a dán mezőgazdasági mód akkori formáját, igazuk volt. David „A szocializmus és mezőgazdaság” című munkájában éppen a dán szövetkezetekre hivatkozva száll szembe azokkal, akik azt vallják, hogy a fejlődés természetes útja nemcsak az iparban, de a mezőgazdaságban is a nagyüzem felé vezet. *Bernstein* a „Die Voraussetzungen der Sozialismus”⁵ című könyvében a dán szövetkezeti példára hivatkozva szintén elintéztnek véli azt a sokévtizedes vitát, ami a mezőgazdasági kisüzem és nagyüzem hívei között dul. David szerint „a kapitalisztikus verseny törvény szabad uralma a szövetkezeti köteléki szervezet keretében véget ért”. Majd megállapítja, hogy a dán szövetkezet még nem teljesen szocialisztikus képződmény, „de még kevésbé pusztán kapitalisztikus jelenség, melyre a kapitalisztikus versenyküzdélemnek törvényeit csak úgy kényre-kedvre alkalmazni lehetne”. David munkájában ádáz gunnyal támad mindenkit, akik meg merték állapítani azt, hogy bizonyos a szövetkezetekbe tömörült kisüzemi gazdaságokra is érvényesek a kapitalisztikus verseny törvényei. Az európai piacokat Kanada és Ausztrália vaj- és sajtgyárai részéről fenyegető veszedelem kérdését David fölényesen intézi el: „Az ottani kormányok költséges be rendezkedéseket teremtettek és nagy összegeket fordítottak ugyan arra,

hogy országaik mezőgazdaságának a londoni piacon a versenyt lehetővé tegyék“, és hogy milyen távol vannak még ettől, azt egy 1898—1900-ból eredő statisztikával bizonyítja, mely szerint 1898-ban Anglia Dániából 1,465.000 métermázsa vajat vitt be, Kanadából pedig csak 260.000 métermázst. David Dánia mezőgazdaságát rendíthetetlennek tartja, mert elképzelhetetlennek vélte, hogy eljöhessen az idő, mikor a tengerentuli országok állattenyésztési termékeivel éppúgy el fogják árasztani az európai piacokat, mint a gabonával tették a nyolcvanas években. Végeredményben elmondhatjuk, hogy azok az okok, amik létrehozták ezt az észszerűtlen helyzetet, hogy Anglia sokezer kilométernyi távolságról kénytelen élelmiszert vásárolni, mikor a szomszédban is kaphat, — a termelési rend immanens törvényeiben gyökereznek. Anglia felhalmozott s a válság következtében eladhatatlan árútokegeinek csak a dominiumokban tud piacot találni (de csak addig, míg ezek is ki nem fejlesztik iparukat) és így kénytelen engedni azok követelése előtt, hogy csak az ő agrárcikkjei előtt nyissa meg a határát. Így az angol dominiumokból eredő élelmiszerek valósággal monopóliumot élveznek az angol piacokon. A gazdasági élet törvényszerűségei egyformán érvényesek az azonos strukturájú termelési renden belül élő összes országokra.

(Budapest)

Lázár Vilmos

¹ 1868-ban egy bushel gabona szállítási költsége Newyorkból Liverpoolba 14.36 cent volt, 1884-ben 6.84 cent és 1890-ben 3.75 cent. — ² Dr. Ritter Kurt adatai. — ³ Härtel adatai. — ⁴ I. P. Parey adatai. — ⁵ Stuttgart 1899.

A PROSTITUCIÓ PÁRISBAN

Kétszáznyolc bordélyház működik Párisban. Alapjában nem nagy szám: négy-öt millióra, sőt műkedvelő statisztikusok öt-hat millióra becsülik a lakosságot. A külföldiek állandóan megújuló, mohó és kielégítetlen, százezres tömegekben kavarnak.

Ez a kétszáznyolc bordély a maga háromezer lakójával azonban csak egészen jelentéktelen szöglet a francia főváros nemi piacán. Csupán törtszámmal kifejezhető tényező az emberi hús óriási kereskedelmében. A nagy Galerie Sexuelle egyetlen polca. Páris a maga 208 lupánárjával még mérsékelt és tartózkodó város lehetne. A valóságban azonban mértéktelen és kihívó.

Tulajdonképpen hány prostituált dolgozik ebben a neuraszténiás Bábelen?

E kérdésről éppen most folyik a vita. Az erkölcsrendészet szerint legfeljebb 20 ezer: 3000 bordélynő, 6—7000 független uccanő, 3000—4000 bejegyzetlen, de eltúrt örömlány és néhány ezer titkos prostituált. Az erkölcsrendészet azonban, kétségtelenül, a legkevésbé is illetékes a prostitució anyagában: miután ezt az ügyosztályt a prostitució teljes felszabadításának és ellenőrizetlenségének hívei, az abolitionnisták állandóan támadják, bizonygatván, hogy működése sem morális, sem közegészségügyi szempontból nem kívánatos, sőt káros, tehát az erkölcsrendészet éppen úgy megszépítő festékréteg alá burkolja a valóságos helyzetet, mint ahogyan az uccanő is elkendőzi a vérbaj piros pattanásait. A politikai rendőrség azon igyekezik, hogy minél több legyen az összeesküvő. Ezzel erősíti existenciáját. Az erkölcsrendészet azon fáradozik, hogy minél kevesebb legyen a bejegyzett, nyilvántartott kéjű s hogy ezeknek fertőzési statisztikáját minél kedvezőbben lehessen összeállítani. Ez létkérdés nála. Igazolja vele, hogy hat, alkot, véd és megelőz.

A huszezres szám tehát, mondhatnánk argotban, házszám csupán. Jellemző, hogy hatvan évvel ezelőtt, amikor Párisnak még fele lakossága

„se fele idegenforgalma volt csak, ugyanannyi „bejegyzett nőt“ mutattak ki, mint ma. Noha a kínálat és kereslet időközben nemcsak számszerűleg duplázódott meg, hanem dinamikusan is emelkedett. Vagyis: a nemi piac élete sokkal zűrzavarosabb, sokkal mohóbb, sokkal falánkabb, mint a „jó békevilágban.“ Már Fichte megállapította, hogy „...ha egy világkorszak teljesen leélte magát, akkor erkölcsi életéből csak a testies marad vissza s ennek mesterséges, külső izgalmakra van szüksége...“

Nos, Páris éppen úgy a „magát teljesen leélő“ korszak területe, mint Európa bármelyik más fővárosa vagy kisvárosa.

Az erkölcsrendészeti ügyosztály szerint tehát huszezer. Az abolitionisták legutóbbi vitairata szerint viszont „...körülbelül 100.000 olyan nő él Párisban, aki prostituáltként tekinthető.

Ez a szám szintén igen vitatható becslés. Nem látszik túlzottnak ugyan. De a két százezres hadseregének zöme ugyancsak felháborodottan tiltakoznék, ha valaki a szeme közé vágna, hogy prostituált!

Tényleg, ki nevezhető örömlánynak?

A vita e problémával kapcsolatban is most folyik. Már száz és száz meghatározás született, lassanként azonban mind elvetették s végül megállapodni látszanak abban, hogy a római jog ősrégi definíciója a helyes: kéjnjő az, aki nyilvánosan, válogatás nélkül, pénzért odaadja magát. Ezt legfeljebb a kitűnő *Abraham Flexner* megállapításával szokták még kiegészíteni: nyilvánosan, válogatás nélkül, pénzért és benső emóció nélkül.

Ez lenne hát a legtökéletesebb definíció. S ez is milyen gyatra. Ha elfogadnók mércének, akkor úgyszólván nem is volna prostitúció. Nyilvánosan? A kéj ipara ma jelentős részében, sőt legjelentősebb részében nem nyilvános, hanem titkos. Válogatás nélkül? Általában igen, de a kivételek száma oly nagy, hogy második szabálynak tekinthető. Benső emóció nélkül? Ki tilthatja meg az uccanóknak, hogy — legalább időnként — ne csupán kéjt áruljon, hanem bevetelezzon is?

A definíciónak egyetlen megrendíthetetlen pontja van: a pénz. Prostitúált az, állapotunk meg ebben, aki az átkozott aranyért árulja magát.

De még ez sem százszázalékos, vitathatatlan meghatározás. A párisi erkölcsrendészet főorvosa, dr. *Léon Bizard*, legutóbbi könyvében (*La vie des Filles — Édition B. Grasset, 1934.*) feljegyzi, hogy a század elején egy courtisane még egy millió aranyfrank ellenében sem volt hajlandó egy dúsgazdag idegent kegyeiben részesíteni, jöllehet a bőkezű igénylő mindössze egyetlen órai élvét igényelt a rendkívüli összeg ellenében. Erre, kárpótlásképpen, a „maqurelle“, a kerítőnő egy festői szépségű és erkölcsében teljesen érintetlen polgárlányt hajtott fel az előkelő külföldi részére. Az összeg, amiért a tisztességes hajadon megoldotta óvét, félmillió arany volt. Végül a vevő feleségül is vette az árút.

Az egyetlen tényező, végeredményben, az arany. De ez is csak akkor, ha törvénytelen körülmények között adatik. Mert ha azokat a hölgyeket, illetőleg férfiakat, akik törvényes, államilag és egyházilag elismert körülmények között, de mégis csak anyagi előnyökért állanak rendelkezésre, szintén prostituáltként tekintjük, akkor a prostitúciót nem kell többet definiálni.

Ez esetben a prostitúció maga a társadalom.

Ez a társadalom.

*

Vitatárgy az is, hogy szükség van-e a prostitúcióra? Eléggé ostoba és felesleges téma. A prostitúció éppen olyan jelenség, mint minden más üzleti vállalkozás: vannak nagyüzemei, a bordélyházak; vannak önálló iparosai, a szabadon vadászó uccanók és vannak kontárai, a titkos kéjhölgyek. A tőke egyetemes törvényei érvényesülnek: kereslet, kínálat, ki-

zsákmányolás, profit.

Ugy kell hát tekinteni a prostitúciót, mint a világrend szükségszerű jelenségét.

S mint ilyen, kiirthatatlan. Párisban, egykor és időnként, egy-egy kegyesebb uralkodó szörnyű rendszabályokat léptetett életbe ellenük. Ezrével kerültek máglyára vagy hajítódta be élve a Szajnába, levágták orrukat és fillükét, nyilvánosan félholtra botozták őket, tüzes vassal bélyeget égettek homlokukra, földalatti börtönök mélyén rothadtak el. Mégis megjelentek újból és újból, vállalva minden kockázatot, amint az éhes bandita is rabol, hiába működtetnek száz vésztörvényszéket és hiába állítanak ezer bitót. Gazdasági okok határoztak és határoznak ma is. „Ez állapotok közepette a nők... végül három lehetőség között választhatnak: vagy felfordulnak éhen, vagy vízbevetik magukat, vagy prostituálódnak!” — írja Bizard a „Vie des Filles”-ben.

Remélni kell, hogy az afféle tudományos kontárságokat, mint a Lombroso-féle meghatározás, hogy „az uccanók hosszúkezüek, fejlett ikrájúak, rövidlábúak, kézfejük ujjrésze keskenyebb, mint a tenyérrész, testsúlyuk a normálisnál nagyobb!” — nem kell már vitatni. Testi jellegzetességeik ugyan vannak a prostituáltaknak. E jellegzetességek azonban nem okai a prostitúciónak, hanem maguk is jelenségek: annak a nyomornak, társadalmi hátravettségnek, tömeglakás-okozta fejletlenségnek, gyermekkori elhagyatottságnak tünetei, amelyek az örömlányt éppen elvezették a prostitúció útjára.

A prostitúció fizikai tünetvilága nem ok, hanem okozat. Mert hiszen ha a prostituálás nem gazdasági, hanem pathológikus jelenség lenne, akkor az uccanók seregének egyaránt kellene minden társadalmi osztályból rekrutálódni.

Noha a valóságban a kék hadseregének 95 százalékát a proletárossz-tály adja.

Az elmúlt korszakok prostitúcióellenes barbárságainak, természetesen már nyoma sincs. A fizetett kék polgárosult, sőt — az említett Fichte-törvény alapján — újabban kellemes előjogokat is élvez. A virágzó Rómában a lupanárok a Város falain kívül húzódtak meg. A hanyatlás bacchusi idején a Caesárok palotájáig merészkedtek. A nagy francia forradalmat megelőzőleg a bordélyok Avignonban a pápai palotához simultak hozzá. A prostitúció most beférkőzött a polgári rend szentélyeibe: megtalálod a Bois de Boulogneban, a Champs-Élyséen, az Opéránál, a mélységben és magasságban egyaránt. Mint a feudális rend összeomlásának idején is, nemcsak a hatósági, hanem az erkölcsi kifogások is elhalványodnak velük kapcsolatban. „Putain! Hasznosabb, mint egy prüd nő, mert van bátorsága a társadalmat szolgálni!” — kiáltott fel a nagy forradalom egyik írója. „Javarészt derék, szegény lányok!” — kiált most még az erkölcsrendészet vezetője is.

Párisban egyébként, mint minden tradíció, élénken él az örömnők tiszteletének hagyománya is. A felsőbb tizezernek, amely az erkölcsi szemléletet megszabja, sosem voltak aggályai a prostitúció ellen, sőt kellemesen elszórakozott ezzel a jelenséggel, mint XV. Lajos is, aki megteremtette a „Parc au Cerf”-et, azaz külön bordélyt tartott fent magán-szükségleteire, tíz év alatt csekély 1000 millió livrest költvén el újabb és újabb szállítmányokra, amivel azután sikerült is az államcsődöt előidéznie. A prostitucionális hagyományok gyakorta említik Orléans hercegének, Artois grófjának, Du Barry asszonyságnak, Egmont grófnőnek, Mirabeaunak, Diderotnak és ezer más, ragyogó és tisztelt, előkelőségnek a nevét. A történelmi mult és a bordély között a vonatkozások tulszorosak és tulnyíltak.

Fel lehetne tenni, hogy ha már a világi rendnek nem voltak igényei és útmutatásai a szexuális erkölccsel kapcsolatban, akkor az egyházi rend folytatott különösebb harcot. Ez a feltevés azonban, Párisra kapcsolatosan, téves. Előfordult ugyan, hogy az egyházi hatóságok, éppen úgy, mint időnként a világiak is, rávetették magukat a prostitúcióra. A párisi érsekség például, 1399-ben, élve elégettetett egy csomó örömlányt. Máskor viszont éppen az egyház védte meg őket, így valamelyik Henrik alatt is, aki le akarta romboltatni a bordélynegyedeket. A Notre Dame curé-je azonban ellenállott, mert a fertály bérösszegei anyagilag érintették. Az udvar meghunyászkodott és a „filles” élete folyt tovább.

Az egyház, elméletileg, amugy sem tartja kiirtandónak a prostitúciót. Szükséges rossz! — ez az álláspont. Az irányvonalat, ma is, Szent Ágoston szavai mutatják: „Üzzétek el a nyilvános nőket a társadalom kebeléből s a piacon meg fog duplázódni a mindenfajta felforgató elemek száma. A prostituáltak olyanok egy városban, mint a kloáka egy palotában: szüntessétek meg a kloákát s a palota hamarosan szennyes és mélyező lesz.”

Az egyháznak ezt a kompromisszumát kimélyítette az, hogy a nagy forradalom előtti és alatti szexuális felbomlás rothadó világában az abbék és egyéb titulárosok vidám világa sok személyi kapcsolatot is talált a prostitúcióval. Pierre Manuel híres könyve („La police de Paris dévoilée”) csupán 1760—1767 között mintegy 45—50 rendőri jelentést közöl papok bordélyházi kalandjairól. Franciskánusok, Szent Bernát-rendiek, karmeliták, augusztinusok, kegyesrendiek, eremiták, jezsuiták, dékánok, abbék, apátok, theologiai professzorok, rendfőnökök szerepelnek e jelentésben. Néha egy-egy egyházi férfiúval kapcsolatos és emlékekben még ma is élő ügy hatalmas botránnyá fajult. Így Girard jezsuita atya esete, aki „vezeklőintézetet” alapított s ebben ravasz, szexuális misztikával, anyává tett egy naiv, fiatal leánykát. A szülésből per lett, de Girardot, a parlament politikai befolyásolására, felmentették, ami országszerte felháborodást váltott ki. Voltaire ez esettel kapcsolatban két „bök”-verset is szerzett:

*Girard atya buzgón keresztet hányt,
Míg anyává nem tett egy ifjú lányt.
De a parlament megoldá a viszályt:
Az anyából ő újból lányt csinált.*

A másik meg:

*Az ő célja Isten volt, Girardé meg a nő,
Ah! Girard szerencsésebb volt, mint ő!*

Az erkölcsi felfogást szabályozó világi és egyházi hatalmasságok századokon át hol közönyösen, hol jóindulatúan, hol eltévelygően állván szemben a prostitúcióval, a fizetett szerelem morális értékelése Párisban más lett, mint egyebütt. Azt mondhatnók, hogy a courtesane és az urinő becsértéke között minimális a különbség. A megvetés, legalább a közép-európaihoz hasonló méretben, ismeretlen. Szerelmet venni egyszerű üzleti jelenség. A bordélyok reggel 9—10 órakor nyitnak. A nap minden órájában jönnek és mennek a látogatók, minden társadalmi osztályból, a legkisebb kényelmetlenségi érzet nélkül, mintha csak valami fűszerkereskedésbe vagy állami hivatalba fordulnának be.

A bordélyos, illetőleg bordélyosnő személyét távolról sem veszi körül oly' ellenszenv, mint másutt. Emberhúst kimérni szinte polgári foglalkozás. Hivatalosan a bordélyokat csak nők kezelhetik. A „Madame la

Patronne“ mögött azonban gyakran férfi huzódik meg. Ime, néhány jellegzetes sor dr. Bizard könyvéből:

— Ismertünk egy főnököt, aki hősie magatartásáért megkapta a becsületrendet. Mikor kitudódott a mestersége, felszólították, hogy vonuljon vissza, különben megfosztják a kitüntetésétől.

A bordélyos, legalább is a nyilvánosság számára, felhagyott az üzemmel s maradt, ami volt, a becsületrend lovagja.

Ez az eset körülbelül szemlélteti is, amit a prostitúció, a párisi közfogás vonatkozásaiban, jelent.

*

Nézzük most már meg a korszerű prostitúciót s azt a mélységes tragédiát, amit a párisi örömlányok élete visszatükröz.

A 208 bordélyház egy része ugynevezett „maisons de tolérance“, vagyis közönséges lupanár, másrésze pedig „maisons de rendez-vous“ — azaz találkahely. Ez azonban csak közigazgatási megkülönböztetés, a valóságban semmiféle különbség sincs közöttük, illetőleg nem több közöttük a különbség, mint a többi európai bordélyok között: egyik szennyes, olcsó, bűzhödött, másik illatos, választékos, fényűző.

Javarészt természetesen az olcsók virárganak. Ezeket, az arab látogatók nagy számára való tekintettel „maisons à Sidis“-nek is nevezik. Az alapár: 5 frank. Ha egybe belépünk, megkapjuk valamennyiről a fényképet: a szenny és undor egészen hihetetlen mértékét.

A legnagyobb és leglátogatottabb a Rue Fourcy 10. szám alatt levő „szidik háza“. Háromemeletes épület, amelynek kapuja előtt gyakorta sorban állanak a látogatók, éppen úgy, mint háború alatt a katonabordélyok előtt. A kapu kis előszobára nyílik, innen hatalmas szalonba lép a vevő. A szalón egyik fala mentén „comptoir“, vagyis söntés. A fogyasztás kötelező. Az italt pincérlányok szolgálják föl, akik mind a hányan vénecskék és rutak, hogy az örömlányoknak ne csinálhassanak konkurenciát. A többi falak hosszában terítetlen asztalok és padok.

Ebben az üzembn, amely 50—60—70 „fille“-lyel dolgozik, a munka délelőtt 10 órakor kezdődik és hajnalig tart. Az örömlányok kintlakók, azaz zárás után eltávoznak a „maison“-ból s a szobákban csupán az ügyeltesek maradnak vissza. Ezt az ügyeletet csoportonként, felváltva látják el. Délelőtt 10-től délután 2-ig az ügyeltes csoport elégti ki a jelentkezőket. A többiek csak 2 órakor jönnek be s éjszaka 3-ig maradnak. Szolgálati idejük tehát 13 óra, de miután zárás után gyakorta kapnak „hárlóvendéget“ s miután hetenként kétszer ügyeletet is csinálnak, alapjában és minimálisan 15—16 órát dolgoznak naponta.

Ennél a munkánál állatibbat nem ismert a legsötétebb középkor sem.

Az örömlány a szolgálati időt teljesen ruhátlanul köteles lerobotolni. A szalonban tehát, amelyet átítat az alkohol és dohány illata, a „fille“-k a legtermészetesebb állapotban sétálnak a zsufolt asztalok között. Leülniük nem szabad, csak akkor, ha a vendég fizet valamit, mégpedig legalább 4—5 frank értékben. Ezzel a tulajdonosnő rászoritja őket arra, hogy a látogatókat sarcolják: a fille-k éjjél után már holtfáradtak s a legravaszdíbb, legkoldusabb csefogatásokat alkalmazzák, hogy megnyissák a látogatók tárcáját s így néhány perc pihenőhöz juthassanak.

Egyebekben, a 13 órás szolgálati idő alatt, szüntelenül talpon vannak, ide-oda rohannak az asztalok és padok között, simogatnak, ígéretnek, csábitnak, simulnak s minden tiz másodpercben felhangzik sztereo-típ kiáltásuk:

— Qui est ce qui me donne dix sous?

Ez a tizsous pénzdarab, amit igényelnek, előleg a szerelemre. Ha

valaki odaad egy fille-nek tiz sout, akkor a fille jelentkezik a Madame la Patronnenál. Ez bejegyzi, hogy a hármás, nyolcas vagy negyvenegyes nő vendéget kapott s a tiz sou ellenében rendelkezésre bocsátja az üzlethez szükséges ruhadarabokat. A fille és a vendég eltűnnek az emeleten.

A szobák szennyesek és sötétek. Az ágyakak fekete viaszkosvászon takarja, ezt nem kell cserélni és spongyával törölhető. Az 5 frankos egységár ellenében a „fille“ 7—8—9 percig használható. Ez idő alatt a szérelemnek le kell peregnie. Hogy ez lehetséges legyen, az örömlány látogatójának preparálásához azonnal és kivétel nélkül *con lingua* áll neki. Ez a művelet természetesen csak az előkészítés színjátéka s ha a vendég más célra is igényelné, akkor a díjszabás megháromszorozódik. A művelet bordélyneve: *Fantasia française*.

A kitűzött idő elteltével a felügyelő, a „*sous-maitresse*“ már kopog is az ajtón. Ha a férfi marad még, a díj megkettőződik, illetőleg, idő szerint, háromszorozódik vagy négyszereződik. Időnként a fille kikiált az ajtón:

— *Le Monsieur fait une heure!*

Ennek a díjszabása 25 frank.

Ez azonban kivétel. Általánosságban egy monsieur csak egy egységet marad. Az öt frankból 2 frank 50 centimes a fille-é, a másik 2 frank 50 centime pedig a Madame la Patronne-é, vagyis a tókéé, amely a házat fentartja.

Alig bonyolódott le egy szerelmi aktus, a fille máris rohan le a szalonba s folytatja ajánlközásait:

— *Qui est ce qui me donne dix sous?*

A pincérlányok egyben kikiáltók is. Miközben cipelik a söröskancsókat s a pálinkásüvegeket, rikácsolva biztatják a látogatókat:

— *Le Monsieur qui veut monter c'est 5 francs tout compris: la dame avec la chambre!*

Ugyanezek a pincérlányok a hajcsár szerepét is ellátják. Ha valamelyik fille elfárad, nem kiált, nem rohan, nem vihog, nem ajánlkozik, nem iszik, ritkán kap vendéget, akkor már vágódik is feléje az ösztökélés:

— *Mademoiselle, dérangez-vous un peu!*

S ha a madmazell történetesen nem deranzsálná magát, akár dacosságból, akár undorból, akár fáradtságból, akkor másnap már repül is, száz más kínálkozik helyette.

Hányszor kell egy ilyen fille-nek éjszakánként kedvesnek lenni ahhoz, hogy megéljen? A Fourcy-uccai ház lakói átlagban ötven vendéget fogadnak éjszakánként, a jobbak hatvanat-hetvenet, sőt nyolcvanot is. Dr. Bizard feljegyzi, hogy egyik kezeltje, egy fiatal prostituált hosszú éveken át átlagban évi huszezer férffel feküdt el.

Hajnaltban a fillek már csak dülöngélnék az asztalok mentén, halotthalványak, kiállottak, elcsépeltek, betegek, vak kimerültségükben lázasan hajszolják a kései látogatókat, hogy fizessenek nekik valamit, hadd ülhessenek le néhány percre. Sorsuk a biztos pusztulás. Negyven százalékuk 40 éves kor előtt hal meg, 75 százalékuk öt évi munka után szifilitikus, húsz százalékban tüdővészések, 25 százalékuk a blennorrhagie komplikációi miatt hasoperáción megy keresztül. Szinte kivétel nélkül alkoholisták, s ha nem, akkor morfinisták vagy egyéb mákony rabjai.

Természetesen, a Fourcy-uccai „*maison de Sidis*“ és testvérháza a prostitúció alját jelentik. Sok előkelőbb ház is van, tiz, husz, ötven, száz, sőt ötszáz és ezerfrankos egységárral. Akad, amely csak délután 4 órától esti 9-ig van nyitva: ez a „*maison de 7 heures*“. Van, ahol filmeket (milyen filmeket!) vagy előadást, élőképeket láthatsz: ezek a „*maison à spectacles*“-k. Némelyek klasszikus pompával, fürdővel, lako-

mákkal várják a vendégeiket. Leghíresebb ezek között a „maison-mère“. Végeredményben azonban az ötfrankos szidi-házak mutatják a prostitúciót. Aki fent kezd, itt végzi. Az előkelő courtesane-ok is a mélyben kötnek ki. Egy-két év a magasságban és a pusztulás szomorú évtizedei a mélységben.

*

A bordélylakók népsége töredék csak a párisi prostitúció végtelenségében. A többség minden háztól függetlenül, az uccán él, úgynevezett „fille en carte“, azaz bárcás, ellenőrzött vagy „fille clandestine“, azaz titkos prostituált. Csomó alosztályra bomlanak. Jellegzetesebb rétegeik a következők:

Fille a partie: az előkelő városrészek titkos prostituáltja, aki gazdag külföldieket igyekezik szerezni.

Fille à soldat: kaszárnyák előtt portyázó titkos prostituáltak, a nemibajok legveszélyesebb terjesztői, akikkel szemben az erkölcsrendészet gyakorta tehetetlen, mert a katonák védik őket.

Pierreuse: öreg, elrutult prostituált, aki sötét uccákon támadja meg áldozatait, minden szemérmertlenséggel nyakukba akaszkodik és fizikai akciókkal bírja rá őket egy-egy futó üzletre.

La marcheuse: ugyanez, de egyben felhajtó szolgálatot is végez fiatalabbak számára.

Egyébként mindahányat az éjszaka jótékony leple védi. Általánoságban u. i. drámai látványt nyújtanak nappal. Bizard így jellemzi őket: „... alig bírják magukat vonszolni, vannak óriásiak és törpék, abnormisak, soványok, hogy már a halált harangozzák, betegek, amputáltak, himlőhelyesek, sebesek, paralizáltak. Egyiknek lába deformált... E nyomorultak látványa végtelenül gyászos.

Még vak is akad közöttük, tapogatódzva megy a falak mentén. A féllábu nem ritkaság.

A koruk tizenötötől nyolcvanig. A legöregebb, az erkölcsrendészet nyilvántartása szerint „Caro mama“, aki már Páris megszállása idején, tehát 1871-ben is bejegyzett prostituált volt. A 60-65 esztendősek mindennaposak.

S élnek. A beteg, nyomorult, szörnyű prostitúció táplálkozik.

— Vannak nők, akik sosem találnának szeretőt, de vevőt, azt igen! — írta Chamfort.

*

Meg kell említeni, hogy Páris 80—100 ezer főt számláló prostituált-seregének árnyában egy másik, csaknem hasonlóan nagy haderő él: a kitarzott férfiak osztálya. Ha az uccánó valamit félretenne keresetéből, akkor ott áll mögötte a „souteneur“ s elszedi tőle az utolsó garasokat is.

Néhány évtizeddel ezelőtt ötvenezer volt e kitarzott férfiaknak száma. Annakidején szervezetbe is tömörültek s amikor egyszer a rendőrkapitány valami megszorító rendeletet adott ki a prostituáltak ellen, amely a kitarzottak egzisztenciáját is veszélyeztette, könyvben keltek vitára az erkölcsrendészettel. Ezt a kiadványt ma is őrzi a párisi Bibliothèque Nationale. Fedőlapjának szövege: „Ötvenezer tolvajjal több lesz Párisban, vagy a fővárosi kitarzott férfiak panasza a rendőrségnek a filletket illető új rendelete ügyében. Irta: A szép Théodore Cancan.“ (David-nyomda, 43. Bulv. Poissoniere.)

Ma a kitarzott férfiak száma 60—70 ezerre tehető. Ez a legsúlyosabb alvilág, ez gyártja a Violette Nozièreket, ez sűrűsíti mindazt, amit a rend és a korszak alantasságában és becstelenségében kitermel.

A kitarzott férfi egyébként hol söpredékember, hol előkelő úr.

Amint a bordélyok tulajdonosai is, javarészt, előkelő, a háttérben meghuzódó személyek.

A prostituált itt, a maga szennyes és szerencsétlen életével, az áldozat csak, aki felszabadul, amint egy egészségesebb társadalom megszűn-teti a nemi piac szociális okait. Pillanatok alatt megy majd végbe a nagy tisztulás: amit nem lehetett megcsinálni kötéllel és máglyával és bélyeggel, azt meg lehet csinálni a társadalmi rendnek átformálásával, amint a cári Oroszország végtelen és féktelen nemi alvilága is történelmi pillanatok alatt tűnt el és vált mindörökre lehetetlenné és feleslegessé.

(Páris)

Mikes Imre

POLGARHABORU SPANYOLORSZAGBAN. Október 8-án elindult Spanyolországban a lavina. Dübörgését régen várja már mindenki, aki a spanyol belpolitikai viszonyokkal ismerős. 1931 áprilisa óta érnek a most mozgásba jött társadalmi erők. Többször mérték már össze kísérletképpen fegyvereiket, mióta a tömegek felkelésére támaszkodó polgári-demokratikus államrend a földbirtokosok és a finánc-tőke egy szűk rétegének érdekeit képviselő monarchista diktatúrán győzedelmeskedett. Még nem mult el négy esztendő 1931 április 14.-e óta. A napirenden lévő spanyol forradalom azonban már mértőföldes lépésekkel fejlődött előre. Azok az erők, amelyekre a demokratikus átalakulás támaszkodott, tökéletesen átszaporítottak. Az *Azana-Samper-Lerroux*-féle demokráciából milliós tömegek ábrándultak ki. Új blokkok és szövetségek jöttek létre, amelyeknek összecsapása három és fél évvel a monarchia megbuktatása után Katalóniában egy operettszerű szeparatizmushoz, Aszturiában pedig szovjetterület alakításához vezetett.

A spanyol polgári forradalom valódi arculatának ismerete nélkül ezek az események érthetetlenek és megmagyarázhatatlanok. Csak a polgárság felemás, ingadozó, az események továbbfejlesztésének ellene szegülő és a megdöntött rendszer hiveivel paktáló politikája magyarázza meg ezt a gyors kifejlődést. A tömegek hátat fordítottak annak a rendszernek, amely az áprilisi napokban keletkezett. Nincs az arról van szó, hogy a munkástömegek fordultak el tőle. Ez úgyszólván természetes, hiszen az ő érdekeik messze a polgári célkitűzéseken túl fekszenek. Éppen a forradalom polgári etapjának lezárulása indítja meg a közvetlen harcot saját érdekeikért. De izolálta magát a spanyol polgárság a társadalom csaknem valamennyi közbeeső rétegétől. A parasztságtól, mert nem osztotta fel közöttük a földet. A városi kispolgári tömegektől (amelyeknek jelentősége Spanyolországban nagyobb, mint a fejlettebb kapitalista országokban), mert a bankok érdekeit védelmezte és lábbal tiporta a kispolgárság demokratikus nézeteit. A katalán és baszk nemzetiségektől, mert egyre jobban nyirbálta meg az autonóm jogokat és egyre jobban érezte a centrális kormányzat mindenhatóságát.

Az az osztály, melynek uralma az áprilisi átalakulás után megszűlőrdült, jobban félt a monarchista diktatúrát elsöprő tömegektől, mint azoktól, akiknek örökébe lépett. Az egymásra következő kormányok minden intézkedése ennek az ellentmondásnak szemszögéből nyer magyarázatot. Még a szekularizációt is megtorpedózták, Katalónia elszakadását sem tartották volna tulságosan nagy árnak ahhoz, hogy a földbirtok érintetlenségét megőrizték.

A spanyol polgári forradalom alapvető problémái így nem nyerhetek megoldást. Az egyre elégedetlenebb tömegek városokban és falvakban egyaránt gyűlölködve gyújtották erejüket a következő nagy összecsapásra. Ezt az összeütközést pedig a polgári kormányzat csakhamar kiprovokálta.

Nem volt elég az, hogy a polgárság előre nem ment, amikor egyszer a nyeregben érezte magát. Mindenáron vissza akart menni. Három esztendő folyamán visszafejlesztették az áprilisi forradalom csaknem valamennyi politikai eredményét. És egyre messzebbre tekintettek a multba. Egyre regresszívebb politikai pártokkal keresték a szövetséget. Samper kormányának lemondása Spanyolországot már túlfűtött politikai légkörben találta. Amikor pedig a designált Lerroux a földművelésügyi-, munkaügyi- és igazságügyminisztériumot *Gil Robles* fasiszta pártjának juttatta, végleg betelt a mérték. Az *Allianzas Obreras*, amelyek szocialista, kommunista és szindikalista munkásokat egyesítenek közös platform alapján, riadót fújtak. Madridból kiindulva egész Spanyolországot meg Spanyol-Marokkót előntötte az általános sztrájk. A szélsőjobb oldal, amelynek önbizalmát elbizakodottsággá növelte az 1933-as novemberi választási győzelem, csakhamar észrevehette, hogy az egységes alapokon harcoló „negyedik rend“ még a szervezkedés első stádiumában is hatalmasabb erő kifejtésre képes, mint ők hitték. Az aszturiai bányavidék munkásai egy összefüggő területen ideiglenesen magukhoz ragadták a hatalmat és formális csapattesteket állítottak szembe a kormány ezredeivel, hajórajával meg repülőgépeivel. Délen a katalán generalidád (önkormányzó testület) *Companys* vezetésével kimondotta az ország teljes függetlenségét a központi kormányzattól. Leon, Sevilla, Bilbao, Ovideo, La Corona, Gerona, röviden Spanyolország minden jelentős városának uccái csataterekké alakultak át.

Sok körülmény volt, amely akadályozta a harcok még nagyobb méretű kibontakozását. Az első a generalidád egy éjszakás elszakadásának csúfos összeomlása, *Companys* feltétel nélküli kapitulációja. Ez a hír, amelynek minél szélesebb elterjesztéséről a kormány gondoskodott, teljes 24 órán keresztül kötötte le az események fejlődését. A másik az anarchista tömegbefolyás, amely csak lassan engedett fel a harc folyamán.

Döntő tulerőt az elhatározó órában és a döntő helyeken a fölkelők nem tudtak biztosítani. Defenzívába szorultak, ami mindig a fölkelések halálát jelentette. A kormánycsapatok azonban csak egy hétnél tovább tartó szabályszerű hadműveletek után birták az aszturiai munkásgárdákat legfontosabb pozícióikból kiszorítani.

A felkelőknek harc közben kiadott programja emberfeletti lelkesedésre és kitartásra sarkalta a tömegeket. A program, amelyet a *Mundo Obrero* közölt le, igéri: 1. az ipar nacionalizálását; 2. a földbirtok felosztását; 3. Katalónia, Galicia és Baszkország teljes önrendelkezési jogának megvalósítását; 4. a 7 órás munkaidő bevezetését és a bérek azonnali emelését, stb. Ezek a programpontok, amelyek megoldhatják a spanyol forradalom valamennyi problémáját, széles visszhangot váltottak ki. Maradandó dokumentumot képeznek. Egy olyan program lett vele felállítva, amelyért kétségkívül akkor is tovább fog folyni a harc, ha a kormány óriási túlereje ideiglenesen felülkerekedne.

A spanyol forradalmárok még nem mondták ki az utolsó szót.
(K. K.)

MAGYAROK KANADÁBAN. A háború előtti Magyarország tönkre jutott kisiparosa, a nagybirtok által lehengerelt kisgazdája utolsó fillérjein hajójegyet vásárolt és kivándorolt az Egyesült Államokba, ahol munkaejéjét áruba bocsájtva, több-kevesebb szerencsével aránylag jobb körülmények közé került. Az akkori kivándorlók mint a magyar társadalom termékei, magukkal hurcolták az itthoni idők tartalmatlanságát, s minden szociológiai tudást nélkülözve, a saját sorsukkal szemben is

értelmetlenül állva, kint is megmaradtak annak, amik otthon voltak. A bőűjű inget cserélték fel csupán az indusztrializált Amerika nyakig gombolós kék munkásöltönyével, de a kék munkászubony alatt és így társadalmi életükben is a régiék maradtak. A kivándoroltak e konzerzatizmusát ügyesen használták ki a konzulok, s az amerikai magyar egyházak emberei, akik magyar nemzeti egyesületek megalakításával s ezek keretén belül a hazafias nevelés propagálásával a magyar uralkodóosztály érdekkörében tartották meg a kivándoroltak legnagyobb részét. Van itt még ma is olyan huszonöt évvel ezelőtt kivándorolt magyar amerikai, aki ereklyeként őrzi a hajdani magyar hazafias egyesület kokárdáját. Ezek a nemzeti ideológiával telített magyarok elvesztek az egyetemes emberi gondolkodás számára. A háború utáni idők forradalmi megmozdulásai Amerikában is éreztették hatásukat. Ekkor alakult és bővült meg a már meglévő kevésszámú haladó szervezet — magyar vonatkozásban — s ezek létszáma a háborút követő rövid prosperitás ideje alatt újabb és újabb kivándoroltakkal emelkedett. Am az aránylag rövid ideig tartó prosperitás szűkülésével lezárultak az amerikai kivándorlást szabályozó sorompók. A kivándorlók folyama Kanada felé vette útját, ahol 1931-ig a *Canadian Pacific* telepítési akciója lehetővé tette a bejutást.

A háborút követő évek bevándorlói, már ideológiailag is különböznek a régi kívánorlólóktól. A háborút és a rákövetkező forradalmakat is átélte magyar dolgozó már nem alkalmas a félféudális magyar propaganda befogadására. Ezeknek az egyetemes, elfogulatlan emberi kultúrával való ellátására alakultak meg Kanadában is a Kanadai Magyar Munkásklubok néven ismert kulturszervezetek, melyeknek célkitűzése: irodalommal és igazi munkáskultúrával s művészettel egyengetni a közös megértés útját, melyen a világos felismerések fényénél a minden nyelven beszélő dolgozók milliói találkozhatnak. A felvilágosult munkásrétegek ezekben a kulturszervezetekben ismerkednek meg a társadalom- és természet-tudománnyal, sajátitanak el idegen nyelveket stb. A hetenként ismétlődő kultürestéket viták követik, ahol az ott aktuális eseményeket elemzik. Kanadának minden magyarlakta helyén van ilyen kulturális szerve, számszerint harminckettő, a legjobb írók műveiből összeválogatott könyvtárral. A klubok keretein belül női és gyermek-pionér-csoportok egyengetik és mélyítik a nők, illetve a gyermekek észszerű fejlődését. A gyermek pionér csoportok tevékeny részesei az általuk megrendezett kultürestékekkel és előadásokkal az egyetemes munkának. Van havonta megjelenő angolnyelvű lapjuk is, amit ők szerkesztenek. Ezenkívül a pionér „sarkot“ is ők írják. Kirándulásokban, gyűjtésekben sikeresen működnek közre. A gyermek intézmények népszerűségére jellemző, hogy míg a Hamilton városában működő Magyar Munkás Club gyermekiskolájának 104 hallgatója van, addig az ugyanott működő magyar ref. egyházi iskolának csak 8 tanulója van. Ez a kis statisztika mindennél világosabban beszél. A Kanadai Magyar Munkás Clubok különben most őrlik fennállásuk négy éves, hivatalos lapjuknak pedig 5 éves évfordulóját.

(Kanada. Hamilton)

Aradi Károly

A ZENE ÉS A TÁRSADALMI ÁTALAKULÁSOK. Felmutat-e a zene-történet forradalminak nevezhető alkotásokat? Kétségtelenül minden nagy társadalmi átalakulás megteremtette a maga többé-kevésbé eredeti zenei kifejezését (a 4., 5. század körül az u. n. gregoriánus énekeket; a 14. és 15. században az egyházi polifóniát; a 16. században a lutheri kórusokat). Elhibázott volna a forradalmi zeneművészetet csupán néhány híressé vált indulóra korlátozni, (Marseillaise, Carmagnole, Ca

ira, Brabanconne, Internacionále.) Mély átalakulásokat, jelentős esztétikai újításokat fedezhetünk fel a forradalmi, vagy a forradalom utáni korszakok zenéjében. Meg kell itt említenünk az 1789 utáni franciaországi ünnepeket, amelyeken a zene nagy szerepet játszott. A mai népiünnepek is még mindig ezek szelleméből merítenek. *Cherubini* volt az akkori idők nagy zenésze. *Méhül* himnuszot komponált az Értelmezhez; a Legfelsőbb Lény ünnepén több mint kétezer hang énekelte *Gossec* Himnuszát. A tömegek megmozdulása nagyszerű zenei lehetőségeket nyitott. A nagy emberek temetése félig vallási, félig pogány ünnepélyekre adott alkalmat, amelyekből valódi nagy művészet születhetett volna a forradalom által alaposan megtépázott zenei hagyományok helyébe. Az orgonaművészek, hogy orgonáikat, amelyeket egyházi rendeltetésük miatt nagyrészt szétromboltak, megmenthessék, forradalmi áriákat játszottak hangszerükön. Joggal állíthatjuk, hogy a tömegkórusok elterjedése a francia forradalomnak köszönhető. Ugyancsak neki köszönheti létét a párisi *Conservatorium*, amely ebből az időből pótolja az egyházi zenetanítást, s értékes hagyományok letéteményese. Ebből a nagy erőfeszítésből, sajnos, nem maradt meg más semmi, mint az 1930-as évek operájának „pompázó” stílusa, amely a későbbi francia vigoperára hatott. Másrészt viszont el kell ismerni, hogy ettől fogva a zene elvesztette a kiválasztottak szórakoztatását célzó jellegét és mélyen behatolt a tömegekbe. Kis hija, hogy a francia forradalom olyan mélyreható zenei mozgalmat nem eredményezett, mint a német Reformáció: Luther és a Zsoltárók segítségével. A protestáns országokban még ma is a zenének szinte vallásos tisztelete él és egy olyan kórusművészeti hagyomány, amit Franciaország is megirigyelhetne.

Az 1803-ban született *Berlioz* az, aki valóban forradalmi folytatója a beethoveni merészségnek. Itt nyilván a zenei romantika korát érintjük, amelyet *Beethoven*, *Weber*, *Schubert* és *Schumann* virágoztatott fel Németországban, *Chopin* pedig Lengyelországban és Párizsban. Itt van azonban egy sokkal közelebb fekvő és könnyebben megítélhető kísérlet, a megvizsgálásra sokkal alkalmasabb mai Oroszország. Ez a kiválóan zenei ország ahol maga a nép egy csodálatos folklóre letéteményese, hatalmas társadalmi átalakuláson ment keresztül és nyilvánvaló, hogy ez az összes művészetekben mély nyomokat hagyott.

Az 1917 előtti oroszországi zene a nemzeti és a neoklasszikus irány jegyében állt. Az „ötök” (*Balakirew*, *Cui*, *Musszorgszkij*, *Borodin*, *Rimsky-Korszakow*) egy sajátosan orosz zenét teremtettek meg, amelynek újszerűsége meghódította a zenei világot. *Musszorgszkij* és *Borodin* kétségtelenül hatással voltak *Debussy*-re, *Ravel* pedig sokat köszönhet *Korszakow* oly' sajátos orkeszterének. Az újítók mellett *Csajkowszky* a beethoveni és *schumanni* klasszikus német tradíciókhoz ragaszkodik és bizonyos előszeretettel viseltetik az olasz zene iránt. Végül a korán elhunyt, individualisztikus *Szkrjabin* is népszerű kezdett lenni *Rachmaninov*, *Ljadow*, *Glazunow* és mások mellett.

Az újabb zenészek közül az 1882-ös születésű *Prokofiew* jobban elterjedt a mai Oroszországban, mint *Stravinszky* a hangok világának e valódi forradalmára. Azonban az ő forradalma még 1913-ból származik és Párizsban robbant ki a *Sacre du Printemps* című szerzeményével. *Stravinszky* még 1910-ben elhagyta hazáját s így a forradalmi Oroszország Európa közvetítésével ismerte meg a *Stravinszky*-i zene egyetemes felvirágozását és hatását.

Az Európában élő *Stravinszky*nek a mai Oroszországban nincsen az európaihoz hasonlítható befolyása. *Prokofiew*nek volt valami hatása a mai orosz fiatalokra, azonban vezérük elvitathatatlanul *Miaszkowszky* a

moszkvai Konzervatórium tanára, akinek kifejezés módja a német romantikával és valamennyire Szkriabin módorával rokon. Mellette *Krein*, *Mosszlow*, *Alexandrow*, *Popow* a legkiemelkedőbbek. A forradalmi zene első alkotásait alkalmi szerzemények képezik, akárcsak a francia forradalomban. Krein Lenin-je, Michael Gnesszin *Szimfónikus emlékmű-je*, mely az 1905—1917-es idők életét idézi fel, *Sosztakovics* Október-e, *Gliere* A Komintern ünnepére című szerzeménye, a Munka himnusza stb... A gépteknika is erősen befolyásolta az új zenei kísérletezőket. (Pl. *Kosztalszky* „Vonat” és *Mosszlow* „Acél-kohó” c. szerzeménye. Ez utóbbi, mely az üzemet dicsőíti a fémipari munka valóságos hőskölteménye. Azonban ez a talán legnépszerűbb mai orosz szerzemény nem gyökeresen eredeti; nagyon emlékeztet Arthur *Honegger* „Pacific 231” c. szerzeményére. El kell ismerni: Honegger műve nagyon népszerű a fiatal oroszok közt, akiket magával ragadott ez a sebességhez intezett óda, melynek ritmikus kifejlése egy mozdony mozgásának különböző fázisát adja vissza: indulás, gyorsítás, a teljes sebességgel robogó vonat páthosza, fékezés, megállás. Más fiatal zenészek is követik az u. n. gépszerűségi irányt pl. *Julius Meytuss*, akinek *Dnyeprosztrój* c. „leiró kompozíciója” a Dnyepri villamosításának első munkálatait idézi föl: a cölöpölés, sziklarobbantás, betonozás szakaszát. A zenei témák itt kissé tulságosan változatosak s a zenei konstrukció háttérbeszorul a hatás javára.

Ha az u. n. gépszerű zene nem is eredetien új orosz irány (bár itt kitűnő talajra talált), a karmester nélküli zenekar teljességgel új ötlet. Egy ilyen karmesternélküli együttes számos próba árán meglepően jól adja elő műsorát, minden egyéni vezénylet nélkül. Ez az önálló zenekar inkább szimbolikus mint gyakorlati értékkel bír: a teljes kollektívizmus kifejezése, amely nincs alárendelve semmiféle parancsolónak, vagy vezérnek, legyen az bárcsak egy karmester is...

A mai orosz zenedráma megújulása a hatalmasan fellendült színházi életnek köszönhető. A mai orosz rendszer teljesen felismerte azt a nagy szerepet, amelyet a színház tölt be a nép szellemi életében. Egy-egy színész-iskola működik minden színház mellett, amely lehetővé teszi a tömegek tevékeny bekapcsolódását az egyre szélesebb rétegeket meghódító színházi mozgalomba. Meg kell itt említeni a leningrádi gyermek színházat, amelyet maguk a fiatalok vezetnek a felnőttek lehető ki küszöbölésével.

A zenés színház s a balett területén minden lehetőség nyitva áll az orosz zenészek számára. Ebben az egyes színművek és műfajok kérdésében uralkodni lehet a legszabadabb felfogás is segítségükre van. *Meyerhold* pl. szociális értelmet visz a *Kaméliás hölgy* előadásába. A cselekmény kevéssel a párisi Commune után játszódik le; s az eredeti felfogású rendező egy új szereplőt, valamint Flaubert és Balzac-féle szövegeket vezet be a drámába. Zenei téren is előfordultak hasonló transzpozíciók. A *Tosca*-t pl. *Harc a közösségért* címmel adták elő. S a zenéhez alkalmazott forradalmi szöveg az osztálynyomásról beszélt. 1924 óta az orosz színházak főleg eredeti operákat mutatnak be (*A sasok lázadását* Kortzarev-től, *A nap fiait* Vasszilenkotól, *Iván katona* c. népi stílusú vigoperát Kortzarev-től s az ugyancsak népi stílusú *Az orr* c. dalművet Sosztakovics-tól.) Ez azonban korántsem meríti ki az új orosz zenei tevékenységet. A hallatlan gazdagságú népzene ugyancsak kellő értéklésben részesül. A dalgyűjtők egész serege járta be az Unió területét és nagy mennyiségű anyagot gyűjtött egybe. Ennek eredményeképp paraszti és munkás-kardalokat, népi hangszerekre átírt szerzeményeket jelentettek meg abból a célból, hogy az egész népet részesítsék a zenei élet lehetőségében.

A teljesség kedvéért említést kell tennünk a német társadalmi átalakulásoknak a zenére gyakorolt hatásáról. Németország a 18. és 19. században a zenei nagyság utólérhetetlen magaslataira emelkedett. Luther óta a zene a népelet egyik nagyjelentőségű elemévé lett. A protestáns karének, a tömegek zenei életének ilyen szerepét megnyilvánulása. A köztársasági éra egyik kiemelkedő zeneszerzője Hindemith a Neue Musik csoport élén népi kardiákat ad elő és minden évben nagy zeneünnepélyt rendez, melyen a mechanikus zene nagy szerepet játszik. Az u. n. *Lehrstück*-ök (oktató zenedarabok) nagy népszerűségnek örvendnek. Ezeket a zsolnárszerű kardiákat rendszerint gyerekek adják elő. Népszerűek a nagyszabású orgonakiséretű kardiák, melyek méltóságukban az antik kórusokra emlékeztetnek; ugyanakkor a wagnerizmus lassanként letűnik és helyét az aktuális színház veszi, illetve vette át... *Kurt Weill* Bert Brecht társaságában megírja a különös *Háromgaras*-os operát, amellyel az új népopera lehetőségét nyitja meg.

Mondanunk sem kell, hogy a hitleri rezsim ezeket az új zenei kísérleteket mind visszautasítja egy tisztább „germanizmus“ érdekében. A főbb zenei társaságok, szervezetek és akadémiák természetesen csatlakozni tartoztak az új uralomhoz. A náciak soraiiban volt néhány zenész, akiket a hatalom átvétele után az új rezsim hivatalos zenészeivé kiáltottak ki. Ezek között az új német zene egyetlen neve sem szerepel.

(H. G.)

ÖSTEHETSÉGEK. Tünete napjainknak a paraszt felé való orientálódás, mint ahogy tipikus volna, ha hivatalos körök a munkásság felé fordulnának. Ezt mindenütt csak félkézzel teszik, csupán vezetőikkel páktálva, mert a munkásság — a faszálás szempontjából — számukra sokkal nehezebb dió, mint a majdnem szervezetlen parasztság. Míg a munkásság jó vagy kevésbé jó szervezetei és fejlett, vagy kevésbé fejlett szocialista kulturája által ellenállást jelent bizonyos szempontokból, természetes, hogy mindenütt ama parasztság felé orientálódnak, amelynek a tömegei még ma is analfabéták, tudatlanok és könnyen hisznek a jelszavaknak, különösen akkor, ha úgy látják, hogy az urak magukhoz ölelik és azt hirdetik, hogy a paraszt — az élet teremtője, tehát nála kell keresni a „nemzeti megújulás“ forrásait. Hogy ez mennyire így van bizonyítja, hogy az uralkodó réteg még a művészetben is igyekszik elhítni velük, ti parasztfestők, ti parasztszobrászok, ti parasztköltők adjátok az új erőt. A budapesti Nemzeti Szalónban legújabban bemutatott „művészeket“ is ezért östehetségeknek nevezik, olyan valakinek tehát, akik nem tanultak senkitől és mégis kész, befejezett művészek, holott közismert, ódon esztétikai szabály, hogy az igaz művész sohasem befejezett, sohasem kész, mert állandóan fejlődik s még a halála előtti napon is művésze továbbfejlesztésén dolgozik. Ez azonban elmélet, — a lényeg viszont az, hogy a kiállított festők valamennyien semmiféleképp sem „östehetségek“. *Nyergesi pl.*, aki Kernstock Károly esetmósa volt, kora ifjúsága óta fest; Párist-járt ember, voltak mecénásai s csak jelenleg palagyári munkás (az egyedüli gyári munkás különben a kiállítók közül.) A falusi néptanítónak szintén volt alkalmja a festészet és perspektíva alapelemeit megismerni és képeket látni. Ugyanúgy a szobafestőnek is, aki különben valóban művész. Ezt azért jegyezzük meg, mert általában azt igyekeztek a különböző publikációk elhítni, hogy ezek a művészek soha képet nem láttak és festeni sohasem tanultak. Különben a „kulturáltak“ (*Nyergesi*, a néptanító és a szobafestő kivételével) a primitivizmus ismert modorában festenek. Természetesen ma, amikor bizonyos körök szerint a primitivizmus az uralkodó és divatos festői irány, illetve a mai festé-

szet egyik legelterjedtebb iránya, a bírálók előtt ezek a primitivista képek pompás színezéseikkel kolosszálisan hatnak s úgy vélik, hogy akár Párisban is szerepelhetnének. Ez az egyedüli körülmény azonban módfelelt kevés a módszeres bírálathoz. A primitivizmus, mint kifejezési forma, a tartalomból ered s az egyszerűsége és közvetlen kifejezésre való törekvés eredménye. Nagyon becsületes törekvés ez, hisz' korunk zavarosságában minden haladottabb és kulturáltabb fej, mindenki, aki felismeri, vagy megérzi a jövő arcának képét, annak egyszerű és világos kifejezésére törekszik. A primitivizmust nem elemi iskolás gyerekek alkoták. A stílusbeli egyszerűség, a primitivus nem a kezdetleges ábrázolással született, hanem a klasszikus ábrázolási és kifejezési tréningen keresztül a komplikáltságig (a zavarosságig, mert keres) érkezett el s a magaspontról a felismerés és tartalom diktálta egyszerűség felé törekszik, mindig egyszerűbb kifejezési módok után kutatva, s a kutatás mértékét a közlendő anyag szabja meg: a tartalom. Nem azzal áll a festő a vászon elé, hogy most egy szürrealista, primitivista, kubista vagy naturalista képet fest, hanem, miután megtalálta mondanivalóját, a tartalmat, akkor azt kutatja, hogy melyik az a forma, mely a legtökéletesebben adja vissza szándékát. A művész munkáját ez a körülmény határozza meg. A *hogyan* művészi jelentőségében ma már senki sem kételkedik. A művészetnek, ha az a célja, hogy valakit meggyőzzön, — és ez a célja, — akkor kifejezési módjának, formájának olyannak kell lennie, hogy azt a hatást el is érje. Minél teljesebb valamely műalkotás formai, kifejezésbeli szempontból, annál nagyobb a meggyőző ereje, annál inkább magával ragad.

A magával ragadásnak ez áramával viszont ez „őstehetségek“ körül a legkevésbé sem találkozunk, ugyanannyira, hogy általában kételkedünk a *tehetségükben*. Nyergesi pl., aki látott, tanult és alkalmá volt anyagi függetlenségben is dolgozni, legfeljebb középszerű, s egyáltalán nem kibebitjük, ha azt írjuk róla, hogy féltehetség, s korántsem *művész*. Ugyanez mondható a néptanítóról is. Hogy azután a „divatos modorban“ festő paraszttelteségek valóban tehetségek, ezt az előbb érintettek alapján vonjuk kétségbe. Azért, mert valaki ma primitivista képeket fest, még nem festő! Sőt ép' azért, mert primitivizmusról van szó, fenntartással kell élni. Az ő primitív ábrázolásuk az a primitivizmus, ahogy gyerekkorunkban annyian festegettünk, ha holmi ábrázolási hajlandóságunk volt és festékhez és színes krétához jutottunk. Ugyanúgy színeztük a libákat, ha falusiak voltunk, mint ezek az „őstehetségek“, ugyanúgy láttuk meg az ablakokat, a falu templomának a tornyát, ugyanúgy az alakokat és ugyanúgy a cipőket, a lovat, a tehenet, a kacsát és a kakast. És mégsem lett egyikünk sem *festő*. A rajzolási készség, a vágy az ábrázolás iránt mindenestre jelent valamit, de talán csak annyit, (mint Nyergesi esetében), amennyire egy középiskolai rajztanárnak szüksége van. Hisz' bizonyos hogy a rajztanároknak is van ábrázolási készségük, de azért még nem minden rajztanár művész, mint, ahogy nem minden magyarul jól író ember, stilisza, vagy verseket faragó műkedvelő költő. Ha valakiben „őstehetség“ van az másképp nevelődik. A művészetek története ezt kétségbevonhatatlanul igazolja. Más kérdés, hogy a kevésbé kedvező körülmények közé került tehetség, milyen kompromisszumokkal kénytelen dolgozni. A tehetség azonban még a megalkuvásokon keresztül is kicsap. Ezért tehát a bpesti Nemzeti Szalon kiállításával kapcsolatban csak arról lehet szó, hogy ezek az őstehetségek egyszerűen primitívek, mintahogy a gyermek által összeeszkabált szerszám primitív egy mester munkája mellett. Különben pedig: a témájuk — közvetlen környezetük, de ez is minden művészi, dialektikai összefüggés és meg-

látás nélkül. tiszta „naturalizmus“ csak, úgy, ahogy a dolgok megjelennek, primitív ábrázolásban. S ha ez ellenmondásnak hat, úgy az a magyarázata, hogy ezeknél az „östehekségeknél“ a primitivizmus nem a művésztől átél, vagy megélt téma kifejezési formája. (Azért festenek így, mert másképp nem tudják kifejezni magukat, helyesebben: másképp nem is tudnak ábrázolni; a tárgyak és az anyag dimenzionális erejét és perspektivisztikus hatásait és tulajdonságait még nem ismerték fel, illetve nem sajátították el.) Képeik kétségtelenül „gazdagok“, ez a gazdagság azonban a vasárnapi faluról készült levelezőlapok gazdagsága. (Hogy azután ezek közt az „östehekségek“ között akad olyan is, aki Pesten „műtermet“ bérelt havi 5 pengőért s ez a „műterem“ egy sötét pincehelyiség, mely egyuttal lakása is az illető művésznek, aki lakkcipőt és divatos nyakkendő-t visel, ingyenbédet eszik és boldog ezzel az étellel, mert „művész“, s így elviselhető, sőt egyenesen mennyei számára az élet és nem nyomor, hanem valami elhivatottsági mártírium, s mint ilyen interjut ad és beszél, anélkül, hogy kérdezték volna, — ez már szociálisan jellemző rá és világára, mely körül veszi. — Viszont egy nevet mégis emeljünk ki. Ez a név *Benedek Péter*. Tőle még lehet valamit várni. Bár ez a festő se több közepes értéknél. Arról azután, hogy az „östehekségek“ szociális helyzetéről is elárulna valamit művészetük, hogy tükre volna korunknak, arról itt, szó sem lehet. Ezek az „östehekségek“ csak eszközök. . .

(Budapest)

Nemes Lajos

ÓCSKA GRAMOFONLEMEZEK. VI.

Szinkronizált dal a kritikuskok módszeréről

Vitázók, kritikusok és egyéb tollforgató olvasók divatos szokása, hogy mondjuk egy 100 soros írásműből kiemelnek 25-öt, azt először kettévágják, akár a tészta-t, utána meggöngyölik és addig aprózzák, míg kész lesz a nudli. Alig van kivétel ennek a módszernek az alkalmazásában, kár kétségbeesni ezért, ez annyira bevett szokás, hogy kritikusai és vitázói körökben másként alig képzelhető. Ez, hogy így fejezzem ki magamat, egy kritikus fogás, az embernek erőszakkal kell küzdenie ennek a láttán léha gondolatok ellen. Ez a módszer már iskolát csinált, ezen a kerek világon napjainkban irodalomkedvelő védőrök és irodalom berkeiben otthonosan mozgó ügyészek is ugyanezt a varázslatos módszert alkalmazzák. Kiemelnek egy 300 oldalas kötetből egy „A“ betűt, összeráncolják homlokukat és mindjárt kész a baj. Nem kételkedem benne, hogy minden józaneszű kritikus módfelett megveti nemcsak az olvasásnak, de a bírálóknak is ezt az alacsony módszerét, még abban az esetben is, ha látszólag ezt a módszert alkalmazza. De kár részvétlen hallgatóság előtt keseregni ezen. Hogy pedig a nagy nyilvánosság előtt e kérdéssel érdemlegesen foglalkozhassunk, arra nincsen semmi kilátás, mivel nincs az a lapja ennek a világnak, amely ilyen „égető“ kérdés taglalásának korlátlanul helyt adna napjainkban. Hiába keringünk ezen, bele kell törődnünk, már ilyen ez a világ. Ha az író leszúrja kedvesét, agyonveri a sarki fűszerest, vagy éjnek idején éhesen betör egy péküzletbe, másnap már hasábokat írnak esetéről és fényképét közlik a lapok. Pedig ami az író-t illeti, ő tisztán áll a helyén, őbenne nincsen üzemzavar, gondolatai és e világról alkotott képei módfelett világosak. Ez az ő diszpozíciója. A világ viszont, amit megír, tele van kétségbeeséssel, ostobasággal és gonosz-sággal. Nem az ő hivatása, hogy ebben rendet teremtsen. Az író nem él egy tündérvilágban, ezen a világon nyomuk sincs a tündéreknek. Ezen a világon tündérország törvényei nem érvényesek. Az író kötelessége, hogy meg-

örökítse későbbi korok „okulására“ azt a világot, amely helyett hogy eltűnédezne, előtűnédezik. De éféle kesergések nem igen változtatnak a dolgokon. Jó dolgunk van, úgy látszik nincs egyéb bajunk, hogy düledező kunyhónk roskadozó tetőzete alatt is e világot csak távolról érdeklő dolgokról vitázunk. Hagyjuk is abba a vitát, beszéljünk a világ rendjéről, a halálról, a virágokról és a felhőkről. A földalatti és földfeletti vilamosvonalak egymás iránti viszonyáról. Ha befejeztük termékeny vitánkat, szánjuk rá és énekeljünk egyet. A szép éneket mindig örömmel hallgatja a publikum. Valamelyik moziban játszanak mostanában egy filmet, abban énekel egy szép dalt a híres rádióénekes *Bing Crosby*. Bing Crosby derék fiú, szép hangja is van és amellettt kutya baja. Azt éneкли: „Légy kedves szomszédodhoz, érdeklődj egészsége után, kérdezd meg tőle szépen mi újság.“ Sajnos, én nem énekelek, ha énekelnék, semmi baj nem lenne ezen a világon. De azért megfogadom derék Bing Crosby tanácsát, ezuton és e helyen érdeklődöm a világ irányítóinak egészsége iránt és megkérdem tőlük szépen, hogy mi újság. Talán meghallják kérdésemet és válaszolnak is. A világ irányítóitól sok minden kitelik. Beszámolnak egészségükről, elmondják legközelebb hogy milyen a házban, ahol laknak a házmester, néhány panaszos szót emelnek fűszeresük ellen és dicsekedni fognak fájós lábaik örvendetes javulásával. Így mélyítjük ki egymás között az eddig módfelett áldatlan viszonyt, személyes kapcsolataink ily formán erősödnek. És talán rájönnek ezuton, hogy mégha egymástól ezer mérföldnyire és ellenkező oldalon is állunk, mégis csak szomszédok vagyunk.

Az utazás veszélyeiről Irodalmilag bebizonyított dolog, hogy az utazás veszéllyel jár. Gondoljunk csak Odisszeuszra, aki ifjan és bohón indult el antik világkörűli útjára és roskadolábú, kihullthajú aggastyán lett, mire hű nejehez visszatért. Emlékezzünk csak Gulliverre, akit igazán csak a jóisten őrzött, hogy fel nem falták a vadak, a tudósok és egyéb emberevők. Folytathatnánk még ez irodalmi példákat egészen hajnalig. De visszatart bennünket ettől az a félelem, hogy intő jellegű példáinkat a megrögzött utazók kutyába sem veszik. Hiába, irodalmilag módfelett képzetlen és tájékozatlan a publikum. Ezuton számolunk be tehát az irodalomnál nagyobb presztizzsel rendelkező napihírek rovatából kiemelt konkrét eseményekről, abban a reményben, hogy azok a meggyőzés nagyobb erejével fognak hatni az utazóközönség előtt. Tehát 1. a gyalogosan utazók és kirándulók figyelmébe ajánljuk Albert belga király esetét, akit gyakorlott hegymászó képességei dacára is elért a végzet, kies szakadékba zuhant a poetikus sziklaoromról és szörnyethalt. 2. Tolókocsin közlekedő nyomorékok figyelmébe ajánljuk Kramp mozipénztárnok idős nagypapájának közismert esetét, aki iszákosságra hajlamos kísérlőjének gondatlanságából az Ujpesti rakparton kifordult kis tolokocsijából, ott tehetetlenül meghempergett a porban és egyensúlyát veszte a lépcsőkön a Dunába gurult. Hulláját harmadnapra halászták ki a folyóból a csempészárura vadászó szemfüles fináncok. 3. Autón és autóbuzson való utazás sem fenékig tejfel. Intő például autón utazók emlékezetébe idézzük don James szerelmes természetű spanyol királyfi esetét, akit királyi nővérenek társaságában ért halálos szerencsétlenség. 4. Repülőgépen közlekedők figyelmébe két emlékezetes esetet is ajánlhatunk, respective: a) Pallenberg esetét, aki hónapokkal ezelőtt zuhant le Karlsbádba való repülése alkalmával, b) Osmár Khej török alattvaló esetét, aki a legutóbbi konstantinápolyi árumintavásár alkalmából nem tudott az aviatika szenvedélyének ellentállni és félórás sétarepülésre a kiállítási épületek fölé emelkedett. A gép a levegőben kigyulladt, utassal

és pilótával az árumintavásár dohánytőzsdéjének tetejére esett. A gép és utasok megszenesedett vázai voltak a szerencsétlenség napján az árumintavásáron a legszebb látnivalók. 5. Matuska Szilveszter játékos kísérletezéseire emlékeztetünk mindenkit, akiben akár gyors, akár személyvonaton való közlekedés vágya még mindig olthatatlanul ég. A nagy kísérletező példája csábító jellegénél fogva iskolát csinált, közismert esete óta többen próbálkoztak különböző típusú vonatok robbantásával az utazóközönség okulására. 6. Hadihajókon és különvonatokon távoli országokba tett utazás megkülönböztetett veszéllyel jár. Ha befut a különvonat, vagy hajó, a pályaudvarok környékén és a kikötőben rengeteg a kíváncsi népség. Alig elképzelhető, hogy a szemfüles rendőrségnek módjában állana minden kíváncsinak a zsebébe, vagy a körmére nézni. Misem természetesebb tehát, hogy megtörténik a várvavárt szerencsétlenség. Folytathatnánk példáinkat tovább, kitérhetnénk a liften való utazás hallatlan veszélyeire, folytathatnánk példázatainkat abban a reményben, hogy ha okos meggondolásból nem is, de félelemből revideálni fogja megokolatlan utazási hajlamosságát az életét semmibevevő emberiség. De az emberek könnyelmű, vagy meggondolatlan cselekedeteikkel kihívják maguk ellen a végzetet. Ahelyett, hogy Voltairei utasításra kertecskéiket művelgetnék, nem férnek bőrükbe és ide-oda mászkálnak, akár a kényszerűségről utazató vigécek. Szükszabott képességeik folytán csak vándorlásra alkalmasak, de hogy egy határozott lépést tegyenek saját érdekükben előre, arra alkalmatlanok és képtelenek.

(Budapest) Remenyik Zsigmond

VILÁGGAZDASÁGI KÉRDÉSEK

AMERIKA ÉS A VILÁGGAZDASÁGI VALSÁG

Az erős visszaesés, mely az egész tőkés világon a hangosan bejelentett „emelkedés”-re bekövetkezett, a legélesebben a világtőke központjában, az Egyesült Államokban jelentkezett. Roosewelt eredeti ígéreteinek összeomlása, az ipari termelés újabb visszaesése, a fenyegető tél, a nagytőkések elégedetlensége, az erősbödő sztrájkmozgalmak, — a Roosewelt-rezsim újjászervezésére vezettek, mely ugyanabban a mértékben, amely mértékben tömegbázisát veszíti, fejlődik jobbfelé. Ez a változás súlyos kihatással lehet a világra.

A New-York-i *Annalist* üzletmenet indexe, amely májusban 80.2 állt, júniusban 77-re, júliusban pedig 72.4-re esett. A munkahivatal foglalkoztatási indexe a szezonszerű hullámlások beszámítása mellett is a júliusban volt 81.5-ről júliusban 79.6-ra esett. Az említett hónapok alatt a munkabérek indexe 65.3-ról visszament 63-ra. A *Federal Reserve Board* ipari termelési indexe a májusi 86-ról júniusban 84-re hanyatlott (szemben a múlt évi 91-el). „A hangulat erősen nyomott” — írja a londoni *Economist* amerikai levelezője. „A termelés visszaesésének komolysága a nyár óta általánosan ismert.”

Még súlyosabb a szárazság kihatása a mezőgazdaság helyzetére. A millió és millió kisfarmer csődjéhez és szükségéhez még hozzájárul az idei év rossz aratási eredménye, amely kerek 50 százalékkal van alatta a normálisnak. A közelítő tél perspektíváit az amerikai közigazdászok is

a legsötétebben látják. Dr. C. W. Burkett, a new-yorki *Annalist* egy cikksorozatában kiszámította, hogy még az 1929-es év rekordtermése is elégtelen volt az egész lakosság megfelelő — élelmezésére. A szükség következményeit a következőkben látja: „Az élelmiszerárak csakhamar oly magasra emelkednek, hogy a fogyasztás szinte lehetetlen lesz, mert a fogyasztók az árakat nem tudják megfizetni. A hús ára többbe fog kerülni mint bármikor. A kenyérárak emelkedni fognak a gabonahiány következtében, s az olyan élelmiszerek, mint a tej, vaj és tojás — árai megközelítik a háborús idők árait.“

A kormány nyilatkozatai természetesen tagadják ezeket a kilátásokat, a kormány egyik tagja azonban legújában mégis kijelentette, hogy a kormány az igen rossz termés következtében (ami valójában a Roosevelt-féle program eredménye) kénytelen az élelmiszer készletek titkos regisztrálására.

A munkanélküliek száma még mindig a tíz millió fölött van. A *Benjamin Franklin Intézet* egyenesen 12 millióra becsüli. A foglalkoztatott munkások a megrövidített munkaidő s a magas élelmiszer árak mellett egész alacsony bérekért dolgoznak.

Ez a helyzet a Roosevelt-rezsim felől táplált illuziókat széles körökben lerombolta, úgy a munkások mint a kis farmerek és kispolgárok között.

A munkások elégedetlensége a gigantikus méretű sztrájkokban nyilvánul, amely területenként az általános sztrájkok formájából már a polgárháború típusába csap át.

A kispolgárok elégedetlensége a NRA elleni növekvő tiltakozásokban jut kifejezésre, mely tudvaleg a nagytrösztök képviselőit reprezentálja a kisemberekkel szemben. Így pl. a *Darrow* jelentés végkövetkeztetésében nyíltan utal arra a növekvő feszültségre, mely a Roosevelt-rezsim s régebbi kispolgári tömegtámasza közt fennáll.

Másrészt a nagytőkések is elégedetlenek. Az egyre erőteljesebb sztrájkok következtében élesebb rendszabályokat, diktatúrát és a szociál-liberális megkötések maradványainak mellőzését követelik.

Ily körülmények közt folyik a szélesen diszkutált „NRA reorganizálás“. A reorganizálás részletei még nem alakultak ki teljességgel, megállapítható azonban, hogy a reorganizálás valójában a finánc-tőke diktatúrájának megerősítését jelenti.

A finánc-tőke gazdasági-hatalmi apparátusát már az újraépítési terv és a különböző kodexek erőteljesen veszélyeztették. . . Az ósdi antitröszt törvényeket a minden egyes iparban történő monopolisztikus kontrol javára eltüntették. Az *Annalist* már kora tavasszal megírta: „Az új rezsim végeredményben az akkumulált finánc-tőkét kell, hogy megnyerje; — ki kell kapcsolnia a konkurrencia módszereit, szorosabbá kell olvasztania a magánbankokat a kormány pénzügyi apparátusával, fokozott ellenőrzést és koordinálást kell bevezetni, — mindezek a finánc-kapitalizmus jövőbeli megerősödésének az elemei.“

A diktatura megfelelő politikai megerősítése nem csekély változásokat követel. A Roosevelt-rezsim eleinte hangoztatott szociál-liberális jelzésvai a munkásság és kispolgárság széles tömegeiben hihetetlen reményeket keltettek. E reményekből való keserű kiábrándulás s a gazdasági feltételek romlása idézte fel a széles tiltakozó és sztrájkmozgalmakat. Ezekkel szemben — fokozott mértékben fasiszta lekötő módszerek váltak szükségessé.

A fasiszta módszerek egyre sűrűbb alkalmazására most tér át az amerikai finánc-tőke. Ennek a folyamatnak a tünetei: a katonai erők mozgósítása a sztrájkolók ellen, a nemzeti gárdák aktivizálása, a tankok

és mérgegszázok uccai használata, a bíróságok nyílt osztályterrorra, stb.

Az *American Liberty League* (Amerikai Szabadságliga) megalakulása, melynek vezetői a demokrata és republikánus párt prominens képviselői, „a radikálizmus leküzdése, a magántulajdon megvédése és az alkotmány fenntartása” céljából ugyanennek a folyamatnak a további stádiumát jelenti.

Az Egyesült Államok fokozottan fasiszta formára való áttérése szoros kapcsolatban áll a világhelyzetnek a háború felé való fejlődésével. Ez a folyamat párhuzamos Anglia, Németország, jóllehet különböző, de mégis megfelelő fejlődésével.

A *Wallace* mezőgazdasági miniszter jegyzésével megjelent röpirat már az év elején világosan rámutatott arra, hogy az újjáépítési program valóságos gazdasági célja nem az izolálás, hanem a merev belső megszervezés kell, hogy legyen, abból a célból, hogy Amerika nagyobb részt biztosítson magának a világpiacra. Az Egyesült Államok exportja az idei év júniusában névleges értékében 4 millió fonttal volt magasabb mint az 1932. év havi átlaga.

Az amerikai és angol, s az amerikai és japán tőke közti konfliktus azonban igen súlyos. A dollár és a font között teljes erővel folyik a csata s féltő, hogy depressziós következményei lesznek. Az eddig megkísérelt tárgyalások sikerteleneknek bizonyultak. Az angolok kitartanak ama követelésük mellett, hogy a stabilizálás a hadiadósságok felől való meg egyezéssel, az aranyblokk stabilitásával és a német fizetési beszüntetés következményeivel kerüljön összhangba. A megegyezés ezen az alapon természetesen lehetetlen. Az angol-amerikai gazdasági konfliktus híven tükröződik vissza a német fizetésbeszüntetések körülményeiben. A német-angol különmegállapodást az adósságokat illetőleg, amely tulajdonképpen a Dawes és Young kölcsönöknek csak az angol részét szabályozták, s a többi hitelező országok részét érintetlenül hagyta, az amerikai pénzügyi körök „árulásnak” minősítették s éles amerikai diplomáciai jegyzék lett a tárgya.

A növekvő nemzetközi ellentétek a legerősebben az Amerika, Anglia és Japán közti flottakonferencia összeomlásában mutatkoznak. A júliusban tartott flottakonferencia tárgyalásai különben nyilvánvalóvá teszik, hogy Anglia és Japán tulajdonképpen együttműködnek s a flottakonferencia egész jövője a leghatározottabban kétséges.

Az amerikai helyzet további fejlődése elsősorban a világhelyzet legközelebbi stádiumától, másodsorban az Egyesült Államok ama belső társadalmi harcaitól, függ, melyek az utóbbi hónapokban gigantikus méreteket öltöttek. Világos, hogy úgy az Egyesült Államokban, mint Németországban az idei tél kritikus lesz és feltételezhető, hogy a világgazdasági válság és a fasiszmus és háború elleni harc fejlődésében új szakasz következik.

(Bécs)

Szacsavay Gusztáv

KORUNK HIREI

A szerkesztőség és kiadóhivatal címében a házsám változott.
Nem 13, mint eddig, hanem 10.

S Z E M L E

WERNER SOMBART UJ KÖNYVE

„Csak aki az ördög hatalmában hisz, értheti meg azt, ami az utolsó másfélszáz év alatt Nyugateurópában és Amerikában történt. Mert csak az ördög művének értelmezhető az, amit megéltünk.“ Ez a teljességgel komolyan gondolt mondat áll *Werner Sombart* Deutsche Sozialismus című új könyvének első fejezetében. Sombart egyáltalán nem elsőosztályú theoretikus. Mindig hiányzott belőle a fejlődés irányvonalainak a felfedésére való készség, — viszont az utolsó három évtized valamennyi módszer-modora világosan tükröződik munkálkodásában. Valamennyi divatos módszer-modort végighasznált. Mint fiatal liberális kezdte a pályafutását s a Marx-ölők táborába tartozott, ha némi hajlékonyabb magatartással viseltetett is Marx „szekuláris szellemével“ szemben. Később — ismét csak a divatnak hódolva — a nemzetgazdaságtani elemzésekbe bevitte a „lényegszemléletet“. Míg azonban Max Webernek sikerült a puritán típusában a megszálott tőkefelhalmozó képét plasztikusan ábrázolni, addig ez a lényegszemlélet Sombartnál abba az abszurd tételbe laposodott, hogy a zsidók teremtették a kapitalizmust a saját képükre. Ez az elmélet annak idején nagy feltűnést keltett, nem annyira azért, mert a sorrend a híressé vált mondattal ellenkezőleg épp a fordított volt. („Ahol kapitalizmus keletkezik, oda özönlenek a zsidók,“) hanem főleg a mondat tartalmában meghuzódó filo-antiszemita kettős motívum következtében. A háború után a kései kapitalizmus elméletében viszont a Locarno szellemet érvényesítette Sombart és arról beszélt, hogy a tág értelemben vett szocializmusba való békés benövés korszakát éljük. A világgazdasági válság kritikus idejében viszont elhallgatott. Hitler hatalomra kerüléséig határozott ellenfele volt az egyre szélesebb arcvonalakban előtörő barbárizmusnak. Még nem követelte a gépek szétrombolását, még nem dicsérte az inflációt, az állam nem volt számára irracionális képződmény s a bibliai idézetektől iszonyodott. A világgazdasági válsággal kapcsolatban nem mesélt a mennykő csapásról „amely Babel tornyába ütött.“ A falusi dolgozókat és törpeparasztokat nem kívánta jobbágyokká változtatni, hogy azok a munkabér helyett „részesedést“ kapjanak, „hogy a földbirtokosok és földműves munkásság között ismét gazdaságilag megalapozott érdekközösség legyen, mint amilyen volt addig, amíg a modern idők össze nem rombolták“. — Ez utóbbi követelések a hitlerizmus révén olyan közismertek, hogy professzoriális fogalmazásuk ellen sem érdemes polemizálni. Nem az a kérdés, hogy Sombart teoriái helyesek-e, hanem hogy mi következethet mindezekből. Van ezeknek a megfontolásoknak még valami közük a tudományhoz? Vajjon lehetséges volna beállni a német fasizmus dicsérői vagy akárcsak annak jóindulatú kritikusai közé, egyuttal megmaradni tudósnak? — A Hitler-korszak előtt sem kutathatta Németországban a szociológia objektív az igazságot. A tudomány azonban kutatásában mégis tényeket használhatott fel kiindulópontul. Csak arról volt szó, hogy a társadalom zavartalan továbbfejlődését a kutató jobb tudása ellenére állította be, s olyan tényeket, mint a hatalmasan fejlődő társadalmi gazdaság hibásan analizált, hogy a fenyegető bukást letagadja. Mit adhat elő azonban a német tudós ma urai előtt a már befejezett bukás láttán, az elkerülhetetlen infláció, a megszűnt külkereskedelem, az összeomlott hitelrendszer, a megoldha-

tatlan mezőgazdasági válság, a pótanyaggyártás, röviden a gazdasági barbarizmus idején? Igerheti a hitlerizmus apológétája a rossz megszüntét, illetve a haladást? Nem teheti, mert nem hihet a rendszer fellendülésében. Ha ennek ellenére mégis pozitív akar lenni, úgy nem marad más hátra mint a rendszer dicsérése, úgy ahogy az működik, a rosszat előnynek tüntetve fel, a haladást pedig „a sátán művének”. Am aki a fejlődést elveti az szétrobbantja az észszerű haladás kereteit és azt misztikával helyettesíti. — Sombart megélte a Középeurópai kapitalizmus tetőpontját és ezzel a létformával együtt belépett aggastyán korába. Az általános létforma barbarizmusba torkol s Sombart az ideológusa, aki racionális érvek hiányában a miszticizmusba menekül s az állítólag legyőzött, lényegében azonban barbárul folytatódó korszak szemére „az ember elleléktelenülését” veti, hogy azután a kapitalizmus „ökonómiai korszakával” biblikusan leszámoljon. Jeremiás próféta hangján olvassa a bűnös világ fejére a szén- és vas-termelés növekedését, vasutainak, autóinak, repülőgépeinek és rádióinak elszaporodását, modern hajóit, a megnövekedett búzával bevetett területeket, az óriási mennyiségű szövőanyagot s mindennek előtt a világpiacot. A munkamegosztás csodáit visszautasítja. A munkamegosztásban nem a történelmi-haladásbeli miszsiót látja, hanem azt kívánja, hogy „bár csak kivezetődne a német népez Oikumenéből.” Vágyait Schacht teljesíti be, mert megszabadítja Németországot a terhes világpiactól és a Oikumenéből kivezeti — a moshatatlan Vistra-öltöny, a gumi nélküli gumikerék, az uckermäcki kávébab, röviden abba a világba, amit Sombart bölcs előrelátással követel. — A fasizmus korabeli apologetika a régebbiektől minőségileg abban különbözik, hogy nem lehet racionális, mert a barbarizmust a rációval nem lehet megvédelmezni. A régebbi apologetikától különbözik még abban is, hogy már nem a tények hamis kapcsolásával, hanem azok nyílt meghamisításával dolgozik. (H. K.)

A Z EMBER, AKIVEL VISSZAÉLTEK a címe annak a kulturfilozófiai munkának, mely pár hónappal ezelőtt jelent meg Párisban. (Paul A. Robert: Der missbrauchte Mensch.) A munka — bár összefüggő egész, — tanulmányok sorozata Kantról, Goetheról, Napoleonról, Hegelről, a marxizmusról, Nietzschéről, Tolsztojról és Dosztojevskyről. Igénye e tanulmánysorozatnak: „leszámolni a 19. századdal”, s ezért az egyes tanulmányok körvonalá teljesen azonos: Rövid kép a szóbanforgó szellemi jelenségről és azután a kritikája. Ezeknek a kritikáknak a tartalmát a címek és alcímek meglehetősen megközelítik. Ilyen címeket találunk: „az ember önállósul” s következik Kant és Goethe arcképe. Vagy: „a hős tulbecsülése”, — alatta Napoleon rajza. Nietzsche neve alá a következőket írja: „vagy: az emberfeletti ember tévképe.” „A Hegelről Haeckelig” című fejezetet „a mindenáron való fejlődés” formulájával indítja el. A marxizmussal a „téves kollektivismus” platformjáról vitatkozik. „Az ember önállósul” című részt „az önállósággal való visszaélés”, ezt pedig a befejezés követi, a negatív-bíráló részt az építő-pozitív s itt Tolsztoj és Dosztojevskij sorakoznak fel. — A könyv kritikus részével keveset vitatkozhat a bíráló, az ilyen vita különben is csak természetlen lehet. Sokkal fontosabb az a kérdés, hogy mit akar e tanulmánysorozat? A válasza a könyv címe utalna (Az ember, akivel visszaéltek) ha megmondaná, hogy tulajdonképpen ki élt vissza a 19. század emberével. Az itt ábrázolt filozófusok vagy hősök? Avagy ezek az emberek csupán tüneteinek annak a hatalomnak, amely őket mozgatta? Erre nem válaszol a szerző. Ezzel szemben — az utolsó fejezetekben — az embernek, „akivel visszaéltek” útmutatással kíván szolgálni s az utolsó oldalon, az

utolsó szavakban ezeket mondja: „féradozásainkat végre a gyökérnél, az embernél kell kezdeni.“ „Végre“ —? Hát mit csináltak idáig a gondolkodók, prédikátorok és nevelők? Valamennyi az embernél kezdte s megpróbálta az embert valaminő követelés képére formálni. Szerzőnk viszont épp e követelés képét felejtí el megrajzolni s a legtöbb, hogy valami „emberiességet“ követel. Mi ez az „emberiesség? Egy százértelmű szó. S azonkívül hogyan valósítható meg ez az emberiesség? A felelet hiányzik. A Dosztojevskij esszében mindenesetre utal erre amikor azt mondja, hogy „az egyes példájával“. Azonban: végtelen sok neves és névtelen szent szolgáltatót már példát. Mi változott meg a példák követeztében? Buddha, Sokrates, Krisztus és mások példája ellenére a szerző mégis arról az emberről beszél, „akivel visszaéltek.“ — Szerző a saját maga gondolatmenetével igazolja filozófémái terméketlenségét. A gondolkodónak ma elsősorban a célja felől kell tisztában lennie. A „gondolkodás a gondolkodásért“ ideje elmúlt. A gondolkodónak ma gyógytannia kell — konkrété, különben felesleges.

(Zürich)

Szeremley László

A HUMANIZMUS KÉRDÉSÉHEZ. A polgári humanizmus jegyében álló kortársi irodalom egyik közelebből érdeklődést keltő adalékában (*Stefan Zweig*: Rotterdami Erasmus diadala és bukása. Rózsavölgyi kiadás, Budapest, 1934.) az író napjaink világszemléleti villongásai közepette a maga s egy széles európai értelmiségi réteg legfőbb emberi eszményének hódol. A könyvnek ez az eszmei indítéka s egyben általános világszemléleti célzata. A polgári humanizmus mai társadalmi értelmére és szerepére a könyv bevezetése világosan utal, sőt Erasmus alakjának es működésének beállítására is félreérthetetlenül e vonatkozások irányába mutat. „Erasmus — írja Zweig, — az első öntudatos európai, az első harcos békepárti, az ember és szellemszerető humanista ideál legtisztább védelmezője.“ (10. o.) Zweig szerint u. i. ezek a humanizmus időtlen ismervei; ezek posztulálják a szellem teljes politikai pártatlanságát. Ebben a fogalmazásban a humanizmus a szellemi kiválasztottak mindenkori kánonja s így nem csoda, ha a Zweig kezei közt a humanizmus fogalma elveszti minden történelmi tartalmát; hisz' a humanizmus belső tartalma és objektív társadalmi szerepe a történelmi fejlődés, bonyolult dialektikájában folytonosan változik. A humanizmus szerepcseréje a történelmi fejlődés szakadatlanul megújuló helyzeteiben — természetesen. A középkori humanizmus Erasmusnál pl. az antik kultúrák sugallataiból, a minden tételelességtől tartózkodó, tisztán etikai értelemben felfogott kereszténység eszményéből, valamint a derengő európai racionalizmus reménységéből merít, hogy valamilyen emelkedett semlegességgé magasuljon kora vallási villongásai közt. *Thomas Morus*-ban már több az etikai forróság, az ostorozó szenvedély s a kismimizettek iránti leplezetlen szívbeli pártosság. A kiátkozott *Spinoza* a nyugati polgári felvilágosodás előharcosa, az örökbéke hirdető *Kant* a spekulatív teológia szétzúzója s a német harmadik rend erkölcsi világának, etikai individualizmusának bölcséleti megfogalmazója. *Fichte*, a porosz autokrácia istenéről úgy ír, mint aki csak arra kell, „hogy segédkezet nyújtson roskadozó rendőri intézményeknek“. (Reden an die deutsche Nation). A hűbériség alkonyán a humanizmus egy *Fichte*, *Lessing* vagy *Schiller* műveiben a német polgári felvilágosodás, *Voltaire* és *Rousseau* műveiben a francia polgári felszabadulás villámfénye. A múlt század derekán — teljesen átértékelt tartalommal — *Ludwig Feuerbach*-nál harcos materialista valáskritikai irányzat. — általa is képviselt hegeli baloldallal, (Bauer, Marx, Engels, Arnold Ruge) már csak egy lépés vezet a negyedik rend

társadalmi elméletéig, a német tudományos szocializmusig, amely pontosan körvonalazza az emberiség fogalomkörén belül az ellentétes érdekű társadalmi osztályok letagadhatatlan tényét. Nyilvánvaló, hogy a folytonosan átértékelődő humanizmus a mindenkori társadalmi átalakulásokban a magasabb történelmi szintre törekvő osztályok harcosszéménye. A mai közkeletű polgári humanizmus, mely visszamenőleg is pártatlanságot tételez, csak törmeléke e történelmileg átértékelt eszménynek, amellyel szemben többé-kevésbé élesen negatív beállítottságú. „A tömeg számára — mondja lenézően Zweig, — a kézzelfogható, a konkrét mindig közelebbfekvő lesz az elvontnál, ezért talál könnyen hivekre minden olyan politikai jelszó, amelyik eszme helyett ellentéteket hangsúlyoz valamelyik osztály, fajta vagy vallással szemben.“ (17. o.) Zweig, a modern humanista egynek veszi az osztály-, vallás- és faji ellentéteket. A társadalmi lét dialektikájából fakadó valóságos osztályellentéteket nyilván valamely mesterségesen szított fanatizmus szülőttjének tekinti, akár csak a faji vagy vallási háborúságokat. „A fanatizmus — folytatja, — időnként feltör az emberi ösztönök világának ősi mélységeiből s elárasztja, lerombolja a gátakat.“ (18. o.) „A világnak ilyen tökéletes kettészakadása akár szociális, akár vallási vagy bármilyen más szellemi forrásból fakadhat — hiszen a fanatizmus számára mindegy, hogy milyen anyagon lobban fel.“ (19. o.) Tehát nem valóságos társadalmi erők határozott irányú és célzatu összeütközésével állunk szemben napjainkban, hanem az ösztönök viadalmával?! A fanatizmus eszerint elsődleges emberi adottság, melynek számára a szociális ellentét csak kirobbanási alkalom. Hisz' ezzel a hitlerista felfogás közelébe érkeztünk, amit a zweigi humanizmus különben oly óvatosan kárhoztat. A háború ugyanitt felvetődő kérdésnél aztán olyan kísérteties fogalomzavar tombol, amely a mai humanizmus képtelen ellentmondásait s egyben ezeknek az ellentmondásoknak mélyen reakciós természetét is leleplezi. „... A gyűlölet felgyülemlett feszítő erejétől s a tömegőrület ilyen apokaliptikus pillanataiban a háború démona elszakítja az értelem láncát, hogy szabadon és kedve szerint előntesse a világot.“ (19. o.) Ez az! Ne állítson meg az, hogy a különben kellemes stilszta e helyt dagályossá válik — mert itt — mélyebben — mérge van elrejtve. A háború tehát nem az imperializmus politikájának más eszközökkel való folytatása, ahogy azt már a kitűnő Clausewitz megmondta, hanem „a tömegőrület apokaliptikus pillanataiból“ pattan ki. Szóval az örült tömegek a háború kirobbantói...

Előbbi idézetek kellően megvilágítják a mai közkeletű humanizmus beállítottságát napjaink alapvető kérdéseivel szemben. Anélkül, hogy tulságba vinnék az analógiát: a humanizmus e szerepcseréje a nacionalizmus fogalmának teljes tartalmi megváltozásával rokon, amely a polgári rend fejlődését követve az 1848-as években a hűbéri rendszerek kereteit feszegető polgárság forradalmi eszményéből a világháborús évek és napjaink türelmetlen, hódító programjává lett. Ha fel is tesszük a közkeletű kortársi humanizmus szubjektív jóhiszeműségét, nem változtat értelmén, mert a szubjektív jóhiszeműség objektív társadalmi szerepében (amennyiben az általános társadalmi felszabadulásért küzdő rétegek törekvéseit „erőszakos“ voltuk miatt visszautasítja), tevékeny rosszhiszeműséggé válik. A mai humanizmus erkölcsi alapjai nem tulságosan szilárdak. Napjainkban nem áll a valódi erkölcsi alappal bíró, a magasabbrendű társadalmi kibontakozásokért küzdő rétegek mellé. „A humanizmus csak kevés kiválasztott kincse marad...“ — írja Zweig. Tehát: a kiválasztottak kincse. Nem közkincs, hanem a kiválasztottak joga a semlegességre. Előjog...

Sajnos, nagyon gyakori eset, hogy a pártatlanság káprázata csak

határozatlanságot, vagy megalkuvást fedez. A hajdani humanisztikus pártatlanság mint történelmi jelenség magában hordta saját történelmi érvényének korlátait is. A mai humanista „pártatlanságot“ az erasmusival egynek venni — lehetetlenség. Az erasmusi humanizmus lehetett sziget kora vallási villongásaiban, a mai humanizmus azonban, (melyet legkiválóbb európai képviselői pd. R. Rolland, A. Gide meghaladnak) nem lehet menlevé egy olyan sorsfordulóban, amely mindenféle humanizmust elnyeléssel fenyeget, sőt részben már el is nyelt.

A humanizmus történelmileg átértékelt formában él abban a világ-szemléletben, melynek számára „minden dolog gyökere az ember“, s amelyre épp a humanizmus mai epigonjai tekintenek a legkonokabb meg-nemértéssel.

(Kolozsvár)

Korvin Sándor

A CSEH TISZAE SZLÁR REGÉNYE. A fasizmus „szocializmusa“, az antiszemitizmus: az elbutítottak szocializmusa. A streicher-féle agy-rérek az uralkodó fasizmus jóvoltából Németországban hatalmat jelen-tenek és tudományszentesítést kapnak. A hét zioni bölcs meséjét ma államapparátus terjeszti világgá, a rituális gyilkosságok hazug mérgét a Streicherek büntetlenül injekciózzák. A Mecséryknek, a Milotayaknak, a Stribrnýknek a kezére kell játszani a butítás anyagát: a Tiszaeszlárokat és Polnákat idejében kell felmelegíteni. Bruno Adler is idejében ismerte fel a veszélyt és megírta a cseh Tiszaeszlár autentikus történetét — regényben. (*Kampf um Polna.* — Kacha Verlag, Prag.) Adler dokumentál, tényeket közöl folyamatos érdekesen, színesen és meggyőzően. Az egész könyv egy hihetetlenül csodálatos bűnügyi regény, melyben a csodálatos azonban az, hogy megtörtént. A regény így válik aztán az emberi gonoszság és butaság ténydokumentumává. Szerzője tényregénynek nevezi, mert szigorúan a tények iratták vele a regényt. Adler csak a toll volt, kezét a valóság fanatizmusa vezette. 1898-ban Csehországban a legsötétebb butaság olyan atmoszférát teremtett, mely megülte és megfeküdte az agyakat és szíveket és ezzel egy olyan pszichózist fejlesztett ki, melynek szociális értelmezése máig is hiányzott. Nyomorúság volt akkor is... „és a pap prédikációja, Isten szava a templomban nem adott feleletet. Világos, hogy a kalendáriumtörténeteken és imádságos traktátumokon felnőtt kisiparosok és imádságos nénik, a mindjobban elszegényedő kis-polgári osztály nyomorukban felfigyelnek minden hangra, mely nekik nyíltan vagy titokban megsugja, hogy ki az oka annak, hogy vérüket szipolyozzák. Az ellenség pedig ki lehetne más, mint a zsidó!“ Egy lányt találnak holtan az erdőben, valaki kimondja a szót: rituális gyilkosság, egy harmadik látni vélte az országuton a szegény zsidó csavargót: Hilsner Lipótót. Kell itt még bizonyíték? A klerikális sajtó a kis cseh zugla-poktól a bécsi nagy keresztény világlapokig világgá ordítja a rituális gyilkosság meséjét és lincshangulatig szítja a tüzet. Az eredmény: az egész polnai környék nem lát, nem hall többé, valami beteg pszichózis üli meg az agyakat, a tanuk szinte hipnotizáltan kórosan, megszállottan ha-zudnak. Az eredmény: haláraitélnék egy szegény embert ártatlanul, aki-nek még örülni kell, hogy a kegyelem büntetését életfogytiglanra változ-tatja. Hilsner 1918-ban, tehát husz év mulva kiszabadul, hogy tiz év mulva az országuton a halálban végre nyugalmat találjon. A világ, mely annak idején minden szemrebbenés nélkül tudomásul vette ezt a hallat-lan juszticmordot, Hilsner halálának hírére már reagálni sem tudott, mert annyira elfelejtette.

Csehszlovákiát a német fasizmus hullámai fenyegetik. Bruno Adler az antifasizmusnak vél szolgálatot tenni, amikor a cseh példával a fasiz-

mus tömegbutító méregfogát az antiszemitizmust próbálja kitörni. Bizonyítéka, fegyvere hőse és ellenmérge nem kisebb ember, mint Masaryk Tamás. A polnai embertelen gonoszsággal és butitással szemben egyetlen egy ember hadakozott: Masaryk. Masaryk filozófiájával, humanizmusával, demokráciájával, politikájával szemben lehetnek az embernek pozitív és súlyos ellenvetései, egyet azonban feltétlenül el kell ismerni: ekkor és itt ő volt a humanizmus telje és hangja, az Ember, aki kiordította állásfogalását: „Ebben a levegőben én élni nem tudok. Beszélnem kell.“ És Masaryk beszélt, harcolt, leleplezett, bizonyított fáradhatatlanul. Egyetlen ember az antiszemitizmus szennyes hullámaival szemben. A diákok bojkottálták, katedrája, egzisztenciája veszélyben forgott, németek és csehek, kis és nagy senkik nyíltan zsidóbérencnek titulálták, de ő nem tárgított. A cseh nacionalista lapok hihetetlen aljas módon támadták. A *Národní Listy* például ezt írja: „Menj a pokolba te gaz áruló. Ne merd többé a mi szent nyelvünket használni és aljas szellemeddel és tisztátalan leheleteddel beszenyezni... Menj az ellenséghez, akit szolgálsz és felejtse el, hogy cseh anya szült téged. Mi téged mint undok fekélyt távolítunk el néptestünkől.“ Hogy az antiszemitizmus hová vezet, milyen aljas indulatokra spekulál, hogy a gonoszság, hogy tud egy egész nemzetet elbutítani, azt ezek a sorok bizonyítják, amikor egy nép egy nemzet elbódult sajtója árulónak és fekélynek tudja kikiáltani azt, akinek majd később mindent köszönhet.

(Stósz)

Fábry Zoltán

EMINESCU KÖLTEMÉNYEI MAGYARUL (Mihail Eminescu összes költeményei. Fordította Kibédi Sándor. Uj Erdély Könyvek, 1934.) alkalmat nyújtanak a multszázadvégi európai kultur-pesszimizmus egyik jelentős alakjának megismerésére. A mult század második felében, az elbukott európai forradalmak, a diadalmas reakció, a széles tömegekre kiterjedő elnyomás és nyomorúság közhangulata kitermelte a kulturában azt a tragikus életfelfogást, amely — konkrét társadalmi elmélet híján — az állapotokat metafizikusan, valami kibontakozás nélküli, változatlan sorsszerűségnek tekintette. A tragikus életfelfogás a korszak uralkodó szellemi atmoszférája. A nyelvi okok miatt kevésbé ismert Eminescu szellemének egyetemességével a korszak európai formátumu tragikus költői közé tartozik. (Akár a magyar Vajda vagy Komjáthy.) A korabeli román társadalom és művelődés mostoha viszonyaival ellentétben nagy műveltsége s a kor- és lét-problémákra irányított intenzív érdeklődése kikerülhetetlenül tragikus élethelyzet és kifejlés adottságát jelentik számára. A lét és tudat e kegyetlen szakadéka nála a valóság és eszmény örök kettőségének a lét értelmetlenségének témájában jelenkezik. (Melankólia, Glosszák, Mortua est, stb.) Németországi bölcséleti tanulmányai, s különösen Schopenhauer hatása csupán az elméleti tápot szolgáltatják tragikus életérzése mögé. Életének alakulása, az értelmiségi proletár fokozódó nyomora, s romboló testi betegsége, egész a szellemi összeomlásig — pesszimizmusát mindvégig elevenen táplálja. Az ő komoran bűgő hangja mellett más rétegekből megszólaló kortársi költők érthetően más élethelyzetet jelenítenek meg. A bojár *Alecsandri* derűs optimizmusa pl. az uralkodó osztály felhőtlen világképét tükrözi vissza.

Publicisztikájában Eminescu a korabeli román középpolgárság szószólója. Az idegen vérű és érdekű feudális uralkodó réteg, s a nemzetre nehezedő orosz imperializmus ellen hadakozik. (A Harmadik levél c. verse, — akárcsak a multszázadbeli magyar költők — a régi dicsőséget invokálja, hogv aztán könyörtelen szatirája hevével a korabeli jövevény uralkodó osztályra zúduljon.) A maradi középpolgárság s az általa kép-

viselt nemzeti öntudat politikai és szellemi megerősödéséért folytatott küzdelme közben, néha a nacionalizmus elhajlásai felé közelít. Am a gyakran kényszerű köznapi viaskodásokon túl az egyetemes szociális változtatás gondolata költészetének egyik fájdalmas, nyitott kérdése. A társadalmi forradalom gondolata hatalmas erővel tolul fel a *Császár és proletár* c. költeményében, amely a szociális igazságtalanságok egész vádanyagának s a párisi Commune jeleneteinek szenvedélyes háborgásával nyugózik le, amit még a lezáró schopenhaueri szakasz sem csillapít. Ez a költemény a költő tragikus ellentmondások közt viaskodó életfelfogásának nagyszabású dokumentuma. Romantikus módon emberi egyetemes-ségre törő szelleme mellett azonban nem egyszer rabja osztálya kicsinyességeinek. (Amit az újabkori reakció ki is használ, amikor a túlzó nacionalizmus előfutárává igyekszik avatni.) Osztálya szűkkeblűsége rajta is erőt vett néha, mint ahogy Goethében is néha urrá lett az udvari tanácsos a zseniális költő fölött. Am ezek a vonások nem érintik költői nagyságát. Költeményeiben a román népdal lejtése, a dojna fájdalom edessége szólal meg s a népmithoszok ékes világa kél életre. (Miert rengsz rengeteg, Az erdő meséje, Hajnalcsillag, A táltosok, Cálin, stb.) A legmélyebb népi hang- és képzeletvilág Eminescu költészetében bontakozik először egyetemes kulturértékké a román irodalomban.

Kibédi Sándor fordítása Eminescu nyelvének és képeinek ragyogását és zenéjét a fejlett és árnyalatgazdag modern magyar nyelvkultúra kifejező simulásával, ösztönös, kitünő megértéssel költötte át.

(Kolozsvár)

(K. S.)

A ZSIDÓKÉRDÉS KÉZIKÖNYVE. A több mint másfél évtizedes erdélyi cionista mozgalom elméleti szegénysége közismert. Csak a palesztinai konjunktúra nyomán megélenkülő kivándorlási buzgalommal párhuzamban termelődik ki valami szélesebb folyóirat, röpirat irodalom. Ebben az irodalomban állomás az első terjedelmesebb, a cionista elméletet tárgyaló munka, (A zsidókérdés kézikönyvének) megjelenése. A cionista sajtó mint „enciklopédikus összefoglalást” üdvözli a könyvet, s már az ünneplés mutatja, hogy a munka itteni viszonylatokban milyen ür betöltésére vállalkozik. A kézikönyvet megjelentető *Aviva-Barisszia* szervezetnek nemrég még az volt a rendeltetése, hogy a helyi mozgalom számára „vezetőket neveljen”. Mivel ez a cél a krízis és a palesztinai prosperitás egybeesése következtében végleg alapját veszítette, s egyszerűen a kivándorlás lépett előtérbe, az érvényben lévő certifikát-kivándorlás rendszere mind meggyőzőbben a chaluc-ideológiára való átvédlést ajánlotta. A változás a most megjelent könyvben is világosan jelentkezik. A lépten-nyomon felbukkanó szociológizáló tendencia is ezt bizonyítja.

A cionista „tisztázás” mint mindig, úgy ebben a kézikönyvben is tényelhomályosítással egyértelmű. Már a bevezetésben azzal találkozunk, hogy a zsidó nép fennmaradását a nép lényében lévő sajátosságnak kell tulajdonítani. Így azután csak következetesség, amikor az asszimiláció „csődjét” azzal a rejtélyes tényezővel indokolja, hogy: a zsidóságnak „a lelke legmélyén örökké közömbös és idegen maradt... mindaz, ami a tőle idegen nemzeti közösség lelkét foglalkoztatta.” (6. o.) A kézikönyv persze azon a tényen, hogy a lelki sajátosságnak mégis nyoma veszett ott, ahol az asszimiláció előfeltételei a fejlettebb tőkés viszonyok közt kedvezőbben alakulhattak, egyszerűen elsiklik. (A félsikerű asszimiláció esetében a mellékjelenséget, a zsidók „felkinálkozását” oknak veszi.) Ez a beállítás természetesen a zsidókérdés fátumjellegét hangsúlyozza ki, s ezért a konklúzió csak az lehet, hogy „az egészen más adottságok és kö-

rülmények által determinált népesség között a zsidókérdés megoldása lehetetlen“, csak az elkülönített megoldás vezet a célhoz. („A cionizmus önmaga akarja megvalósítani a zsidóság felszabadulását.“ 97. o.) — Hasonló módszerrel történik a zsidó gazdasági rétegződés kérdésének vizsgálata. Hogy milyen sematikus az elemzés, bizonyítja pl az a sommás megállapítás, hogy a (félfeudális) Kelet Európából (a nagyipari) Amerikába kivándorolt zsidók magukkal vitték „ugyanazt“ a gazdasági rétegződést. Közismert borochovi (cionista-szocialista) vesszőparipa ez. Miután a fátumjelleg erről az oldalról is alátámasztást nyer, arra kell kilyukadni, hogy hangsúlyozottabb specifikum és történelmi levegő nélkül minden galuti megoldás eleve kilátástalan, ezért felbúg az örök cionista sófár: „elképzeltetlen... hogy nagyobb zsidó tömegek pusztára a gazdasági kényszer hatására minden idealizmus nélkül jelenlegi egzisztenciájukat máról holnapra nehéz fizikai munkával cseréeljék fel.“ (13.o.) Nagyon jellemző az is, amit az ukrainai zsidó telepítésről olvasunk. „A különbség, amely az ukrán és a zsidó néplelek között fennáll... feltétlenül konfliktusokra kell, hogy vezessen.“ Mondanunk sem kell, hogy az ilyen természetű aggodalom-nyilvánítással nem találkozunk a könyv azon oldalain, ahol Palesztinával kapcsolatban más népi „lelkiségek“ kerülhetnek szóba. A cionizmust a könyv természetesen olyan alapvető kerek egésznek állítja be, „amely nem elégedett meg részletmegoldásokkal.“ Ezt a tökéletességet azután a gyakorlat nyelvére mindenféle számítási műveletek segítenek lefordítani. Így sikerül a nyersanyagban és a feljavítható talajban szegény Palesztina befogadó képességét 8 millióra kikalkulálni. Ezzel a számítással vág azután egybe az a másik kalkuláció, amely — miután kihozta, hogy pl. sem az amerikai, de még a keleti zsidók egy részének „sincs most szüksége“ (cionista) megoldásra — ugyancsak 8 millióra teszi azoknak a számát, akiknek a sorsán Palesztina 25 éven belül „segíthet“. A 8 millióban 1,800.000 arabnak szorul hely, abban a feltevésben, hogy az arabság 25 év alatt nem szaporodik többre. Azok a zsidó tömegek, amelyeknek „most nincs szükségük“ megoldásra, beérhetik lelkiükkel-érzelmiükkel: „a galuth zsidósága automatikusan megszabadul minden szorongástól, de a környező népek lebecsülésétől is“. (15. o.) Ha a zsidókérdésnek ez a kezelési módja — a zsidóság mai helyzetében — nem jelent merészséget, — akkor nehézség nélkül lehet a Palesztinát érintő egyéb tényezők szerepét is súlytalanítani. Megszépül így az angol uralom, lévén „csak“ stratégiai imperiálizmus. Az ellene való harcot a certifikátok körüli huzavona és Szokolovnak más hatalmakkal folytatott tárgyalásai merítik ki. Ezzel a módszerrel kerülgeti a kézikönyv az arabkérdés megvilágítását is. Az arab mozgalmat röviden a következőkkel magyarázza: 1. az arabok speciális gazdasági és társadalmi felépítettsége; 2. az arab nacionalista mozgalomnak az angol uralom részéről való felhasználása, s a bűnös effendik, akik az arab mozgalmat a maguk céljára használják fel. A mozgalomnak tehát nincs angolelles éle (sőt eszerint annak direkt kengyelfutója) és nincs semmiféle összefüggése a cionizmussal sem; ellenkezőleg a cionizmus, mint „progresszív tényező“ az arabok legjobb „szövetségese“. A Kézikönyv persze gondoskodik arról is, hogy az arabok mozgalmat lokalizált jellegűnek véljük. „Kitűnt az is, hogy a Palesztinán kívüli mohamedánok nem viselkednek különösebb érdeklődéssel a palesztinai nacionalista törekvések iránt... a palesztinai arabkérdés így kizárólag a palesztinai arabok érdekszférájában mozog.“ (184. o.) Bagatellizálni és érdekközösséget hirdetni, — ez a cionizmus elmélete az arabkérdésről. A gyakorlati kép rezignált. „A Hisztadruthba (cionista szakszervezet) tömörült zsidó munkások szomszédnak tekintik az arab munkást, akivel belátható ideig meg

kell osztani az országot." (217. o.) Amolyan sóhajos belenyugvás ez a „szomszédsággal“, az elkerülhetetlen „megosztással“ szemben, amelynek bizony „belátható időre“ kell szólnia.

(Bucuresti)

Varga László

LAPOK, FOLYÓIRATOK

MAGYAR FOLYÓIRATOK

A KIEGYENLÍTŐ IGAZSÁG. A Magyar Társadalomtudományi Társulat folyóirata: a *Társadalomtudomány* ankétot tartott a liberalizmus kérdéséről. Elhatározását ezzel indokolja: „Az élet mai nehézségeit... mind gyakrabban magyarázzák azzal, hogy a liberalizmus korszerűtlenné vált, nem alkalmas többé arra, hogy társadalmi elv gyanánt szerepeljen a nemzetek életrendjének szabályozásában. Kétségtelen, hogy az orthodox liberalizmus és politikai velejárója: a polgári demokrácia intézményei szinte világszerte válságba jutottak.“ E viszonyok késztették arra a Társulatot, hogy „tudományos érdekből, de egyben a... tudományos közvélemény kialakítása céljából“ kérdéssel forduljon a közproblémákkal foglalkozókhoz. A folyóirat huszonöt választ kapott. Ezekben a „hang az igazságkeresésé, nem a dialektikával sikert hajszóoló polémiáé. Ezért volna indokolatlan tárgyi csoportokba: liberálisok, antiliberálisok és egyezkedők sorába sorozni... a nyilatkozókat.“

Társadalomtudományi osztályozás „igazságkeresési“ alapon meglehetősen szokatlan dolog, főleg összeolvasztani ily' relativ keretbe éppen azokat, akik egymással szembenállanak más-más „igazsággal“. Bár a folyóirat mentségére kell megállapítani, hogy nem tüzet kevert össze vízzel. Oly' jól megválasztott társaság nyilatkozott számára, hogy az „igazságban“ elég könnyen megegyeztek, lévén mind hivei a fennálló társadalomnak.

A FELEDEKÉNY SZOCIOLÓGIA. A *Társadalompolitikai Füzetek* immár három számon keresztül cikksorozatot közöl „Társadalomerkölcsi reflexiók“ címen. E szociáletikai elmélkedés XXV. fejezetében imígyen szól a közérdekről: „Közérdek pedig az, hogy a lehetőség szerint mindenki vagy legalább a nagytöbbség minden hasznos tagja, amennyiben saját hibáján kívül inségbe jutott, amennyiben tehát a társadalmi berendezkedések áldozata az anyagi, szellemi, társadalmi kultúra legalább minimális igényeit tudja kielégíteni, hogy kulturális emberhez méltó életet élhessen. Ennek a nagy korszakalkotó igazságnak első felismerői, a társadalomerkölcsi irányú úttörői, Thünen, Sismondi, Carlyle, a német tanszéki szocialisták, köztük Brentano, Engel Ernő, Schmoller, Wagner stb.“ Csodálatos, hogy a szociális igazságkeresők közül ép' azokról feledkezik meg a cikkíró, akik nem annyira társadalomerkölcsi alapon, mint egész egyszerűen a munkához való jog alapján követeltek megélhetést a társadalmi berendezkedések áldozatainak.

POLITIKAI UJJÁSZÜLETÉS. *Bangha* tudományos szemléje a *Magyar Kultúra* a Führer-elméletéről cikkez. (Vezér vagy vezetők?) „Mánapság — írja — a tömegeket a Führer-elmélet mámorosítja el, a vezérség gondolata tartja lázban sok helyütt a népet. A történelem azonban állandó hullámvás: ami ma divat és jelszó, az holnap elfelejtett és félredobott holmi lehet. A katolicizmus magasztos céljait és érdekeit azonban nem

szabad divatos jelszavak játékának kitenni. Mi várhatjuk a vezért, de ettől függetlenül is meg kell oldanunk a vezetők nevelésének kérdését. Most jól tudjuk, hogy fontos a tömegek nevelése, de még fontosabb az elit-nevelés. Amint Mussolini különös nagy gonddal nevelei az ifjúságot a fasiszta szellem és impérium elsajátítására és amint a Hitler-Jugend óriási fanatizmussal készül a Führer szellemében újjáépíteni Németországot, úgy kell nekünk is Krisztus országa számára meggyőződéses és tettekre kész elit-gárdát képezni." A kétezeréves kereszténység ime így tanul a politikai újszülöttektől. Az elaggott vének így lesznek újból gyermekek.

ISMÉT AZ ERDÉLYISÉG. A *Magyar Szemle* Bethlen-száma, amely a volt magyar miniszterelnök erdélyi kapcsolatait nagy súllyal igyekezett kidomborítani, külön tanulmányban foglalkozik az erdélyi irodalommal. „Erdélyi magyar irodalomról... mint önálló szellemi organizmusról nem lehet szó. Az erdélyi magyar irodalom története alig lehet egyéb — írja — mint az erdélyi származású írók seregszemléje, vagy az Erdélyben megjelent könyvek kronológikus méltatása." Ez a hivatalos magyar fórumról érkező vélemény nyilván ismét felkavarja ezt a sokat firtatott problémát, amely már-már úgy tűnt, hogy az erdélyi íróknak sikerült elhíttetniük Magyarországon mindenkivel, hogy önálló irodalmat irnak. Most tehát újra megindulhat a harc a transzylvanizmusért. A magyar polgári irodalom belső ellentmondásaiból születik ez az összeütközés, amelynek bizony osztályjellege sokkal kirívóbb, mint erdélyisége.

NAGY LAJOS UTIJEJYZETEI

Régi, és talán rossz szokásom, hogy mielőtt belefogok egy könyvbe, megnézem, ki is az, aki írta. Még az előszót is elolvasom. Ezt kellene tennem Nagy Lajos oroszországi utinaplójával is, amelyet folytatásokban közöl vitéz Bajcsi-Zsilinszky Endre hetilapja, a „Szabadság”. Az utinaplónak azonban nincs előszava, viszont a szerző már az első cikk elején — akarva, nemakarva — sok mindent elmond önmagáról és így előzetesen mégis megnézhetjük, ki is az, aki utazott „Tízezer kilométert Szovjetország földjén”. Így pl. bemutatkozik még az orosz határ előtt: „Az étkezőkocsiban feketét rendelék, a fekete nem izlik. Tekintem a panaszszekrényre esik. Az az ötletem támad, hogy ráírom a számolécédulára: a fekete rossz, — és a cédulát bedobom a szekrénybe. De rögtön arra gondolok, hogy én ugyan nem sokat fogok szaladgálni ezen a vonalon, az pedig nem érdekem, hogy mások, akik ezt az étkezőkocsit használják, jó feketét kapjanak. Sőt, — gondolom — igrák csak ezt a rosszat!”

Bizonyára megtörtént már jó egynéhányunkkal, hogy nem tettünk panaszt a rossz feketekává miatt. Talán azt gondoltuk, hogy egy rossz feketekává olyan jelentéktelen valami ebben a mai rossz életünkben, hogy nem érdemes miatta kicsavarni a töltőtollat, meg hogy a panasz ugyssem fog használni: szóval pesszimisták voltunk. Vagy talán éppen ellenkezőleg, nem tettünk panaszt, mert optimisták voltunk és azt gondoltuk, hogy a kávé az év 365 napjának talán éppen csak a mai napján volt rossz, nem volna tehát méltányos, hogy a szakács ezért az egy hibájáért orrot kapjon. Szóval mindenki reagál a temperamentuma szerint. Nagy Lajos „temperamentuma” pedig ilyen: Nekem csak az az egy fontos, hogy én kapjak jó feketekávét, azért, hogy mások, előttem ismeretlen embertársak jó kávékat kapjanak, én bizony nem mozgatom meg a kisujjamat se! Sőt, igrák csak ezt a rosszat!

Lám, hogy kibujik az utazónak ebből a pár mondatából az ember, az önző, embertársaiért áldozatokra nem hajlandó, az aszociális, sőt antiszociális ember. Nincsen-e benne ebben a pár szóban — egy feketényi aprópénzre váltva — a kapitalizmus mai korszakára különösen jellemző gondolat: *Utánam az özönvíz!* Ennek az indokolásnak, ennek a csésze feketének minden csöppjében benne van a Nagy Lajos lelki tengerének minden sós és keserű, minden antiszociális ize.

Ugyanehhez a lelki beállítottsághoz tartozik, amikor pár sorral alább így folytatja az önjellemzést Nagy Lajos: „Mindenesetre jobb lenne, mondjuk 1910-ben, utlevél és más iratok nélkül, párezer koronával a zsebben, földkörüli utat tenni. Persze, akkor sem a cári Oroszországon keresztül.“

Íme, az utazó, akit nem lelkesít útjának célja, nem sarkalja a kíváncsiság, a tudnivágyás, hogy új, még nem látott, sőt még eddig nem is volt dolgokat tapasztaljon, hanem őszintén bevallja, hogy jobb szeretne kéjutazni, párezer pengővel a mellényzsebben, valami jóvágású, kényelmes („mondjuk, 1910-ben“) polgári országban, semmint Oroszországban. („Akkor sem...“) mondja Nagy Lajos, amiből következik, hogy most *sem*, mert ellenkező esetben az írásművész azt írta volna: akkor *nem*, amiből következne, hogy most *igen*). De mivelhogy az a pár ezer pengő nincsen és rubelből van a világ kapujának a kilincse, hát egy fene, semhogy itthon kelljen kuksolni, elmegy az utazó még Oroszországba is!

Ezek az önvallomások teszik, hogy ez a cikk már az elején nagy leleplezés számba megy, nem ugyan Oroszországról, hanem egyelőre az írójáról.

No, de mindez még Oroszország előtt történt, nézzük meg, mi lesz *ennek a Nagy Lajosnak* az első benyomása Szovjetföldön, mindjárt a határállomáson, Nyegorelojén. — „Leszálok, cipelem a két kofferemet. Munkaruhás emberek nyomulnak felém, kinálkoznak, hogy majd ők viszik a terhet. Zavar önt el. Gyermekesen naiv vagyok, elképzelhetetlennek tartom, hogy itt, Szovjetoroszországban, a proletárdiktatura földjén, hordár vigye a csomagjaimat s én zsebtett kézzel sétáljak utána. Annál is inkább, mert a kofferjeim nehezek. Viszem a kofferjeimet s a hordárok mintha csalódottan húzódnának odább. De hát hiába, én otthon is szégyelem magam, amikor a lábamat az uccai cipőtisztító elé tartom. Ilyenkor fölnézek az égre, nehogy tekintetem a járókelőkével találkozzék.“

Az utolsó két mondat nagyon érdekes. Mert miért is szégyeli magát Nagy Lajos a cipőtisztító előtt? Az ember általában akkor szégyeli magát, amikor olyasmit cselekszik, amit nem tud a saját maga számára megszerkesztett, mérvadó erkölcsi parancsokkal, a lelkiismeretével összeegyeztetni. Miféle erkölcsi parancs tilthatja Nagy Lajosnak az uccai cipőtisztítást? Talán azt szégyeli, hogy nyilvánosság előtt végeztet tisztálkodási műveletet? Aligha, mert bizonyára nem szégyeli magát, ha a kávéházi ruhatárban lekefélik a kabátját és bizonyára nem néz föl az égre, ha belép abba a kis zöld házikóba. A nyilvánosság tehát nem lehet a szégyenkezés oka, de meg nem is érteném, hogy kerül akkor a cipőtisztító egy gondolatmenetbe a szovjethordárokkal.

Vagy azt szégyeli, hogy kénytelen elfogadni embertársától *személyes kiszolgálást*? De vajjon szégyel-e más kiszolgálást is, ha pl. a pincér személyesen hozza a kávéját. Alig hiszem; egész életünk abból áll, hogy személyes szolgálatokat tesszünk egymásnak, csak éppen legtöbbszörre nem látjuk azokat, akiknek a munkája nélkül élni sem lehet. Vajjon szégyeli-e magát Nagy Lajos a csatornatisztító munkája miatt is,

aki végeredményben — ha nem is látja — de eltakarítja az ő emésztésének végső termékeit is.

Amennyiben ki tudom hámozni Nagy Lajos szégyenkezésének motívumait, azt hiszem, itt jutottunk el a magyarázathoz, a csatornatisztító munkásnál. Nagy Lajos átvitt értelemben szégyeli magát, a társadalom helyett, amelyik ilyen *csunya* munkákra kényszerít embereket. Ugy lát-szik, ő a munkát két csoportba osztályozza, van olyan, amelyik rendes, szép munka (nemesít — mondják), és van olyan, amelyik emberhez nem méltó, amelyik lealjasít és az embernek szégyelnie kell magát, ha embertársával mégis végezteti. Ilyen munka pl. a cipőpucolás és (most már kezdem érteni az összefüggést) a koffercipelés. Nagy Lajos tehát nem társadalmi hasznossága, szükségessége szerint különbözteti és ítéli meg a munkát, hanem valósággal úgy, mint az aranyeres gróf, aki tiltakozott az ellen, hogy az orvost bevegék a kaszinóba, mert csak nem foghatok kezét olyasvalakivel, — mondotta — aki öt forintért bedugja az újját a s.....! Nagy Lajos megkülönböztetése ugyanebből a lelki forrásból fakad, csak éppen egy nemzedékkel és egy társadalmi osztállyal szelidebbre transzponálva. Ő már kezét fog a cipőtisztítóval, csak éppen szégyeli magát.

Azt hiszem, ezekkel a sorokkal az író most már egészen bemutatkozott. Ahogy önmagát festi: önző (pardon — egocentrikus) kispolgár, hiábavaló vágyakozással a polgári világ polgári jóléte után és teljes tudatlansággal mindennemű szociális tudományok irányában.

Érdekelhet-e még ezek után bennünket, mit fog irni ez az utazó Oroszországról, jót-e vagy rosszat? A magam részéről ezt az utleírást nem fogom végigolvasni. Mert irhat valaki mellette vagy ellene, ha meg van a kellő tudása és lelki beállítottsága azoknak a problémáknak az irányában, amelyeket Oroszország felad a gondolkozóknak — az írás érdekes lesz. De Nagy Lajosból mindez hiányzik. Ő csak egyet ismer, a polgári osztályt, ismeri minden fonákságával, minden ellenmondásával együtt. Ha szatirájának éles nyíljaival ezt veszi célba, élvezet olvasni, hogy talál bele a feketébe. De Oroszországot — azt nem fogja eltalálni.

Nem is irok tovább az utinaplóról, sőt magamra kell vetnem, hogy ennyit is elolvastam belőle. Mert utólag felfedeztem, hogy mégis van valami előszóféle, amit először kellett volna elolvasni a „Szabadság“ előző számában, valami beharangozó, ahol Nagy Lajos a következőket mondja: „Semmit nem akarok megmagyarázni, én magam is úgy állok a tárgy előtt, mint a bizalmatlan kispolgár, aki az állatkertben megállt a zsiráf előtt, végignézte és így szólt: „Engem akarnak becsapni? Ilyen állat nincs is!“

A nyíl megint célbatalált, ezuttal azonban Nagy Lajos önmagát találta el. Mert az a kispolgár, aki elmegy nem is az állatkertbe, de mindjárt Afrikába és bár soha nem is hallott a zsiráfról, le akarja irni Afrikát — ez a kispolgár maga Nagy Lajos. Elmegy Oroszországba, naplót ír nekünk 10.000 kilométeres útvjáról, meg akar bennünket tanítani Oroszországra és ott mindjárt az első intrádára, a megfelelő pozitív tudás híján megbámulja és megmagyarázza (mert hiába védekezik már előre, igenis magyarázza) — a szovjethordárt.

Bocsássa meg Nagy Lajos, ha utleírását nem olvastam tovább. Az élet oly rövid és ha már valamit olvasni akarok Oroszországról, inkább majd olyasvalakinek az írását veszem elő, aki legalább is hallott már harangozni — a zsiráfról.

MERÉNYLET

Gyilkos atmoszféra. „Merényletek, királygyilkosság... ki csodálkozik, amikor Európa szívébe olyan uralom fészkelte be magát, mely a gyilkosságot mindennapi dologgá avatta. Ki csodálkozik, amikor Európa szívében egy országban gyilkos barbarizmus uralkodik, egy ország, ahol a gyilkosságot szószékről és katedráról erénnyé szentesítik... És akkor a kulturemberiség még töri is a fejét és magyarázatot keres. Aki ilyen ideológiát még csak meg is próbál érteni, az cinkosa lesz a marseillei merényletnek.“ (DIE WAHRHEIT.)

Gyilkos fasizmus „Ebben a labilis Európában, melyet amúgy is csak diplomáciai mesterzsonglőrök tartanak egyensúlyban, az ezévi merényletek közös nyelvet beszélnek, mert közös célt szolgálnak: egytől egyig orvgyilkos lövések a békére!... A ma főproblémája: háború vagy béke! Tömeggyilkosság gázbombákkal, vagy Európa reorganizációja! A mai nyugtalanságok, zavarok közös alapja: a diktatúrák, a háborúnak ezen örök melegágyai. Hiába ítéljük el a merénylőt, azzal nem segítünk magunkon, mert mi tudjuk, hogy a terror csak akkor fog megszűnni, ha Európa testéből a fasizmus ki lesz operálva. Mert egyedül a fasizmus jelenti a brutalitásnak azt a szellemét, mely a merényleteket szüli és így nézve a dolgokat még az anarchista terroristák is fasiszták — ellenkező előjellel.“ (DIE NEUE WELTBÜHNE.)

Pótolhatatlan Barthou „Emberek nem pótolhatatlanok. De ha egy elhullt, sokszor évek és évtizedek is eltelnek, míg valaki pótolni tudja őt. Barthou a háború előtti tudomány, a békétapasztalat, a háborúelőtti tradíció és érték embere volt. Zenebolond és könyvbarát. Író: Lamartine-ről és Victor Hugoról, Dantonról és Beethovenről irt könyveket. A szó szoros értelmében az volt, amit egy másik európai országban ma Intelligenz-Bestie-nek hívnak... Barthou a tapasztalatok és ismeretek embere volt a zavarosbanhalászás és amatőrködés korában. Ő a kultivált ember kellett, hogy kitűnjön a legfeljebb kulturmázzal bekentek közül. A descartes-i gondolatfegyelem a voltaire-i ráció iskoláját jelentette azokkal szemben, akik a mai idők-ből törtek elő és az iskolázottságot összetévesztették a lövészárokkal és az intendatúrák irodáival.“ (DAS NEUE TAGEBUCH.)

A mindenlébenkanál — Mussolini „A merénylet Olaszország szempontjából a legalkalmatlanabb pillanatban történt, az olasz—francia közeledés időpontjában. Itt azonban nem szabad elfelejteni, hogy ez a közeledés nem volt sem Magyarországnak, sem Németországnak inyére... Ha a marseillei események zavarólag is hatnak a francia—olasz közeledés szempontjából, a veszteség megéri azt a főnyereményt, hogy az olasz fasizmus legcéltudatosabb, legveszélyesebb ellenfele, Mussolini Balkán-terveinek egyetlen konzseniális keresztjeje: Sándor jugoszláv király nincs többé. A szerb—bulgár szövetség — Sándor egyik főcélja — egyszeriben véget vetett volna Mussolini balkáni expanziójának. Akik a királyt halálba küldték, azok a nagy fasiszta blokk eszközei voltak és ha ennek a bloknak átmenetileg vannak is némi differenciái Németországgal — a Harmadik Birodalom egy ilyen konstruktív akció alól nem vonhatta ki magát: Marseilleben ő is részes volt.“ (EUROPÄISCHE HEFTE.)

Akarja-e teljesen ingyen kapni a KORUNKAT

Ha igen: figyeljen ide!

Bizonyára tudja azt, hogy a gépterelésben az egy darabra eső előállítási költség az előállított darabok számának növekedésével fokozatosan kevesbedik. Minél több példányban állítjuk elő a Korunkat, egy példányra annál kevesebb költség esik. Ugy hogy, aki hozzájárul a példányszám emeléséhez, az ugyanannyit tesz, mintha nagyobb előfizetési díjat fizetne. Annak tehát leszállíthatjuk előfizetési díját ugyanannyi arányban.

Kiadóhivatalunk kalkulációja szerint

teljesen ingyen kapja a Korunkat

aki négy új előfizetőt szerez, ugyanannyi időre, amennyire azok előfizetnek,

féláron kapja a Korunkat

aki két új előfizetőt szerez,

25 százalék engedménnyel kapja a Korunkat

aki egy új előfizetőt szerez.

S kinek nincs legalább egy olyan ismerőse, akit meg ne tudna nyerni előfizetésre?

Az előfizetők bejelentését központi kiadóhivatalunk címére (Cluj-Kolozsvár, Calea M. Foch 13.) kérjük.

CENZURAT

Felelős szerkesztő: Kibédi Sándor

Fraternitas R.-t., Cluj nyomása